

LATVIJAS
VĒSTURE
II

Latvijas vēsture

LATVIJAS VĒSTURE

II

1914 — 1980

Sakārtojis

Alberts Ozols

1981

Amerikas Latviešu Apvienība

Šīs grāmatas izdošanu atbalstīja
korporācija LETTGALLIA ar ziedojumu.

ISBN 0-935582-25-8

Printed by
Augustums Printing Service, Inc.
Lincoln, Nebraska 68502
USA

Priekšvārdi

Šī grāmata ir 1967. gadā izdotās „Latvijas vēsture III daļa” jauns izdevums un nesen iznākušās „Latvijas vēsture I” tiešs turpinājums.

Salīdzinot ar 1967. gada izdevumu, grozījumi un papildinājumi ir nelieli, lielāko tiesu abās pēdējās nodaļās, kas stāsta par latviešiem Latvijā un trimdā tagad.

Arī šajā grāmatā katras nodaļas sākumā ir mācību viela, kas skolēniem iegaumējama. Tā beidzas ar jautājumiem atkārtošanai. Tad seko ilustratīvā viela. Cik daudz no šīs ilustratīvās vielas skolēniem uzdodams un atprasāms, tas paliek katra skolotāja ziņā. Tāpat par fakultatīvu vielu uzskatāmi sīkāka salikuma iespraudumi mācību vielas tekstā.

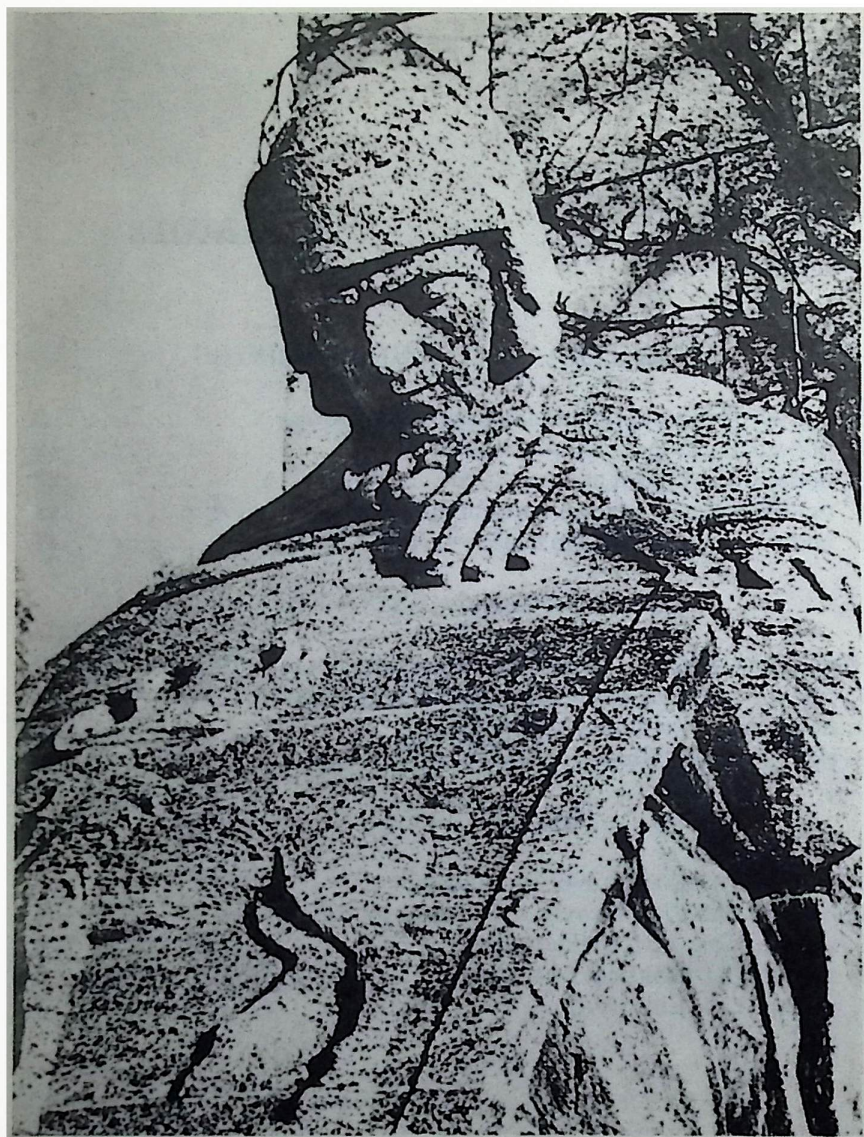
Autori, kas atļāvuši citēt izvilkumus no viņu grāmatām un rakstiem, tāpat apgādiem un visiem citiem, kas palīdzējuši šīs grāmatas tapšanā, lai sacīts paldies!

Grāmatas sastādītājs būs pateicīgs arī tiem autoriem, vēsturniekiem, skolotājiem un ikvienam grāmatas lasītājam un lietotājam, kas norādītu uz grāmatas kļūdām vai trūkumiem, vai nāktu ar saviem ieteikumiem, kas varētu noderēt, gatavojot jaunu vēstures grāmatu izdošanu nākotnē.

Cerēsim, ka grāmatu skolotāji un skolēni uzņems ar atsaucību un tā būs noderīgs palīglīdzeklis mūsu latviešu skolu darbā.

1980. gada aprīlī

Alberts Ozols

**Zemgaļu karavīrs.
Rīgas Brāļu kapos.**

Cīņa par
Latvijas brīvību

1

Eiropā daudzina latviešu varoņdarbus

Pirmais pasaules karš

1914. gada 1. augustā sākās Pirmais pasaules karš.

Vācija ar saviem sabiedrotajiem (Austro-Ungāriju, Turciju un Bulgāriju) kaŗoja pret Krieviju, Franciju, Angliju, Ameriku un citām valstīm.

Vācieši Kurzemē

1915. gada pavasarī vācieši ielauzās Kurzemē. Krievi bija vāji kaŗotāji un bēga.

Bēgli

Bailēs no vāciešiem Kurzemi atstāja arī daudz latviešu ar savām ģimenēm un iedzīvi. Daudzi no viņiem nonāca Krievijā.

No Rīgas uz Krieviju aizvāca arī fabriku iekārtas, kā arī pārcēla skolas un valdības iestādes. Līdz aizgāja lielāks skaits strādnieku, studentu, skolnieku, skolotāju un ierēdņu.

Krievijā bēgļiem klājās grūti, jo krievi neuzņēma svešiniekus draudzīgi.

Tad latvieši paši organizēja savas bēgļu palīdzības komitejas. Viļa Olava vadībā šajās komitejās rosīgi darbojās Jānis Čakste un citi nākamie Latvijas valstsvīri. Komitejas apzināja bēgļus, vāca līdzekļus, ierīkoja slimnīcas un skolas, izsniedza pabalstus, rīkoja dievkalpojumus, koncertus, teātra izrādes, priekšlasījumus utt.

Vilis Olavs
(1867 — 1917)

Latviešu bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas priekšsēdis. Visa latviešu sabiedrība viņu ļoti cienīja viņa pašizliedzīgās un bezpartejiskās darbības, organizatora talanta un patriotisma dēļ. Pēc viņa nāves organizācijas vadību pārņēma viņa vietnieks Jānis Čakste, vēlāk pirmais Latvijas valsts prezidents.

Latviešu strēlnieki

Kad vācieši jau bija ieņēmuši Jelgavu, krievu karavadība atļāva latviešiem dibināt savas karaspēka vienības, tā sauktos, strēlnieku

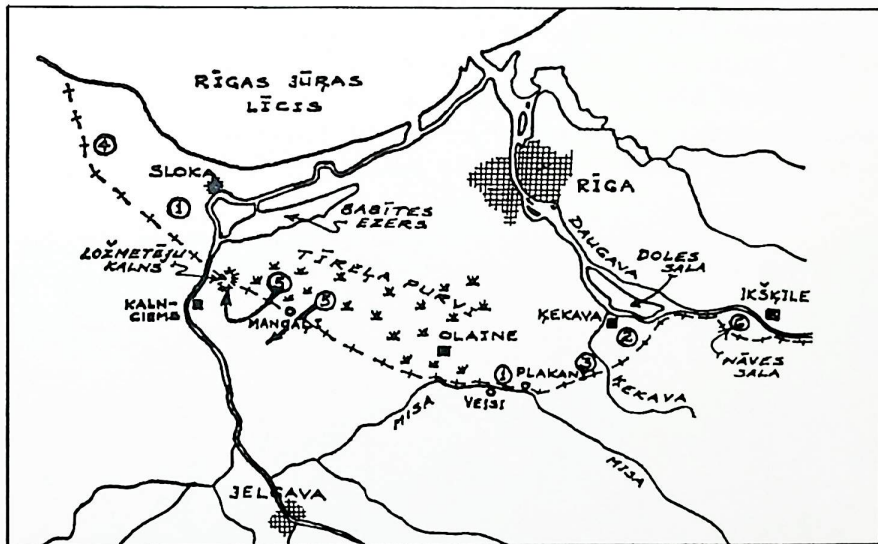
Lūgšana pirms kaujas.
Latviešu strēlnieki pie Ķekavas 1916. g. jūlija.

pulkus. Drīz vien latviešu strēlnieki varonīgi cīnījās pret vāciešiem Tīrelpurvā (dienvidos no Babītes ezera) un citur starp Rīgu un Jelgavu. Vācu uzbrukums apstājās.

Toreiz parasti karoja tā, ka ienaidnieki stāvēja viens pret otru dziļos grāvjos (ierakumos). Dzelonstieplu žogi šķīra abas ierakumu līnijas. Ja kāda puse devās uzbrukumā, tad iepriekš lielgabalu uguns nojauc dzelonstieplu žogus un izārdīja pretinieka pozīcijas. Bet šāda lielgabalu uguns arī brīdināja ienaidnieku, ka gaidāms uzbrukums, un deva laiku papildspēku pievešanai.

Ziemsvētku kaujas

Ap 1916. gada Ziemsvētkiem¹ latviešu strēlnieki Tīrelpurvā pārgērbās baltos mēteļos, lai sniegā viņus neieraudzītu. Tad viņi klusi pārgriez dzelonstieplu žogus un bez lielgabalu uguns devās

Strēlnieku cīņu vietas.

- 1) 1915. g. rudenī. 2) un 3) 1916. g. martā un jūlijā Olaines-Ķekavas rajonā. 4) 1916. g. rudenī pie Smārdes. 5) Ziemsvētku kaujas Tīrelpurvā, ap Mangaliem un Ložmetēju kalnu. 6) No 1916. g. aprīļa Nāves salā.

- - - - - Frontes līnija no 1915. g. oktobra līdz 1917. g. septembrim.

¹Latviešu uzbrukums sākās 1916. gada 23. decembra rītā, pēc toreiz Krievijā lietotā vecā kalendāra stila. Pēc tagadējā kalendāra (ko toreiz lietoja jau vācieši) Ziemsvētku kaujas sākās 1917. gada 5. janvārī. Jauno kalendāra stilu Latvijā pieņēma, sākot ar 1917. gada februāri, bet krievu pareizticie turas pie vecā kalendāra vēl tagad.

uzbrukumā. Viņi pārsteidza vāciešus un pārrāva fronti. Tomēr izšķirējā brīdī neieradās solītie krievu papildspēki, un latviešu strēlniekiem vajadzēja atkāpties.

Frīdrichs Briedis

Šajās un arī citās iepriekšējās kaujās ar savu varonību un kaujas prasmi lielu ievēribu guva vairāki latviešu virsnieki, sevišķi kapteinis (vēlāk pulkvedis) Frīdrichs Briedis.

Nāves sala

Ļoti slavena latviešu strēlnieku cīņu vieta kļuva Nāves sala. Tas ir neliels zemes gabals (apmēram vienu kvadrātjūdzi platībā) Daugavas kreisajā krastā iepretī Ikšķilei. No trim pusēm to apņēma Daugava, bet ceturtajā bija vācu pozīcijas. Vācieši tur nikni uzbruka gan ar lielgabalu uguni, gan ar indīgajām gāzēm. Latvieši tomēr nosargāja šo pozīciju 16 mēnešus, kad krievu karavadība to atdeva vāciešiem.

Nāves sala.

K. Baltgaiļa glezna.

Šīs kaujas darija latviešu strēlniekus slavenus visā Eiropā. Beļģu dzejnieks Emils Verharns, pats cīnīdamies pret vāciešiem rietumu frontē, izsaucās:

Un mēs pie Verdenas,¹
Izeras klausāties,
Elpa pat klus' —
Kā Latvijas ozoli sasaucas,
Tie locīties neprot, tik lūzt . . .

Kāds vācu karavadonis savukārt nosaucis astoņus latviešu strēlnieku pulkus par astoņām zvaigznēm pie Daugavas. „Kamēr tās spīdēs,” viņš teicis, „tikmēr mums Rīgu neredzēt.”

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kas pret ko cīnījās Pirmajā pasaules karā?
Kad vāci ielauzās Kurzemē?
Kurp devās daudz Kurzemes bēgļu, bēgdami no vāciešiem?
Kas rūpējās par latviešu bēgļiem?
Kur cīnījās latviešu strēlnieki?
Kā sauc viņu slavenāko virsnieku?
Apraksti Ziemsvētku kaujas un cīņas Nāves salā!
Parādi šīs cīņu vietas kartē!

¹Verdena, Izerā — slavenas cīņu vietas Pirmajā pasaules karā Francijā un Beļģijā.

PULKVEDIS BRIEDIS

Pulkvedis Frīdrihs Briedis 27 gadu vecumā bija ieguvis visus augstākos toreiz iespējamos militāros apbalvojumus.

Vidēja auguma, slaidis, ātrām kustībām, noteiktu valodu un rīcību — tāds viņš iznāk no aizsaules krēslas mūs stiprināt tagadnes gaitās.

Asi redzīgām acīm ne tikai nakts izlūku gājienos, bet arī vēstures mijkrešļa stundās, viņš viens no pirmajiem sapņoja par Latvijas karogu un zināja, ka tikai ar kaŗavīru spēku var to pacelt un aizstāvēt. Jau pirms 38 gadiem viņš labi izprata lielo austrumu nelaimi, kas toreiz ierāva savā atvarā dažus latviešus, bet vēlāk visu tautu. Tāpēc pulkvedis Briedis nav tikai leģenda, viņš ir dzīva mūsu likteņa daļa. Viņa īsais mūžs atbalso visas tagadnes cīņas. Viņš vēl arvien stāv mūsu vidū kā pirmais un drosmīgākais cīnītājs.

Tas bija kāds ziemas vakars 1915. gadā, kad Briedis, toreiz vēl virsleitnants, sēdēja ar citiem virsniekiem zemnīcā Misas upes krastā. Pār lielo purvu griezās sniega virpulis, aukstums līda pa apsarmojušām durvīm, un tā vairošanai strēlnieki kurināja krāsniņu zemnīcas kaktā. Lielajā visas pasaules virpulī bija ierauta arī latviešu tauta, malta starp divu kaimiņtautu dzirnakmeņiem, kā tas bija turpinājies jau gadsimtiem ilgi. Bet šajās pasaules pārvērtībās latviešiem modās cerības atgūt savu tiesisko daļu, un strēlnieki pirmie ar šo cerību devās karā. Viņi zemapzinīgi meklēja kādu zīmi, kas sapulcinātu visus latviešus kopā un pārvērstu viena mērķa saimē. Par to viņi runāja arī tai ziemas vakarā, un šo zīmīgo sarunu atstāsta dzejnieks Kārlis Skalbe, pats būdams strēlnieku laika līdzgaitnieks.

Mēs runājam par strēlnieku bataljonu karogiem un ko tur vajadzētu rakstīt virsū.

Viens teica: „Karogā labs būtu ozols ar varavīksni, spēks un cerība.”

Otrs: „Karogā vajadzētu būt briedim, kuŗam starp paceltiem ragiem zilā laukumā spīd trīs sudraba zvaigznes: Vidzeme, Kurzeme, Latgale.”

Trešs: „Man gribētos, ka karogā būtu iešūta Daugavas straume. Ir vējš un vilņi, upe ir gluži tumša. Jauns laivinieks ceļ pāri tautu meitu baltā villainē. Mēs tak gribam atvērt tautai atpakaļceļu uz Kurzemi.”

Kāds vecāks virsnieks pacēla domīgi noliekto galvu un teica: „Uz karoga vajadzētu uzlīmēt Kristu, kā tas apskaidrots atstāj savu kapa alu: mūsu tauta tagad piedzīvo savas augšāmcelšanās dienas.”

Tad Briedis, kuŗš visu laiku ir klusu un uzmanīgi klausījies, nopietni saka: „Latviešu bataljonu karogā nav nekāda gleznu izstāde. Viena ir mūsu tauta, un mums visiem būtu jāiet zem viena karoga.”

To stāsta Kārlis Skalbe, un mēs nezinām, kur jaunais virsleitnants ar pelēkām tērauda acīm ņēma šo domu par viena karoga pacelšanu.

Pulkvedis Frīdrihs Briedis

Varbūt viņam tā zemapziņīgi sāka augt, redzot latviešus, aizejam bēgļu gaitās uz krievu zemi, kad jaunais virsnieks, ar Juŗa krustu un zelta zobenu apbalvots, steigzās uz Daugavgrīvu stāties latviešu strēlnieku vienībās. Varbūt viņš to saredzēja savu jauno cīnītāju acīs. Viņi visi bija steigušies turpat kurp Briedis, kad atskanēja Jāņa Goldmaņa un Jāņa Zāliša¹ aicinājums: „Latvji, pulcējieties zem saviem karogiem!”

Kad Frīdrihs Briedis 1917. gada rudenī ieradās latviešu strēlnieku bataljonos, viņam aiz muguras jau bija krietna militāra izglītība — ar lieliskām sekmēm pabeigta Vladimira karaskola Pēterpilī, un pavērts ceļš uz kara akadēmiju, ko gan izjauca kara sākšanās. Ar 25. divīzijas štābu Briedis nonāk Austrumprūsijā un tur jau pašā sākumā iegūst visas divīzijas ievēribu ar saviem izlūkgājieniem dziļi vācu aizmugurē. Par tiem viņš saņem abus apbalvojumus, kas ir augstākie, kādi toreiz iegūstami.

¹Goldmanis un Zāltis — Krievijas valsts domnieki — latvieši, kas pirmie aicināja latviešus stāties strēlnieku pulkos.

Vēl vairāk viņu legendārajam mūža ceļam bija sagatavojusi viņa tēva sēta un ģimenes likteņi. Brieža tēvs Andrejs bija jaunībā rentējis Šķirstiņu Vecdzelves māju Valmieras apriņķī, bet muižas uzspiestā iztikas šaurība spieda viņu doties svešumā. Polockas apriņķī latviskā apvidū Andrejs Briedis iepirka 100 pūrvieta neiekoptas zemes. Un tur meža cīsmā, līduma sūrajā gaisā 1888. gada Jāņu vakarā Frīdrihs Briedis nāca pasaulē. Jaunības gados viņš bija liels grāmatnieks, čakls skolnieks Daugavpils pilsētas skolā.

Šādā skarbā dzīves skolā rūdīts, Briedis bija ne tikai zināšanās, bet arī dzīves ievirzē un raksturā pienācīgi sagatavots uzdevumam, kuŗa pildīšanai tautas vēstures gaita izraudzīja tieši viņu.¹

Briedim bija vislabākās izredzes krievu divīzijas stābā, par viņu sacentās vienības. Taču, kad 1915. gadā sāka nākt draudīgas ziņas no Kurzemes un stāvokļa nodrošināšanai krievu armijas vadība atļāva organizēt latviešu strēlnieku bataljonus, viņš bija viens no pirmajiem, kas posās ceļā.

„Kādēļ jūs brauksit uz šiem bataljoniem? Neko augstāku par Juŗa ordeni jūs vairs nevarat iegūt,” izteica savu izbrīnu viņa kollēģas stābā.

„Tas ir kas augstāks par ordēniem, kas mani aicina uz dzimteni,” teica Briedis, „tā ir latvieša sirdsbalss.”

Un tā, no tēva līduma nācis, Frīcis Briedis aizgāja lielajā tautas vēstures līdumā, kas toreiz dūmoja Tīrelpurvā, Rīgas vārtu priekšā.

*

No daudzajām kaujām, kuŗās Briedis Tīrelpurva frontē piedalījās, atzīmēsim trīs, jo tām ir simboliski izšķirīga nozīme tiklab Brieža kaŗavīra gaitās, kā latviešu tautas vēsturē.

Krievu daļu pretestība vāciešiem nebija stipra, un vācu vienības 1915. gada rudenī turpināja Rīgas frontē virzīties uz priekšu. Tādā kārtā pie Plakaņu mājām (Olaines pagastā) vācieši bija pārkluvuši Misas upei, bet dienvidos no Babītes ezera ieņēmuši Mangaļus. Babītes rajonā ar labām sekmēm pret viņiem jau bija cīnījusies latviešu strēlnieku 2. un 3. rota. Brieža vadītai 1. rotai nu bija uzdevums atsviest vācus pāri Misas upei. Dziļākā šīs kaujas nozīme tomēr bija dot latviešiem palāvību un likt viņu vārdam izcelties pelēkajā krievu masā. Kaujas plāns bija Brieža radīts, un par to viņš

¹ Stāsta, ka pusaudža gados Briedis sevi tīšām ievainojis, lai mācītos panest sāpes. Frontē viņš neesot tūdaļ atvēris no mājām saņemtu vēstuli, bet gaidījis dienu vai divas, lai rūdītu savu raksturu. Kad pēc 1916. g. marta kaujām ievainoto Briedi slimnīcā operē, ārsts Dr. Jankovskis teicis, ka neesot redzējis otra cilvēka, kas tik pacietīgi panestu sāpes.

Tireļa purvs 1917. gadā.

bija ziņojis sibiriešu 12. divīzijas komandierim: „Uzskatu par pilnīgi iespējamu vācu atspiešanu atpakaļ pāri Misas upei.”

Uzbrukums notika naktī no 29. uz 30. oktōbri. Strēlniekiem vajadzēja nepamanītiem pielīst mazāk nocietinātai vācu ierakumu daļai, klusi pārgriezt dzelonstieplu žogu un tad izsist ienaidnieku no ierakumiem. Artileriju Briedis bija paredzējis laist darbā tikai tai brīdī, kad vajadzēs aizkavēt vācu palīgspēku pienākšanu no aizmugures. Jau šai pirmajā Rīgas frontes kaujā Briedis lieto jaunās taktikas paņēmienus, kas vēlāk jo plaši izmantoti Ziemsvētku kaujās — pārsteiguma uzbrukums naktī bez artilērijas sagatavošanas.

Uzbrukums izdevās lieliski: ar vienu pašu rotu Briedis izsita no Misas priekštilta nocietinājuma vācu bataljonu — četras rotas. No latviešiem bija krituši 3 un ievainoti 8, kamēr ienaidnieks bija zaudējis 110 vīrus. Lai slēptu kaunu, vācu 376. pulka komandieris ziņoja priekšniecībai, ka pretinieks bijis lielā pārsvarā: „Mūsu 7. rotai vien uzbruka 4 — 5 rotas . . .”

Ar šo uzbrukumu latviešu strēlnieki iekļuva armijas virspavēlnieka stāba ziņojumā. Krievi bija parādīti, ka vācieši ir uzvarami, bet

pats galvenais — latviešiem iedota palāvība saviem spēkiem. Tā bija kauja ticības iegūšanai, un ticība karavīram ir pati stiprākā priekštilta pozīcija.

* * *

Otra simboliska kauja Brieža gaitās notika 1916. gada martā Ķekavas rajonā. Krievu 12. armijas stābs grib izmēģināt laimi pret stipri nocietinātajiem vācu ierakumiem, sākot rīta agrumā artilērijas uguni, kam plkst. 6 seko kājnieku uzbrukums. Galvenajā trieciena grupā nozīmēts latviešu 1. un 2. bataljons un 51. Sibīrijas strēlnieku pulks. Abus bataljonus vada pulkvežleitnants Francis. Pēc sīvās krievu artilērijas šaudīšanas vāci pagūst pievilkt palīgspēkus. Taču latviešu bataljoni nokļūst līdz trešajai vācu līnijai. Divi stundas vēlāk vāci nāk pretuzbrukumā, un 51. sibīriešu pulks, neizturēdams spiedienu, sāk atkāpties. Tam līdz uz otro līniju jāatiet arī latviešiem, un te viņi līdz pat vakaram iztur galveno kaujas smagumu. Triecienā pie Ģūģu mājām granātas šķēpele ķēr Briedim žokļa kaulu. Viņš tomēr spēj parādīt karavīriem turpināmo uzbrukuma virzienu un tad pēc ievainojuma pārsiešanas lēnām dodas atpakaļ uz Ručku mājām, kur atrodas pulkvežleitnanta Franča komandpunkts. Nespēdams runāt, viņš uzzīmē uz papīra savas rotas atrašanās vietu un kaujas shēmu. Asinīm lāsojot no apsējuma uz papīra, Briedis atstāj komandpunktu tikai tad, kad saņēmis drošību, ka būs glābta viņa rota, un kad Francis viņam pavēl kā priekšnieks steigšus doties uz pārsiešanas punktu. 1916. gada marta kauja Briedim nozīmēja sava pienākuma izpildīšanu līdz galam, un tieši šī rakstura īpašība noteic viņa mūža gaitu, liekot tai izbeigties mocekļa nāvē.

* * *

Tad nāk 1916. gada rudens un līdz ar to — gatavošanās Ziemsvētku kaujām. Briedis starplaikā ieguvis divus paaugstinājumus. Latviešu bataljoni pārorganizēti par pulkiem, un kapteinis Briedis komandē Daugavgrīvas pulka 1. bataljonu.

Sagatavojot kauju plānus, karaspēka vadība izmantoja Brieža idejas par jauno taktiku. Trieciens atkal bija sākams bez artilērijas uguns; dzelonstieplu griezēji maskēšanās dēļ tērpās baltos mēteļos.

Lauzdami ceļu uz Zemgali, latviešu strēlnieki reizē lauza ceļu arī uz savu valsti. Tīrelpurva sniegos izsētā asiņu sēkla vairs nebija nomācama. Sirdis zemapziņīgi auga Brieža doma par vienu karogu, un Ziemsvētku kaujas bija mūsu karoga Istenā iesvētīšana. „Jauna valsts dzimst!” teica dažas vēriņas galvas Rietumeiropā, un tiešām

— jaunās valsts simbolus — sarkanbaltsarkanās krāsas latviešu strēlnieki jau nesa sev līdzī 1916. gada Ziemsvētku kaujās.

Ar šīm trim kaujām ir iezīmēts viss pulkveža Brieža dāvinājums Latvijas karogam — ticības iedegšana, sava pienākuma izpildīšana līdz galam un Latvijas vārda iznešana plašajā pasaulē.

Vēl atlika Briedim nostaigāt savu personisko likteņa ceļu līdz galam, lai saņemtu mocekļa vainagu.

Briedi ievainoja pirmajā Ziemsvētku kauju dienā. Viņš veselojās Rīgā, tad Pēterpilī. Pavasarī atgriezās pie saviem strēlniekiem kā 1. Daugavgrīvas pulka komandieris. Bet drīz vien sākās revolūcija, krievu vienības ira, fronte sabruka un latviešiem bija izvēle — vai nu dezertēt, vai aizplūst ar strēlnieku vienībām uz Krieviju. Rudenī pēc lielinieku revolūcijas Briedis nokļuva Valkā, un tur viņu lielinieki arestēja. Izmantojot gadījumu, viņam izdevās izbēgt, un nu atlika tikai ceļš uz Krieviju. Sava likteņa nojauta Briedim jau iepriekš zemapziņā pazibējusi. Cīņu biedram Edvinam Mednim viņš kādreiz teicis: „Nez’ vai pieredzējušā kara vētru aprīmšanu. Tomēr mani, laikam, nepieņems vāciešu rokas. Viņu lodes mani līdz šim spējušas tikai ievainot. Varbūt to izdarīs citi . . . savējie.”

Bet viņa cīņa vēl nebija beigusies. Briedis nokļuva Maskavā un tur kļuva par aktīvu spēku latviešu virsnieku grupā, kam bija sakari ar pretlielinieciskajiem cīnītājiem pārējās Krievijas daļās. Briedis vadīja izlūkošanas nozari un nemitīgi riskēja ar savu dzīvību, piedalīdamies visos mēģinājumos iznīdēt ļaundabīgo audzēju Krievzemē. Un tā nāk nenovēršamais — pulkveža Brieža apcietināšana, no kuŗas vairs nebija atgriešanās.

1918. gada 26. augusta rītā Briedis sēdēja Butirku cietuma 39. kamerā un lasīja citiem skaļi priekšā ienesto Izvestiju.¹ Ar to čeka² papildināja lieso cietuma ēdienu. Vispirms bija jālasa nošauto saraksts, ko Maskavas laikraksts rēgulāri ievietoja ar turpinājumiem kā romānu.

Sarakstu lasot, Briedim uz brīdi pārtrūkst gludaiss vārdu plūdums, tad viņš lēnā un mierīgā balsī turpina:

„ . . . nošauts 1. Daugavgrīvas strēlnieku pulka bijušais komandieris, bijušais pulkvežleitnants Frīdrihs Briedis . . . kopā ar 2. Rīgas strēlnieku pulka bijušo adjutantu, agrāko stāba kapteini Rubi,

¹Izvestija — komunistu laikraksts.

²Čeka — komunistu iestāde spiegošanai un politisko pretinieku vajāšanai, slavena ar nežēlīgām spīdzināšanām un slepkavībām. Vēlāk pazīstama kā GPU, KNVD, MVD un citādi, pēc oficiālo nosaukumu pirmajiem burtiem.

par līdzdalību pretrevolūcionārā organizācijā — Dzimtenes un Brīvības glābšanas savienībā . . .”

Bridi ir smags klusums, tad to pārtrauc Brieža vārdi: „Lūk — pienākušas beigas.”

Kameras biedri viņu mierina, ka tas ir nevis notiesāto, bet nošauto saraksts. Kas palicis dzīvs, tas apžēlots. Briedis atbild savu parasto vārdu, ar ko vienmēr atvairā briesmas: „Nieki! Šis saraksts liecina tikai par kancelejas kļūdu. Iedomājieties, kas tagad darba čekistiem un bendēm! Mani tikai aizmirsa izsaukt ar kārtējo partiju. Gan pienāks arī man kārtā . . .”

Vakara pusē Briedis teica tos pašus vārdus, ko Napoleons pirms Vaterlo kaujas: „Es gribētu labi izgulēties. Tas atjaunotu manus spēkus.” Viņš tiešām arī aizmiga dziļā miegā, un, varbūt, ka šai pēdējā naktī Butirkos viņam ausīs ieskanējās kādreiz Tīreļpurvā sacītie vārdi: „Mums visiem būtu jāiet zem viena karoga.”

Pēc J. Andrupa raksta „Daugavas Vanagu mēnešrakstā” Nr. 6, 1956. g.

Kāds latvietis — Brieža cietuma biedrs stāsta:

Kad redzēju to mieru, ar kādu Briedis runāja par nāvi, tad iejautājos — vai tad viņam nemaz nav bail un drausmīgi domāt par nāvi? Uz to viņš smaidīdams atbildēja: „Esmu dziļi reliģiozs cilvēks, un tāpēc man nav bailes no nāves, jo es zinu, ka es tomēr dzīvošu . . .”

Otrās dienas vakarā, kad jau bijām sataisījušies uz gulētiešanu, izsauca pulkvedi Briedi. Mēs visi sapratām, ka šķiršanās stunda ir klātu. Ārā iedams, Briedis mierīgi nēica: „Nu laikam pēdējā reize? ” Sargi latvieši atbildēja, ka nezinot, kaut zināja labi . . .

Brieža nošaušanas un kapa vieta nav zināma. Ja tiesa, ka šāvēji nākuši no latviešu strēlnieku vidus, tad tas šim legendārajam latviešu virsniekam bija vissmagākais sarūgtinājums un vilšanās: vēl isi pirms apcietināšanas Briedis neticēja, ka viņa paša strēlnieki varētu kļūt viņa slepkavas.

JAUNO STRĒLNIEKU IZVADĪŠANA RĪGĀ

Ap pusdivpadsmitiem es iestājos ļaužu pūli uz Tērbatas ielas, kas gaidīja iznākam jaunos strēlniekus. Spiešanās, uztraukums. Ikkatrs grib stāvēt pie šaurās ieliņas vārtu priekšā, kas pastāvīgi saplūst kopā, kamēr kārtībnieks atkal viņu pāršķir. Visi top cits uz citu igni, un meitene, kuņa grib vēl satikt savu varoni, sarkst no dusmām un bailēm, ka netiks klāt un ka šis ļaužu vilnis aizņems gaidīto viņai garām. Kāda veca sieva spiež man sānos divus skala grozus. Grozi

Latviešu strēlnieku izvadīšana no Rīgas uz Daugavgrīvu 1915. gadā.

ņirkst, laužu vilnis mūs spiež uz vārtiem, un sieviņa man laipni paskaidro: „Es uz tirgu . . . Bet te jau mans dēls. Gribu vēl satikt un redzēt, kā aiziet.”

Puķes ir katram rokā, meitenes sargādamas spiež viņas pie krūtīm. Es lēnām aizvirzos no šī nemierīgā bara, kur ir tik daudz karstas greisirdības, un katrs grib tikt tuvāk tam, ko viņš mīlo.

Klau, jau sētā tur runu. Zēni ar pušķotām cepurēm ir sakāpuši kokos — es redzu viņus pār sētu. Viņi savicina cepures un klie dz urrā. Un tad piepeši top gluži klusu, orķestris spēlē, un jaunie strēlnieki dzied: „Dievs, svētī Latviju!” Ļaudis uz ielas noņem cepures un klausās. Kā šī dziesma aizņem elpu! Es domāju, ka uz ielas dziedās līdz. Bet neviens nevar dziedāt, daudzi raud. Arī es nedziedu, lai nesāktu raudāt. Ak, tas nav šai dziesmā, tas ir vārdā Latvija, kuŗu šūpo šīs vientiesīgās, sen pazīstamās skaņas. Tikpat vienkāršs un vientiesīgs ir šis vārds vēl katra latvieša sirdī. Bet šai brīdī Latvijas jēdziens top plašāks un dziļāks katrā sirdī. Latvija, saplosīta, atdzimst mūsu tautiskā apziņā. Un tauta jau jūt, cik dziļš mums šis vārds. Tādēļ, lūk, tas šai brīdī aizņem mums elpu, ka mēs nespējam ne dziedāt, ne runāt.

*

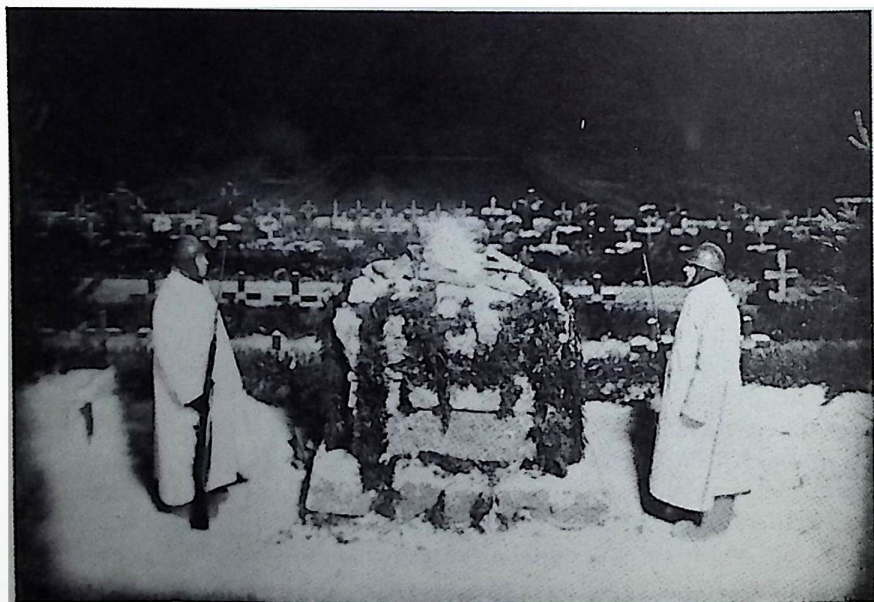
„Es karā aiziedams . . .” Meitenes iet saviem zēniem pie rokas. Un, raug, tur ir arī mazā māsa, par kuŗu dzied tautasdziesmā. Viņa palīdz brālim bīdīt velosipedu, rociņa tikko sasniedz sēdekli. Brālis ir jauns vīrs, viņš iet ar apziņu un sagatavojies. Mugurā stiprs ādas kamzolis, jauna plecu soma. Kad beigsies karš? Vai māsiņa būs viņam līdz krūtīm, kad viņš nāks atpakaļ? Vai tāpat viņam būs labi jāpieliecas, lai noskūpstītu viņas lūpiņas? Ak, kaut šis posts un sajukums nevilkto ilgi!

* * *

Pūlis te aizklāj, te atsedz jauno kareivju straumi. Es redzu te krūtīs rozēs, te gavilējošas acis jaunekļa pierē. No kurienes šīs gaviļes? Vai jaunība paredz mūsu dzimtenei gaišāku nākotni? Jā, tā bija šinīs dienās: vecie raudāja un nopūtās, bērni un jaunekļi smējās.

* * *

Beidzot mēs stāvam Daugavas malā. Kuģītis „Valdemārs” jau lēnām griež barku,¹ kuŗa stāv pilna ar jauniem strēlniekiem, nost no

Strēlnieku goda sardze Brāļu kapos 1924. gada 6. janvārī.
6. janvārī latviešu tauta svinēja kā Ziemsvētku kauju atceres dienu. Šai dienā strēlnieki baltos mēteļos stāvēja goda sardzē pie piemiņas uguns Brāļu kapos.

¹Barka — liellaiva.

krasta. Un baltas un sārtas puķu šaltis birst pār dārgo laivu, kuŗa nu izskatās kā viens puķu šķirsts.

No Kārļa Skalbes „Sarkanās lapas”.

(LASI ARĪ Edvarta Virzas dzejoli „Nakts parāde” lasāmgrāmatā „Mana tēvu valoda” 6. klasei, 86. lp.! Tāpat lasi Aleksandra Grīna romānu „Dvēseļu putenis” un Annas Brigaderes romānu „Kvēlošā lokā”: abi rakstnieki labi attēlo ne tikai strēlnieku cīņas, bet arī bēgļu postu un Latvijas brīvības cīņu laikmetu. Tāpat ievērojamu poēmu krājumu par strēlnieku cīņām gan Zemgalē, gan vēlāk Krievijas pilsoņu karā sadzejojis Aleksandrs Čaks ar savu „Mūžības skartie”.

Savas atmiņas par strēlnieku cīņām, pulkvedi Briedi un citiem varonīgiem cīnītājiem rakstījuši arī strēlnieku virsnieki, vēlākie generāļi Bangerskis [„Mana mūža atmiņas” I daļa], Goppers, Auzāns, pulkveži Dardzāns, Plensners u. c.)

Rudens 1915. g.

Nekad no rudens mākoņiem
nav tik daudz tumšu skumju lijis.
Nekad vēl vējš zem debešiem
tik nežēlīgs un ass nav bijis.

Nekad vēl izmisuma šķēps
nav tik daudz strauju siržu ķēris.
Nekad vēl lielceļš Latvijā
nav tik daudz rūgtu as'ru dzēris.

Nekad vēl tik daudz nopūtu
nav klusās pusnakts zvaigznēs raidīts.
Nekad tik sāpīgi nav smaidīts.

Nekad, nekad no nākotnes,
ko mūžība vēl klēpi nes,
nav tik daudz cerēts, lūgts un gaidīts . . .

Fricis Bārda

BĒGLU LIKTENIS LATVIEŠU DZEJĀ

Sauciens tālē

Ak, mana balss ir tik vāja, un spēks man tik niecīgs —
ziedonvējš smiedamies sarausta saucienu manu.
Tomēr man gribētos septiņām tālēm kliegt pāri.
Ak, kaut šai brīdī es kļūtu par raudošu dūcošu zvanu!

Jums gribu dziedāt un raudāt — jūs, izdzītie Latvijas bērni.
Ceļinieki, ceļinieki, dzimtenes kuņģam vairs nava,
visu kas zaudējis, visu kam laupīja, ņēma —
ceļinieki! dzimtenes spieķa tu nepamet sava!

Avota vilnis, kas mirdzēdams aizrit pār krastu,
mūžam gan nevarēs avotā atpakaļ griezties.
Ziedpārsla sārtā no vakarā irstošā zieda
mūžam pie zieda vairs nevarēs otrureiz sieties.

Dzimtene tava, ak ceļinieki, tagad ir izplūdis avots.
Latvija, ceļinieki, tagad ir vējā iziris zieds.
Tomēr lai svešuma vētras vai kur tevi nestu —
Latvijas birzī laužts spieķis lai dzimteni aizmirst tev dzied!

Debess un zeme ja šķiet tevi atstājuši,
dienas ja tavas kā kraukļi jūk lidienā žiglā —
ceļinieki! zini, ka Staburags as'ras par tevi
dzimtenē raud katru nakti un Zilaiskalns nopūšas miglā.

Zini, nāks diena, kad skanēs pār Latviju taures,
Miglaino galvu tad Zilaiskalns purinās priekā.
Saulītē plandīsies ērglis gaišs, blāzmainiem spārniem,
Latvijas jūmti grims ziedu un karogu sniegā.

Nāks tad tā stunda, kad mutuļos upuņu dūmi
Latvijas debesis jaunajam Latvijas rītam.
Ceļinieki, ceļinieki — lai tu kur būdams tad būtu —
jātiec tev dzimtenē, mājās un atpestītam!

Neprasi, ko tu tad darīsi gruvekļos, pelnos un drupās;
neprasi, cik tev būs spēku, ko varēsi! Ceļinieki, dzirdi:
viens ir, ko varēsi tomēr tai lielajā dienā —
nolikt uz Latvijas altāri sadept daudz cietušo sirdi.

Fricis Bārda

(LASI ARĪ Raiņa dzejoli „Sāpes un cerības” lasāmgrāmatā „Mana tēvu valoda” 7. un 8. klasei 126. lp. un Plūdoņa „Svešumā klistot” turpat 301. lp.)

2

1918. gada 18. novembris

Revolūcija Krievijā

1917. gada februārī¹ Krievijā izcēlās revolūcija.

Cars Nikolajs II atteicās no troņa. Valstī valdīja jukas. Sociālisti un komūnisti² kūdīja kareivjus pret virsniekiem. Kaŗaspēkā zuda disciplīna. Virsniekus atcēla, daudzus no tiem nogalināja. Kareivji paši ievēlēja savus komandierus un sāka brāļoties ar ienaidnieku.

Vācu uzbrukums

Šīs jukas vācieši izmantoja un sāka plašu uzbrukumu. Drīz vien visa Latvija bija vācu rokās.

Latviešu strēlnieki, kopā ar krievu armiju, atkāpās uz Krieviju.

Komūnisti sagrābj varu Krievijā

1917. gada oktobrī³ Krievijā varu pārņēma komūnisti. Sākās nežēlīga izrēķināšanās ar komūnisma pretiniekiem.

Latvieši organizējas

Šajā laikā organizējās latviešu politiskie darbinieki un sāka cīņu par brīvu Latvijas valsti.

Tā kā vācu kaŗaspēks valdīja Latvijā un komūnisti Krievijā, latviešu valstsvīriem bija jādarbojas slepeni. Bet tad Vācija zaudēja

¹ Pēc jaunā kalendāra stila — 7. martā.

² Sk. „Latvijas vēsture” I daļu, 145. lp.!

³ Pēc jaunā stila — novembrī.

Latvijas valsts pasludināšana 1918. gada 18. novembrī.
Pie galda pa kreisi: Gustavs Zemgals, tālāk Mārgers Skujenieks, mazliet
iepakaļ — Kārlis Ulmanis.

karu rietumos,¹ un vācu karaspēkam Latvija bija jāatstāj.

1918. gada 17. novembrī latviešu valstsvīri Rīgā nodibināja Tautas padomi un nolēma 18. novembrī pasludināt Latviju par brīvu neatkarīgu republiku.²

Latvija — brīva valsts

Latvijas neatkarību pasludināja Nacionālajā teātrī. Jaunās Latvijas valsts ministru prezidents³ *Kārlis Ulmanis* nolasīja uzsaukumu latviešu tautai.

¹1918. gada 11. novembrī sabiedrotie piespieda Vāciju parakstīt pamiera līgumu („armistice”), pēc kam arī Vācijā izcēlās revolūcija, un vācu ķeizars Vilhelms II atteicās no troņa.

²Republika — no latīņu valodas, nozīmē to pašu, ko grieķu vārds „demokratija”: valsts, kurā pati tauta (demos) valda.

³Ministru prezidents — angl. premier.

Ļaudis, kas pārpildīja lielo teātra zāli, to uzņēma ar lielu sajūsmu un trīs reizes nodziedāja jaunās valsts himnu: „Dievs, svētī Latviju!”¹

Lāčplēsis² bija uzvarējis. Gaismas pils bija uzcēlusies. Latvija bija brīva valsts.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kas notika Krievijas 1917. gada februāra revolūcijā?

Kā Krievijas jukas iespaidoja cīņas kara laikā?

Kas notika ar latviešu strēlniekiem?

Kas sagrāba varu Krievijā 1917. gada oktobrī?

Kuŗš notikums deva iespēju latvieŗiem nodibināt Tautas padomi Rīgā?

Kad un kur pasludināja Latvijas neatkarību?

Kas bija pirmais Latvijas ministru prezidents?

Nacionālais teātris.

¹Latvijas valsts himnu „Dievs, svētī Latviju!” sacerēja un komponēja **Kārlis Baumanis** (1835. — 1903.). Tā pirmo reizi atskaņota pirmajos vispārējos dziesmu svētkos Rīgā 1873. gadā.

²Sk. „Latvijas vēsture” I daļu, 135. lp.!

KĀ TAPA LATVIJAS VALSTS

Neatkarīgās Latvijas valsts ideju daudzinaja daži 1905. gada revolūcionāri, kā Miķelis Valters un Ernests Rolavs. Revolūcijas barveži tomēr noraidīja un apkaŗoja katru nacionālas neatkarības domu.

Kad pēc 1917. gada februāŗa revolūcijas Krievijā nodibinājās demokrātiska valsts iekārta, arī latvieši noorganizēja savas pārstāvības — tā sauktās, *Zemes padomes*. Vidzemei tāda sanāca Valmierā ar krievu valdības ieceltu komisāŗu (gubernātoru) Andreju Krastkalnu, vēlāk A. Priedkalnu un vicekomisāŗu Kārli Ulmani priekšgalā. Kurzemes Zemes padomi ievēlēja Kurzemes bēgļi Tērbatā (Tartū), Igaunijā, ar Jāni Čaksti kā komisāŗu, bet Latgales Zemes padome sanāca Rēzeknē ar Franci Trasunu priekšgalā.

Visas Zemes padomes sākumā prasīja Latvijai autonomiju, t. i. — pašpārvaldes tiesības Krievijas lielvalsts robežās („brīvu Latviju brīvajā Krievijā”). Bet kad Krievijas valdība vilcinājās ievērot šīs prasības, arvien vairāk sekotāju ieguva Kārļa Ulmaņa un viņa domu biedru sludinātā neatkarīgas Latvijas valsts ideja.

Tas atbilda arī Amerikas Savienoto Valstu prezidenta Vilsona, tā sauktajiem, „četrpadsmit punktiem”, kur bija deklarētas tautu pašnoteikšanās tiesības. Domāta bija šī deklarācija gan Vācijas sabiedrotās Austroungārijas vājināšanai, jo šī lielvalsts bija pakļāvusi savai varai vairākas nācijas, kā ungārus, čekus, slovakus un citus. Tomēr Baltijas valstu valstsvīri pamatoti attiecināja šo tiesību deklarāciju arī uz bijušās Krievijas apgabaliem.

1917. gada novembrī Valkā noorganizējās *Latviešu Pagaidu Nacionālā padome*, kas pieņēma nozīmīgu uzsaukumu tautai. Tajā starp citu sacīts:

„Latvieši! Svešas tautas krusto savus zobenus pār mūsu zemi un prasa, kam viņai piederēt. Šai brīdī lai skaļi visā pasaulē atskan latvju tautas balss: šī zeme ir mūsu, nolieciet savus zobenus! Mēs paši gribam valdīt savā zemē kā brīva tauta. Mēs negribam būt nevienam par laupījumu. Ir laiks, ka latvju arklis izaŗ tās robežu eŗas, ko likuŗas svešas tautas — krievi, poļi un vācieŗi, dalīdamas kā laupījumu mūsu tēvu zemi. Kurzeme, Vidzeme un Latgale lai top par apvienotu Latviju! Tā ir vienas tautas zeme, ko nedrīkst šķirt ne upes, ne robežu stabi.

Latvieŗi! Lielais atlaiŗanas vārds ir atskanējis: pašnoteikšanās tautām! Negaidait vairs citas atlaiŗanas! Nemiet sev paŗi, ko vēsture jums dod, un esiet gatavi notīrīt savas durvis no sveŗiem apspiedējiem! Nemiet sev paŗi šo zemi, kuŗu mūsu tēvi ir pirkuŗi ar saviem asins sviedriem, un celiet tur labāku un taisnīgāku valsti nekā tā, kuŗa tagad iet bojā!

Lai dzīvo brīvā un apvienotā Latvija!”

*

Bet tad komūnisti noslēdza miera līgumu ar Vāciju (1918. gada martā Brestļitovskā) un sadalīja Latviju. Nacionālos darbiniekus sāka vajāt, un tiem vajadzēja darboties slepeni.

Tomēr Nacionālās padomes darbinieki — J. Čakste, J. Goldmanis, Z. Meierovics, J. Seskis, K. Skalbe, V. Zāmuēls, A. Bergs, K. Zariņš un citi — turpināja cīņu par Latvijas neatkarību, galvenokārt Pēterpilī. No turienes Meierovics tika sūtīts uz rietumu lielvalstīm, lai tur propagandētu Latvijas neatkarības domu.

Tie latviešu politiskie darbinieki, kas bija palikuši vācu pusē, Rīgā nodibināja t. s. *Demokratisko bloku* ar K. Ulmani, P. Kalniņu, M. Skujenieku un citiem priekšgalā.

Kad 1918. gada 11. novembrī Vācija padevās rietumu lielvalstīm, Rīgā sanāca gan Demokratiskā bloka, gan Nacionālās padomes pārstāvji un apvienojās *Tautas padomē*. Tani piedalījās visas Latvijas politiskās partijas, izņemot galīgi kreisos (komunistus) un galīgi labos (kas aģitēja par pievienošanos Vācijai). Kaut arī šeit netrūka domstarpību, tad tomēr Tautas padome 17. novembrī nolēma pasludināt Latvijas neatkarību.

* * *

1918. gada 18. novembris bija pelēka un vēsa rudens diena. Vējš dzenāja un sāta gājējiem sejā asu, retu sniegu. Ārēji vēl nekas neliecināja, cik svarīga šī diena latvju tautai.

Tikai nacionālie karogi virs Rīgas pilsētas Otrā (vēlākā Nacionālā) teātra nama sveicināja nākamās neatkarīgās valsts pilsoņus, kas pulcējās svētku aktam.

Valsts proklamēšanas akts sākās pulksten 4.30 pēcpusdienā. Tautas padomes priekšsēdētāja biedrs Gustavs Zemgals (priekšsēdis Čakste nebija Rīgā) pasludināja Tautas padomes sēdi par atklātu, un sekretārs Erasts Bite nolasīja politisko grupu vienošanās protokolu. Uz protokola pamata Zemgals deklarēja, ka suverēno varu Latvijā pārņēmusi Tautas padome. Ministru prezidents Kārlis Ulmanis savā uzrunā uzsvēra, ka Latvija būs „demokratiska taisnības valsts, kur nedrīkst būt vietas ne apspiešanai, ne netaisnībai.”

Sociāldemokratu vārdā Dr. Pauls Kalniņš paziņoja, ka „brīva neatkarīga Latvija nav mērķis, bet tikai līdzeklis” viņa partijas mērķu sasniegšanai, bet apsolija lietot tikai demokratiskus līdzekļus savu ideju īstenošanai. Vēl savu partiju un grupu vārdā runāja un valdībai savu atbalstu solīja O. Nonācis, D. Golts, J. Zālītis, E. Skubiķis, A. Ķeniņš, E. Strautnieks, S. Paegle, S. Kambala un R. Dambītis. Pēdējais — latvju kareivju Nacionālās savienības vārdā — nodeva organizētos karavīrus Tautas padomes rīcībā.

Gustavs Zemgals uzsauca: „Mūsu vienīgā vēlēšanās — lai Latvijai saules mūžs! Lai dzīvo demokrātiska Latvija!” Pēc lielā sajūsmā nodziedātās „Dievs, svētī Latviju!” sanāksmes dalībnieki izklīda. Šur tur neapgaismotajās ielās pie mājām plīvoja steigā darinātie Latvijas karogi. Drūmi, smagi mākoņi klāja Rīgu. Ielās dimdēja vācu okupācijas varas kareivju soļi, un kā ēnas klusi aizslīdēja lielinieku aģenti . . .

Apraksts pēc J. Vārsberga un E. Andersona stāstījumiem

Nākamajā dienā ielās parādījās Ulmaņa un Zemgala parakstīta deklarācija:

Latvijas pilsoņi! Latvijas Tautas padome, atzīdama sevi par vienīgo varas nesēju Latvijas valstī, pasludina, ka:

Pirmkārt: Latvija, apvienota etnografiskās robežās (Kurzeme, Vidzeme un Latgale) ir patstāvīga, neatkarīga, demokrātiski republikāna valsts, kuŗas satversmi un attiecības pret ārvalstīm noteiks tuvākā nākotnē Satversmes sapulce, sasaukta uz vispārīgu, abu dzimumu, tiešu, vienlīdzīgu, aizklātu un proporcionālu vēlēšanu tiesību pamata;

Otrkārt: Latvijas Tautas padome ir nodibinājusi kā augstāko izpildu varu Latvijā — Latvijas Pagaidu valdību.

Latvijas Tautas padome uzaicina Latvijas pilsoņus uzturēt mieru un kārtību un visiem spēkiem pabalstīt Latvijas Pagaidu valdību viņas grūtajā un atbildīgajā darbā.

Rīgā 1918. g. 18. novembrī

Latvijas Tautas padome

KĀRLIS ULMANIS 1918. GADĀ

Kad 1918. gada vasarā vācu propaganda par pievienošanos Vācijai kļuva sevišķi aktīva, Ulmanis kopā ar V. Skubiņu, H. Enzeliņu un citiem nodibināja Priekuļmuižā kādu palīdzības biedrību. Ulmanis bija šīs biedrības sekretārs. Viņš izsūtīja jaunās biedrības uzticamus darbiniekus pa visiem Vidzemes pagastiem ievākt ziņas, cik katrs pagasts var palīdzēt Rīgas aprīņa trūkcūcietējiem, un paklausīties, kāds noskaņojums valda turienes iedzīvotājos.

Izsūtītie vīri atgriezās un pēc piezīmēm stāstīja Ulmanim visu, ko dzirdējuši, liekot galveno svaru uz apsollto pabalstu un paši nemaz nezinādami, ka no garajiem stāstiem Ulmani interesē pirmā kārtā tas, vai parakstus par Vidzemes pievienošanu Vācijai vāc vai ne.

Vietās, kur vāciešiem paklausīgi gari bija sākuši rīkoties, Ulmanis nolika savas lauksaimniecības lekcijas.

Savos priekšlasījumos Ulmanis nemaz neskāra Vāciju, bet visvairāk runāja par Dāniju, Šveici un par mazām tautām un mazām valstīm vispār. Klausoties Ulmaņa dzīvajā priekšnesumā, klausītāji kļuva pārliecināti, ka mazām valstīm klājas ārkārtīgi labi un lielām grūti. Dānijā, piemēram, labības raža ir daudz augstāka nekā Francijā vai Vācijā, tāpat piena, gaļas, olu daudzums, dārzāji un daudz citu lietu. Viss tas ir iespējams arī Latvijā. Dānija ir mazāka nekā Latvija. Dānijā zeme ir sliktāka nekā Latvijā. Neskatoties uz to, dāņi dzīvo labāk nekā latvieši. Tas tamdēļ, ka dāņiem ir sava valsts. Tīrais prieks dzīvot tādā mazā valstī!

Lielvalstīs turpretim ir otrādi. Tur produktus sadārdzina tālie transporti. Lauku ražotājs lielā valstī pelnī daudz mazāk nekā mazā, jo lielas valsts izdevīgie rajoni nokauj sliktākos rajonus. Lielās valstīs visa saimniecība padota krīzēm daudz lielākā mērā nekā mazākās valstīs. Vārdu sakot, pēc Ulmaņa lekcijām iznāca tā, ka bēdīgākas dzīves nevar būt, kā piederēt kādai lielvalstij, un jaukākas dzīves nevar būt, kā mazai tautai dzīvot pašai savā valstī.

Ja tādā kārtā Ulmanis ar zināmu veiklību, humoru un izvilcumiem no Pagaidu Nacionālās padomes informācijas bija kādas stundas norunājis, tad apmēram 25 kilometru rādijā neviens latvietis lūgumrakstu par Vidzemes pievienošanu Vācijai neparakstīja. Klausītāji pie tam bija stipri pārliecināti, ka viņi pilnīgi patstāvīgi izšķīrušies un neviens viņus nav ietekmējis. Vācu aģenti vainīgo varēja iedomāties, bet tieši piesieties Ulmanim nevarēja. Bez tam Ulmanis bija izglītojies Amerikā. Pēc aģentu domām viņš Ameriku kaut kādu iemeslu dēļ ienīda un šīs lielvalsts trūkumus savā īsredzībā attiecināja uz visām lielvalstīm.

Tā viens vīrs, nevienam nekā nestāstot, ar lielām sekmēm vadīja 1918. gadā pretestību pret vācu politiku Vidzemē.

Šis darbs Ulmani padarīja populāru ļoti plašās aprindās. Daudzreiz ļaudis paši nevarēja pateikt, kāpēc viņiem „šis agronoms patīk labāk” nekā citi.

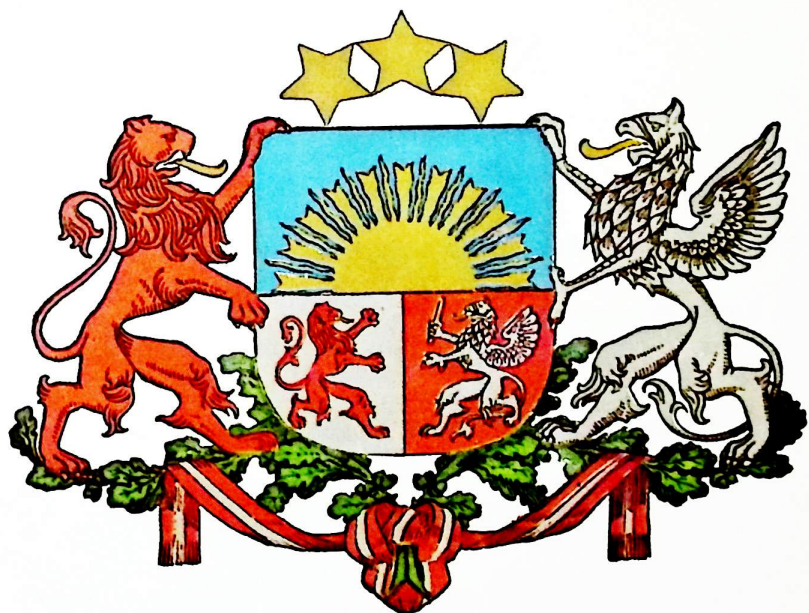
No A. Klives raksta grāmatā „Kārlis Ulmanis — 75 gadi”.

Latvijas Pagaidu valdības pirmais Ministru kabinets.

Pirmā rindā no kreisās puses: Spricis Paegle (tirdzniecības un rūpniecības ministrs), Miķelis Valters (iekšlietu ministrs), Kārlis Ulmanis (ministru prezidents), Teodors Hermanovskis (satiksmes un darba ministrs), Jānis Goldmanis (zemkopības ministrs). Stāv no kreisās puses: Jānis Blumbergs (apgādes ministrs), Eduards Strautnieks (tieslietu ministra biedrs), Dāvids Rudzītis (valsts kancelejas direktors), Jānis Zāltis (apsardzības ministrs), Kārlis Puriņš (finanču ministrs). Kreisajā stūrī augšā: Zīgfrīds Meierovics (ārlietu ministrs). Labajā stūrī: Kārlis Kasparsons (izglītības ministrs).

Ministru prezidentam Kārlim Ulmanim 1918. gadā bija 41 gads, bet ārlietu ministram Meierovicam — tikai 31 gads. Vecākais no ministriem bija Kārlis Kasparsons — 53 gadi. Desmit no ministriem bija ar augstāko izglītību — beiguši universitāti: trīs juristi, divi agronomi, divi inženieri, viens bija studējis filozofiju, viens — tirdzniecības zinības, viens bija ārsts un dabaszinātnieks.

LATVIJAS VALSTS ĢERBONIS

Trīs zvaigznes simbolizē trīs bijušās Krievijas guberņas — Vidzemi, Latgali un Kurzemi (kas apvienota ar Zemgali) — kas ar neatkarīgās Latvijas nodibināšanos apvienotas vienā nacionālā valstī. Uzlēcošā saule pārņemta no latviešu strēlnieku cepures nozīmes. Ģērboņa apakšējā daļā kreisajā pusē — lauva, kas pārņemts no Kurzemes hercogistes ģērboņa. Labajā pusē teiksmains zvērs — t. s. grīfs: ar lauvas ķermeni un ērgļa galvu. Tas poļu laikos (1561 — 1629) bija Vidzemes un Latgales ģērboņa sastāvdaļa. Abi zvēri ir arī ģērboņa vairoga turētāji.

Latvijas valsts ģērboni ar īpašu likumu apstiprināja Latvijas Satversmes sapulce 1921. gadā.

Kalpakieši atbrīvo Rīgu

Komunisti iebrūk Latvijā

Latvijas valsts tagad bija nodibināta, bet tūdaļ viņai sākās grūtas dienas.

Vācu karaspēks, atiedams uz savu dzimteni, laupīja Latviju cik spēdams. No Krievijas Latvijā iebruka komunistu armijas¹ un strauji virzījās uz priekšu.

Komunistu karapulkos bija arī, tā sauktie, „sarkanie strēlnieki”. Tie bija latviešu strēlnieki, kas pēc 1917. gada revolūcijas Krievijā bija nonākuši komunistu kalpībā. Tā 1919. gada sākumā vairākās kaujās Latvijā latviešiem nācās cīnīties pret latviešiem.

Kalpakieši

Jaunajai Latvijas valdībai nebija ne naudas, ne varas, ne karaspēka. Pulkvedim *Oskaram Kalpakam*, ko iecēla par virspavēlnieku, bija tikai ap 400 karavīru.

Šie 400 brīvprātīgie sastādīja trīs rotas. Neatkarības rotu komandēja kapteinis Jānis Balodis. Cēsu rotu komandēja sākumā Kalpaks, vēlāk virsleitnants Jansons. Abas šīs rotas sastāvēja galvenokārt no bijušās cara armijas virsniekiem. Trešā bija Studentu rota, ko noorganizēja latviešu studentu korporācijas. To komandēja kapteinis Nikolajs Grundmanis. Cīnītājiem pievienojās arī pulciņš Rīgas skolnieku.

Šie spēki bija pārāk niecīgi, lai pretotos lielajai komunistu armijai. Tāpēc kalpakieši, kā iesauca šos pirmos brīvprātīgos Latvijas karavīrus, atkāpās līdz Ventai. Latvijas valdība pārcēlās uz Liepāju.

1919. gada sākumā komunisti ieņēma Rīgu.

¹ Komunistus šai laikā mēdza saukt par „lieliniekiem”, no krievu vārda „boļševik”.

Pulkvedis Oskars Kalpaks

**Kalpaka bataljons atstāj Rīgu 1919. gada 3. janvārī.
H. Markvarta glezna. Kalpaks — ar spieķi.**

Komūnisti slepkavo latviešus

Latvijas lielākā daļa tagad bija komunistu rokās. Kā parasti pie komunistiem, sākās terrors. Sevišķas tiesas — tā sauktie, „tautas tribunāli” — spīdzināja un noslepkavoja vairāk nekā 4000 latviešu.

Kalpakiēši un vācieši sāk pretuzbrukumu

Aiz Ventas pamazām pieauga kalpakiēšu spēki.

Kopā ar viņiem frontē pret komunistiem stāvēja gan Latvijā dzīvojošie vācieši, gan daļa no Vācijas armijas, kas gribēja cīnīties pret komunistiem.

Latvijas vācu karaspēku sauca par **landesvēru** (no vācu *Landeswehr* — zemes aizsardzība), bet Vācijas vācieši apvienojās, tā sauktajā, **Dzelzs divīzijā**. Par latviešu un vācu apvienotā karaspēka virspavēlnieku kļuva Dzelzs divīzijas komandieris ģenerālis Golcs.

1919. gada 3. martā sākās kalpakiēšu un vācu apvienoto spēku pretuzbrukums.

Kalpakiēši uzbrūk.

Kauja pie Botāriem (1919. gada 18. martā) J. Cielava glezna.

Kalpaks krīt kaujā

6. marta rītā mežainā apvidū pie Skrundas pagasta Airīšu mājām sastapās kāda kalpakiešu vienība ar vācu Dzelzs divīzijas karavīriem. Abas karavīru grupas noturēja viena otru par komunistiem. Sākās apšauze.

Kad pēc īsa laika pārpratums noskaidrojās, abās pusēs bija vairāki kritušie. Viens no kritušajiem bija pats pulkvedis Oskars Kalpaks.

Kalpakiešu vadību pārņēma *Jānis Balodis*.

Rīgas atbrīvošana

Komunistus sakāva vairākās kaujās, un 22. maijā kalpakieši kopā ar vāciešiem padzina komunistus no Rīgas.

Ciņas Ziemeļlatvijā

Latvijas ziemeļu daļā tai pašā laikā pret komunistiem cīnījās igauņi kopā ar latviešu Ziemeļvidzemes brigādi. Komunistiem nācās atkāpties uz Latgali, un likās, ka drīz visa Latvija būs atbrīvota.

Vācieši sāk cīņu ar latviešiem un igauņiem

Bet tad sākās cīņas pie Cēsīm starp vāciešiem no vienas puses un latviešiem un igauņiem no otras puses.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kas bija Latvijas karavīru pirmais virspavēlnieks?

Kas bija kalpakieši?

Kas ieņēma Rīgu 1919. gada sākumā?

Cik tālu atkāpās kalpakieši?

Kā valdīja komunisti Latvijā?

Kas bija kalpakiešu sabiedrotie?

Kā krita pulkvedis Kalpaks? Kad? Kur?

Kas komandēja kalpakiešus pēc Kalpaka nāves?

Kas cīnījās pret komunistiem Ziemeļlatvijā?

Cik tālu atkāpās komunisti 1919. gadā?

OSKARS KALPAKS

Oskars Kalpaks dzimis 1882. gada 6. janvārī Vidzemē, Madonas apriņķa Meirānu pagastā, kur viņa tēvam piederēja Liepsalu mājas.

Pašmācības ceļā sagatavojies, Oskars Kalpaks noliek pārbaudījumus un iestājas Irkutskas kara skolā, ko beidz 1908. gadā. Pirmajā pasaules kara komandē bataljonu, vēlāk pulku Galicijas frontē. Parāda izcilas karavadoņa spējas, par ko saņem augstus apbalvojumus. Pēc krievu armijas sabrukuma atgriežas tēva mājās, bet tūlīt pēc Latvijas valsts pasludināšanas iestājas jaunformējamā Latvijas armijā. 1918. gada pēdējās dienās vada šīs armijas Cēsu rotas cīņas pret komunistiem Cēsu apkārtnē.

1919. gada 1. janvārī iecelts par Latvijas pirmo bruņoto spēku virspavēlnieku.

Kalpam bija ļoti grūts uzdevums: atkāpjoties organizēt Latvijas armiju. Šim uzdevumam viņš izrādījās īstais vīrs. Ar savu aukstasinību, taktu un gudro kauju vadību Kalpaks iemanto gan savu karavīru, gan vācu sabiedroto cieņu un apbrīnu. Pirmās latviešu karavīru uzvaras viņa vadībā (16. janvārī pie Lielaucē, 24. janvārī ieņemot Rudbāržus un 29. janvārī — Skrundu), kā arī latviešu karavīru disciplinētā izturēšanās pret civiliedzīvotājiem savukārt radīja lielu iespaidu Kurzemes latviešos, kas līdz tam — gaŗo kara

Pulkvedis Kalpaks (uz terases) ar latviešu karavīriem Rudbāržu muižā (pie Ventas) 1919. gada februārī.

gadu nogurdināti — izturējās pret Latvijas jauno valdību un tās karaspēku ar neuzticību, pat naidu.

Šis noskaņojums tagad strauji mainās. Kalpaka bataljonā iestājas jauni brīvprātīgie, un iedzīvotāji nevairās no mobilizācijām, ko izdara Latvijas valdība.

Kad 3. martā, sākot Latvijas atbrīvošanu, Kalpaka bataljons pāriet Ventu, tanī ir jau 600 labi apmācītu un apbruņotu karavīru, bet Liepājā un citur apmācībās — lielāks skaits jauniesaukto.

Tūlīn pēc Ventas pāriešanas kalpakieši iesaistās cīņās pret ienaidnieku un ieņem Jauno muižu (dienvidaustrumos no Skrundas), atsiedzami vairākus ienaidnieka pretuzbrukumus.

6. marta agrā rītā, saziņā ar kaimiņu vācu vienībām, turpinās ienaidnieka vajāšana. Šī diena izvērsās tragiska jaunajai Latvijas armijai: tā zaudē savu virspavēlnieku.

Kalpaka nāve

Latvijas atbrīvošanas kara vēsture tā stāsta par liktenīgo pārpratuma kauju, kurā krita pulkvedis Kalpaks:

Pēc sakārtošanas un Isas atpūtas gan Cēsu, gan Studentu rota sāka virzīties gājiena kolonnā no Skrundas skolas pa meža ceļu uz Dutēniem.¹ Kolonnas priekšā jāja Jātnieku nodaļa, kurai mežā brīžiem nācās apšaudīties ar pretinieka pēdējām patruļām. Sasniedzot pie Dutēnu mājām Skrundas-Saldus lielceļu, gājiens turpinājās pa šo ceļu. Viss te liecināja, kādā steigā atiet, pareizi sakot — bēg sarkanie. Uz ceļa bija atrodami nomesti mēteļi, apavi, municija, pat šautenes. Tas pamudināja vēl ātrāk vajāt bēgošos un censties tos panākt, lai tad ar beidzamo sitieni pilnīgi viņus izklīdinātu.

Turpinot virzīties uz priekšu un sasniedzot meža malu pie Skudru mājām, redzama garāka kareivju ķēde uzkalniņos pie šīm mājām. Pirmie uzsāk uguns kauju bataljona priekšā jājošie jātņieki, bet, pienākot abām rotām, arī tās tūlīn dodas kaujā; pie tam Cēsu rota uzbrūk pa labi no lielceļa, bet Studentu rota — no tā pa kreisi.

Iesākās nikna cīņa. Likās neticami, ka jau vairākas reizes sakautie lielinieki varētu izrādīt tādu pretestību. No abām pusēm darbojās arī artilērija.

Tā kā nebija izredzes frontālā uzbrukumā padzīt pretinieku no Skudrām, daļa Cēsu rotas mēģināja nokļūt pretinieka flankā, kas arī izdevās. Arī Studentu rota, neskatoties uz pretinieka stipro uguni, jau bija sākusi izvēršties no meža.

¹Dutēni, Engurnieki, Skudras — māju vārdi. Pulkvedis Kalpaks krita pie Airīšu mājām, kas bija iepretim Skudrām.

Beidzot abās pusēs pamantja, ka vieniem un otriem ir tās pašas vācu tipa bruņucepures, un uguni pārtrauca. Bija noticis drausmīgs pārpratums: kauja starp Kalpaka un vācu Dzelzs divīzijas Borkes bataljonu.

Kas noveda pie šāda pārpratuma?

Borkes bataljons jau stipri agrāk bija sasniedzis Skudras. Daži atejošie un gūstā saņemtie sarkanarmieši stāstīja vāciešiem, ka aiz viņiem atkāpjoties vēl citi lielinieki. Tas arī bija pamudinājis Borkes bataljonu ieņemt pozīcijas Skudru māju pauguros un sagatavoties atejošo lielinieku gūstīšanai.

Lielinieki, vai nu to zinot, vai arī tikai tāpēc, lai ātrāk izvairītos vajāšanu, pēc Engurnieku sasniegšanas neturpināja vis atkāpšanos uz Skudru pusi, bet pa biezo mežu nozuda ziemeļu virzienā. Ar šo lielinieku manevri viņu spēki, kam pēc mūsu plāna vajadzēja te tikt pilnīgi iznīcinātiem starp latviešu un vācu bataljoniem, izslīdēja no savu vajātāju rokām, uzlaizot latviešu bataljonu virsū vācu bataljonam.

Niknās kaujas sekas Kalpaka bataljonam bija drausmīgas. Vēl kaujas laikā starp bataljona karavīriem izplatījās vēsts, ka viņu pulkvedis nāvīgi ievainots. No dabūtā ievainojuma viņš drīz turpat nomira. Bija kritis arī Studentu rotas komandieris kapteinis Grundmanis. (Smagi ievainots, nevēlēdamies krist lielinieku gūstā, viņš nošāvēs). Pie savas apklusušās patšautenes ceļa grāvi gulēja kritušais Jātnieku nodaļas virsleitnants Krievs, un turpat tuvumā zem egles nāvīgi ievainotais baterijas leitnants Šrinders (vācietis). Bez šiem četriem kritušajiem bija vēl vairāki ievainotie. Vācu bataljona zaudējumi arī bija prāvi: 4 krituši un 5 ievainoti.

Kalpaka bēres

Kalpaku apbedīja Liepājā, Ziemeļu kapos. Par to Kārlis Skalbe stāsta:

Lietainā pavasara diena, kad pulkvedi Kalpaku ar viņa biedriem glabāja Liepājas kapsētā, bija visas tautas sēru diena. Milzīgā laužu straume aiznesa bērū gājienu uz kapiem; mēs visi izjutām, ka tiek paglabāts tautas varonis. Un no nepārredzamā laužu pulka — kas drūzmējās kapsētā ap noskumušajiem ministriem, kareivjiem un Tautas padomes locekļiem — varēja redzēt, ka jauna valsts stāv pie sava karavadoņa kapa, jauna valsts, kura dzirdējusi savu sirdi pukstam un sāk pati sevi apzināties . . .

. . . Tauta bija atradusi kopēju gaitu. No šī brīža sākās tās atmoda. Tauta bija ieguvusi pašāvivu uz saviem spēkiem. Viņa vairs neskatījās apkārt, gaidīdama svešas palīdzības. Tā juta, ka viņa pati ir spēks, kas spēj veidot savu likteni. Straume bija sakustējusies. Bet aiz Ziemeļu kapsētas vaļņiem, kur Kalpaku paglabāja, daudzījās nemierīgā jūra, it kā stāstīdama par vētrām, kas vēl priekšā . . .

Vēlāk Kalpaku pārveda uz viņa dzimto pagastu Meirāniem un paglabāja Visagala kapos.

Pulkveža Kalpaka nāves vieta.

Kalpaka nāves vietā Skrundas-Saldus lielceļa malā iekārtoja piemiņas mūzeju. Latviešu tautai šī vieta kļuva par mērķi svētceļojumiem, kurp nepārtraukti devās skolas un organizācijas un kur svētku reizēs notika svinīgi akti.

KAPTEINIS ZOLTS UN VIŅA ROTA

Kad vācu-kalpakiešu apvienotie spēki 1919. gada maijā tuvojās Rīgai, komunisti izšķīrās par pretuzbrukumu gar jūrmalu Asaņu-Slokas virzienā. Šeit komunistu bataljonam pie Kaugurciema preti stāvēja kalpakiešu Studentu bataljona 2. rota, ko komandēja kapteinis Pauls Zolts. 18. maijā šeit norisa kauja, kas padarīja Zolta vārdu slavenu Latvijas vēsturē.

Par šo rotu, viņas komandieri un varonīgo cīņu stāsta daži no toreizējiem cīnītājiem.

Kapteina Zolta rotas izcelsme ir Liepājas Kara osta. Rotas sastāvs komplektējās no Liepājas pilsētas strādnieku un tās apkārtnes lauku jaunekļiem.

Par rotas komandieri bija apstiprināts kapteinis Pauls Zolts. Zolts bija vidēja auguma, padrukns, apmēram 40 gadu vecs. Viņš audzēja

ūsas un zoda bārdū, lietoja acenes — pensneju. Bija gaitā pagauss, nosvērts, kluss. Nekad no viņa netika dzirdēti skarbi militāri vārdi. Aizrādījumus un brīdinājumus viņš izteica klusā, tēvišķīgā balsī, pie tam bieži smaidīdams. Viņš saprata mūs, kas bijām vēl tikpat kā pusaudži, nākuši no skolas sola un vecāku mājas siltā pavarda . . .

Maija sākumā rota saņēma pavēli ieņemt kaujas ierakumus Kaugurciemā, jūrmalas kāpās. Šeit rotai vajadzēja izcinīt vairākas atvaires kaujas pret uzbrūkošo ienaidnieku . . .

Ausa 1919. g. 18. maija kluss un saules apmirdzēts svētdienas rīts. Bet piepeši šo svinīgo svētdienas un dabas klusumu šķēla neskaitāmu šauteņu un ložmetēju spalgie šāvieni. Slēpdamās aiz kāpu pauguriem un priedītēm, otrā vada ierakumiem tuvojās pelēkrūzgana cilvēku masa. Tās priekšgalā kāds slaida auguma vīrs ar revolveri rokā krievu valodā sauca: „Uz priekšu, biedri, uz priekšu! Urrā!”

Un šai kritiskajā brīdī sākās Zolta rotas tragēdija. Nakts bija bijusi vētraina, rotas automatiskie ieroči bija pieputināti ar jūrmalas kāpu smalkajām smiltīm. Tie sāka sprauslot, līdz pēdīgi aplkusa. Šautenēm sāka aprūkt municijas. Steīgā piegādātās patronas nederēja, jo bija vācu, bet mums bija krievu šautenes. Mūsu uguns sāka manāmi atslābt. Tas radīja uztraukumu zēnos, kas izpaudās skaļos saucienos: „Patronas! Dodiet patronas!”

Sadzirdējuši mūsu saucienus, ienaidnieka karavīri vairs nenāca slēpdamies — ķēdē, bet kolonnā. Leitnantam Ķincim izšāva abas acis, virsleitnantu Grīntālu smagi ievainoja. Kareivji, palikuši bez municijas un komandiera, apmulsā un sāka atkāpties Kaugurciema virzienā.

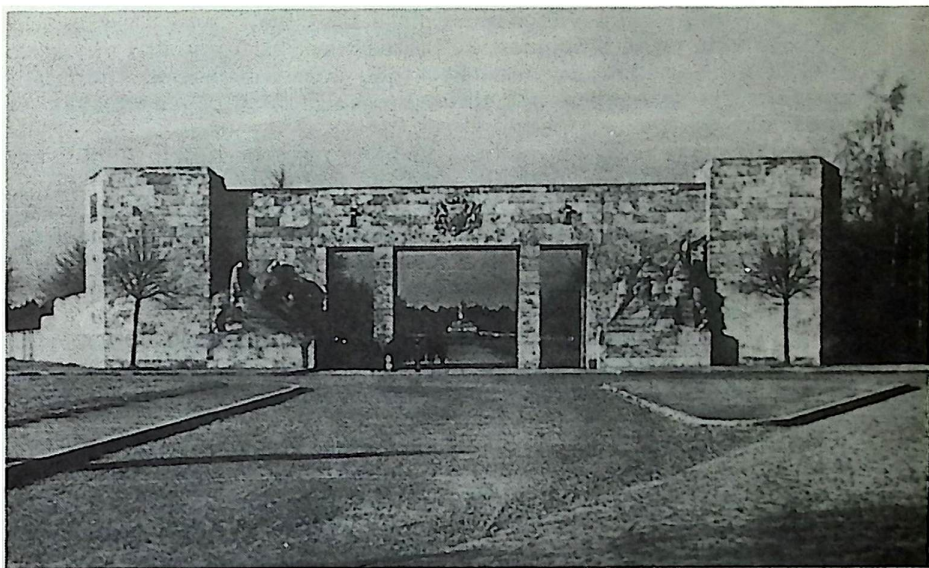
Šeit pie zvejnieka Bungas mājām kapteinis Zolts, atstājis savu komandpunktu, mierīgi izskaidroja kareivjiem, ka, ja rota neatgūs savus ierakumus, tad pārrauta ir visa fronte un ielenkumā paliek citas latviešu rotas. Kāds izsaucās: „Mums vēl ir naži!” Kapteinis Zolts savukārt sauca: „Mums jāatsit ienaidnieks! Patronu mums nav, bet durkļi. Uz priekšu, zēni — ar durkļiem!”

Uzspraudis arī savai šautenei durkli, bez šaubīšanās un liekiem vārdiem, Zolts metās preti ienaidniekam. Kareivji — ar tukšām šautenēm — viņam sekoja. Sākās visdrāmatiskākā un nevienādākā cīņa Latvijas atbrīvošanas kara vēsturē. Zolts pats vairs nerasniedza ierakumus, jo saļima, vairāku ložu caururbts. Bet viņa cīņā aizrautie vīri izlauzās cauri ienaidnieka šauteņu ugunij un iebruka ierakumos. Ienaidnieka kareivji, kaut skaitliski lielā pārakumā, metās bēgt, pamezdami mūsu rokās visus savus smagos ieročus un daudz kritušo.

Cīņa prasīja upurus arī zoltiešiem. Krituši līdz ar kapteini Zoltu bija — virsleitnants Grīntāls, kareivji Melrags, Silīņš, Kārklīņš, Pulītis. Leitnants Ķincis izārstējās, bet acu gaisma zuda uz mūžu.

Vēl piezīmējams, ka Otrā pasaules kara laikā austrumfrontē latviešu leģiona cīņās varoņa nāvē krita arī kapteiņa Paula Zolta dēls Pēteris Zolts.

No J. Kapteiņa un K. Tīrāna atmiņām laikrakstā.

Varoņu dusas vieta — Brāļu kapi Rīgā.

VECKALNIŅA PARTIZĀNI

Cīņā pret komunistiem lieli nopelni bija arī latviešu partizānu grupām, tā sauktajai „zaļajai armijai” vai „meža brāļiem”, kas darbojās komunistu aizmugurē.

Šais partizānu cīņās ar savu drošsirdību un labo organizācijas talantu sevišķi izcēlās Madonas-Cesvaines grupu apvienotājs un vadītājs, vēlāk Latvijas armijas virsleitnants Arturs Veckalniņš.¹

¹ Arturs Veckalniņš bija cīnījies latviešu strēlniekos, kur parādījis gan izcilu varonību, gan lielisku šaušanas māku un militāru talantu. Par nopelniem kaujās paaugstināts virsnieka pakāpē. — Par Veckalniņa šaušanas māku stāsta viņa cīņu biedri, kā viņš to izlietojis, lai sodītu savus karavīrus par disciplīnas pārkāpumiem. Vainīgajam partizānam bijis jātur zobos pipe, ko tad partizānu komandieris pats izšāvis no viņa mutes — no desmit, divdesmit vai vairāk metru distances, atkarībā no nodarījuma smaguma. Kaut gan partizāni zinājuši, ka Veckalniņš nekad šaujot neklūdās, tad tomēr sajūta bijusi neomulīga. Tāpēc drīz izgatavota pipe ar sevišķu garu kātu, kas tad lietota šādās sodīšanas reizēs.

Par viņa grupas cīņām Latvijas atbrīvošanas kara vēsture stāsta:

1919. gada marta sākumā Veckalniņa pavēlēm jau klausīja ap 370 partizānu. Šis lielais spēks netika turēts vienā vietā, jo tad apgādes ziņā rastos grūtības un arī sarkanajiem būtu vieglāk šo prāvo partizānu nodaļu uziet un iznīcināt; tāpēc tie bija sadalījušies daudz pulciņos, pa 15 — 30 vīru katrā, novietodamies plašā apkārtnē . . .

Marta vidū pienāca baumas, ka pretlielinieciskā fronte ātri virzās uz priekšu un Rīga jau ieņemta. Pēc šādu ziņu saņemšanas partizāni nolēma vairs nekavēties, bet atklāt kaujas darbību, noliekot sākumu uz 22. martu.

Nolikta dienā partizāni padzina vietējās pagastu izpildu komitejas, pēc kam visi sapulcējās noteiktā vietā, lai dotos Rīgas virzienā.

Bet tad noskaidrojās, ka ziņas par Rīgas krišanu ir tukšas baumas.

Partizāni sāka gatavoties cīņām ar pamanītām komunistu nodaļām. Sadalījušies no jauna pulciņos, viņi uzglūnēja pretinieka kolonnām. Notika vairākas sadursmes ar sarkanajiem, pat nelielas kaujas, pie kam bija krituši un ievainoti abās pusēs.

Maija mēneša sākumā Mēdzulas muižā bija ieradusies ap 200 vīru liela sarkano soda ekspedīcija, apbruņota vairākiem ložmetējiem. Šī soda ekspedīcija sāka nesaudzīgi rīkoties, izdarot plašas apcietināšanas un apšaušanas.

Partizāniem kļuva zināms, ka Mēdzulas muižā savākti kādi 70 apcietinātie, kuŗiem visiem draudēja drīza nāve, un viņi nolēma tos glābt. Uzbrukumam Mēdzulas muižai bija jāsavēlka pieciem partizānu pulciņiem. Tomēr ne visi laikā saņēma rīkojumu, tāpēc noteiktā laikā bija klāt tikai 18 vīri. Ko lai iesāk ar tik maziem spēkiem pret 200 vīru lielo Mēdzulas muižas garnizonu?

Zaļās armijas karavīru grupa 1919. gadā.

Partizāni nolēma pielietot viltību. Divi partizāni saņēma uzdevumu apšaudīt no aizmugures Mēdzulas muižu, lai izvilinātu sarkanos ārā no muižas. Šī viltība teicami izdevās. Sarkanie, pametuši muižā pie apcietinātiem tikai dažus sargus, ar visiem saviem spēkiem devās gūstīt šāvējus. To partizāniem tikai vajadzēja. Laiciņu nogaidījuši, kamēr sarkanie pietiekami attālinājušies no muižas, partizāni pēkšņi iebruka muižā, padzenot nedaudzus sargus un atsvabinot apcietinātos.

14. maijā Veckalniņš ar 10 partizāniem nolēma uzbrukt komunistiem Cēsu pilsētā. Partizāni brauca droši, sasēdušies šķūtniekos un aizdomu novēršanai piestiprinājuši lielinieku zīmotnes. Arī šis uzbrukums teicami izdevās. Partizāni ieņēma Cēsu cietumu, atbrīvoja no tā ap 200 apcietināto un izcīnīja Cēsu ielās cīņas ar komisāriem, daudzus nošaujot . . .

PĒC LIELINIEKU PADZĪŠANAS

Cēsis 1919. gada 31. maijā

. . . Tad viena mūsu daļa iet lūkot cietumu, kur lielinieki turējuši savus arestētos, un arī tas ir kļuvis tukšs un kluss.

Cietumu apjož augsta, dzeloņdrātīm vainagota sēta, bet vārti atstāti līdz kājām vaļā, nekur nav redzams neviens sargs.

Mēs ejam iekšā, redzam: arī cietumdurvis atrautas stāv vaļā; daļai logu nav stiklu, tikai resnu stieņu pinumi; un tad mēs visi reizē manām kreisā pagalmstūrī raktu lielu bedri. Lēni ejam turpu. Virsseržants, pats pirmais ticis bedrei klātu, klusēdams ņem nost cepuri. Un pamazām atsedzas arī citiem galvas, un mazajam Asmenim, kam tikai sešpadsmit vasaras, piepeši uznāk raudas.

Bedre šķiet rakta tikai nesen: sarkandzeltenais māls vēl gluži skaists. Un vietām bedres malas ir ar tumšu sarkanumu, par daudz sarkanu, lai krāsa varētu celties no māla, kurš teitan rādās mitrs un glums. No māla un tā plankumiem nāk smaga smaka, ceļas augšup iztraucēti melnu mušu spieti. Un kaut kur tuvu, laikam Vintergravā, baisīgi un reizē žēli, apstādamies un tad iesākdams no jauna, izmisis gaudo suns.

Tagad var saskatīt jau bedres dibenu un tos, kas viņā samesti.

Tepat tieši mums iepretim ir krustām sakrituši, varbūt tāpat arī sasviesti, veseli pieci augumi, bet seja redzama tikai vienam, un arī tam palikusi tikai viena acs. Otrās vietā redzams melnisarkans caurums, mute nīrgta mokās, un ar stieni vai ar šautenes laidī dragāts žoklis, asinīm noskrējusi kuplā bārda, kas nesen vēl liekas bijusi sirma, un sarkanmelna rādās arī auss.

Zem veca vīra stāva, ko sedz pašaustas drānas, ir samanāmas dzeloņdrātīm kopā sasietas rokas, un turpat blakus redz pastalotu

kāju, saskatāms tumšu, kuplu matu cekuls, viss lipis asinīm. Un savrup mazliet no līķu kaudzes nokritusi veca lauku sieva — lakatiņš tai apsedz seju, kā lūgšanai uz krūtīm kopā liktas rokas, zem tām iepelēka katūnblūzīte, un uz tās asinis, ap kurām slinki sīc un riņķo mušas.

Tieši zem manām kājām, tepat apakšā, kur nupat kūlenodams nodunēja paprāvs mālu piks, ir kritis un tad sagriezies uz sāniem jauns pavisam zēns. Seju tas slēpis, kā glābdams, zem rokām — rokas tam cieši sasietas ar drātīm.

Kāds turpat blakus man izgrūž lāstu. Asmenis nomet zemē šauteni, pats apsēdies tai blakus, seju klājis rokām, un elsojot tam raustās šaurie zēna pleci, galva raustās pleciem līdz . . .

Mēs ejam vilcinādamies klāt cietumēkai, redzam vēl pie tās durvīm nokritušus trijus augumus.

Tieši tiem mugurās šautas lodes, vienam ar smagu sitamo sadragāts pakausis. Un arī viņiem sasietas dzeloņdrātīm rokas, lai nelūkotu arī kailām rokām pretoties . . .

Virsseržants jau paspējis ieskatīties cietumnamā, un tagad nāk atpakaļ. Un aiz viņa grīlodamies cilvēks, pelēkbālu raustošu seju, viņam bez apstājas klab zobi, un ceļu gali dreb.

Durvīs viņš apstājas, tad mana vispirms mūsu šautenes, izmisis saķer rokās galvu, taisās bēgt, bet kājas atsakās tam klausīt, mute ieplētusies šausmās un izmisisu brēc. —

„Vai rimsies, muļķis tāds,” rājas virsseržants, to sagrabis aiz pleca, „mēs tak neesam sarkanie, bet baltie.”¹

Cietumniekam vairs apraujas uz lūpām, rokas krīt gar sāniem, kājām saļimst ceļi, un viņš, nokritis pie trepju kāpēm, klusē, vērodams mūs ar savādu un trulu skatienu.

„No bailēm vai no prieka palicis bez jēgas,” Konrāds sapīcis nosaka, un tad mēs dabūjam zināt, ka virsseržants svešo uzgājis kādas kameras² aizdurvē, kur tas, acīm redzot, ierāvēs un palicis sarkano nepamanīts, kad tie sākuši kameras iemītņiekus ārā dzīt.

Kādas telpas kaktā vēl guļot divi, turpat šauti, miroņi, un varot jau būt, ka viņu esot vēl vairāk, kā atvainodamies virsseržants ziņo pienākušam leitnantam, bet arī tam negribas spert kāju nāves namā, un no mūsējiem nekustas neviens uz to pusi, it neviens. —”

No Aleksandra Grīna „Dvēseļu putenis” III daļas.

¹ Toreiz komunistus sauca par sarkaniem, bet viņu pretiniekus — par baltajiem.

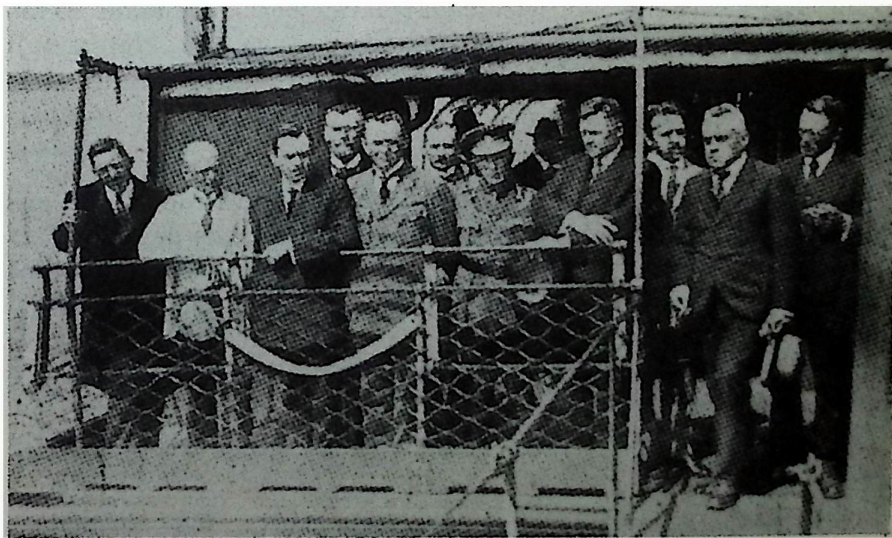
² Kamera — šeit: cietuma istaba, cella.

Cēsu un Valmieras skolnieki cīnās par Latviju

Vācieši padzen Latvijas valdību

Lai cīnītos pret komunistiem, Latvijas valdībai un karaspēkam vajadzēja vācu palīdzības. Bet netrūka vāciešu, kas vēl arvienu gribēja valdīt pār Latviju.

Jau pirms Rīgas atbrīvošanas vācu kareivji Liepājā uzbruka Latvijas valdībai. Kārlis Ulmanis un viņa ministri paglābās uz kuģa „Saratovs”, kas stāvēja jūrā pie Liepājas. Tur to apsargāja angļu karakuģi.

Latvijas valdība uz Saratova.
Ceturtais no labās — ministru prezidents Kārlis Ulmanis.

Padzītās Ulmaņa valdības vietā vācieši nodibināja savu valdību ar latviešu rakstnieku Andrievu Niedru kā ministru prezidentu. Pulkvedis Balodis un kalpakieši tomēr palika uzticīgi Ulmaņa valdībai un atteicās atzīt Niedras valdību. Bet tā kā viņu pašu spēki bija par vājiem, lai padzītu komunistus no Latvijas, viņiem vajadzēja turpināt cīņu kopā ar vāciešiem.

Skolnieku rotas

Pēc Rīgas atbrīvošanas vācieši pārtrauca cīņu pret komunistiem un virzīja savu karaspēku pret igauņiem un latviešiem, kas bija atkarējuši komunistiem Ziemeļvidzemi.

Latviešiem šeit bija maz karaspēka. Cīnījās iestājās Cēsu un Valmieras vidusskolu skolnieki. Jau pirmajās kaujās jaunie zēni¹ cīnījās ar lielu varonību pret labi apmācīto un cīņās rūdīto vācu karaspēku.

Cēsu kaujas

Izšķirējas cīņas — tā sauktās, Cēsu kaujas — notika dažas dienas pirms Jāņiem 1919. gada jūnijā. Sākumā vāciešiem veicās labāk. Viņi ieņēma Cēsis un devās uz Valmieru.

Bet tad nelielām igauņu vienībām izdevās iebrukt vairākās vietās vācu aizmugurē. Vāciešiem draudēja ielenkšana, un viņi strauji atkāpās.

Pamiers

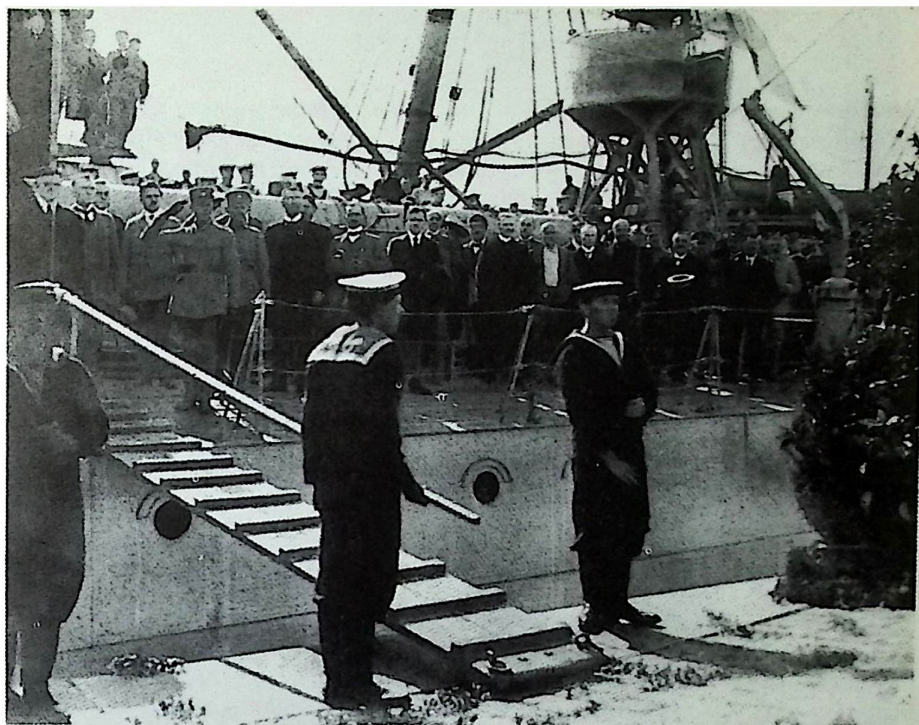
Igauņi un latvieši vajāja vāciešus līdz Juglai. Tad ieradās no Rīgas angļi, franči un amerikāņu virsnieki un aicināja abas puses noslēgt pamieru. Pēc šī pamiera Latvijas vāciešus iekļāva Latvijas karaspēkā, bet Vācijas vāciešiem bija jāatkāpjas aiz Lielupes un pamazām jāatgriežas Vācijā.

Rīgā tagad ienāca Latvijas karaspēks arī no Vidzemes un apvienojās ar kalpakiešiem.²

Rīgā atgriezās arī Ulmaņa valdība. Tauta to sagaidīja ar lielu sajūsmu.

¹ Latviešu vidusskolas atbilst amerikāņu High Schools. Cēsu un Valmieras skolnieku rotu karavīru vecums bija apmēram 14 — 17 gadi. Sākumā viņiem nebija ne piemērota apģērba, ne arī pietiekami ieroču, ne arī viņi bija apmācīti karām.

² Kalpakiešus tagad sauca par Baloža brigādi.

Pagaidu valdība atgriežas Rīgā 1919. gada 8. jūlijā.
 Ministru prezidents Kārlis Ulmanis — uz kuģa laipas galā. Redzama angļu
 jūrnieku goda sardze.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kāpēc latviešiem vajadzēja vācu palīdzības?
 Kas notika ar Kārli Ulmani un viņa valdību Liepājā?
 Pret ko virzījās vācu karaspēks pēc Rīgas atbrīvošanas?
 Kā beidzās Cēsu kaujas?
 Kas notika ar Latvijas vācu karavīriem?
 Kas bija jādara Vācijas vācu karavīriem?

CĒSU KAUKAS

Cēsu kaujās piedalījās vācu pusē ap 7500, latviešu-igauņu pusē ap 6900 karavīru. Techniskais apbruņojums un cīņu pieredze bija daudz lielāka vācu pusē, kamēr latviešu-igauņu sabiedroto pusē latviešu Cēsu pulks (ap 1400 kareivju) bija tikko saformēts, neapmācīts, daļa — kā skolnieku rota — pat tikko iemācījušies rīkoties ar šauteni. Toties latvieši un igauņi cīnījās par savu jauno valstu brīvību, kas deva viņiem daudz lielāku cīņas spar un entuziasmu.

Pirmās sadursmes notika 5. jūnija vakarā, vācu landesvēram pie Amatas upes apšaudot igauņu bruņoto vilcienu. Nākošā dienā landesvēra spēki uzbruka Cēsu pulkam un sevišķi jaunformētām skolnieku vienībām, ar savu kaujas rutīnu salauza varonīgo zēnu pretestību un ieņēma Cēsis. 10. jūnijā Cēsis ieradās angļu, franču un amerikāņu virsnieki un piespieda noslēgt pamieru.

Starplaikā vācieši, kas teicās saņēmam pavēles no nelegālās Andrieva Niedras valdības Rīgā, pievilka papildspēkus un gatavojās uzbrukumam Valmierai.

Igaunijas armijas virspavēlnieks Laidoners pārņēma apvienoto latviešu-igauņu spēku komandu. Viņš atzina Ulmaņa valdību (kas šai laikā atradās joprojām uz „Saratova”, jūrā pie Liepājas) par vienīgo likumīgo Latvijas valdību un nekādā ziņā nevēlējās vācu virskundzību Ziemeļlatvijā, kas apdraudētu jauno Igaunijas valsti.

18. jūnijā vācieši uzbruka. Viņiem izdevās pārraut fronti pie Raunas ietekas Gaujā, ieņemt Liepu un Skangalus un bīstami apdraudēt Lodes staciju un Rīgas-Valmieras dzelzceļlīniju. Tāpat vācieši ieņēma Straupi, bet šeit tālāk netika. Igauni savukārt ar savu 9. pulku gāja uz priekšu Limbažu-Inčukalna virzienā, ieņemot Vidrižus un Bīriņus.

Stāvoklis tomēr bija kritisks. To saglāba divi igauņu bataljoni, kas devās pretuzbrukumā un kopā ar latviešu Cēsu pulka 2. bataljonu atguva Skangalus un Liepu un pārdzina vāciešus pāri Raunas upei. Ģenerālis Golcs (kas „oficiāli” cīnās nepiedalījās) atrāva frontei pret komunistiem vairākas Dzelzs divīzijas daļas (citas jau bija agrāk iekļautas landesvērā) un sūtīja tās palīgā vāciešiem. Taču latviešu dzelzceļnieku sabotāža aizkavēja šīm vienībām laikā ierasties.

Baidoties no ielenkuma, vācieši pameta Cēsis un steigā atkāpās Inčukalna-Rīgas virzienā. Igaunu stāba priekšnieks ģenerālis Pedders deva pavēli enerģiski vajāt bēgošo ienaidnieku, kas tika padzīts līdz Juglai. Igaunu flote savukārt apšaudīja vācu krasta artilērijas vienības un iebrāuca Daugavgrīvā, lai nogrieztu vāciešiem atkāpšanās ceļu caur Rīgu.

Skolnieku rotas piemineklis Cēsis.

Šai brīdī no jauna iejaucās sabiedroto — angļu, franču un amerikāņu — virsnieki un panāca Strazdumuižā (pie Kīšezera) pamiera noslēgšanu. Dzelzdivīzijai bija jāatiet aiz Lielupes un pēc iespējas drīzā laikā jāatstāj Latvija. Landesvēru pakļāva angļu pulkveža Aleksandra (II pasaules karā feldmaršals, vēlāk ģenerāl-gubernators Kanadā) komandai, iekļāva Latvijas armijā un nosūtīja uz Latgales fronti cīņai pret komunistiem.

6. jūlijā Ziemeļlatvijas brigāde ienāca Rīgā, tā apvienojoties Latvijas brīvības cīnītāju dienvidu un ziemeļu armijām.

Latviešu augstākie virsnieki pēc Cēsu kaujām Rīgā.

Uz paaugstinājuma: ar zobenu — Ziemeļlatvijas brigādes komandieris pulkvedis Jorgis Zemitāns, tālāk pa labi — pulkvedis Jānis Balodis un ziemeļnieku pulkveži Eduards Kalniņš un Krišjānis Berķis.

(SAMEKLĒ minētās cīņu vietas un izseko kauju norisei kartē!)

(LASI: par Cēsu skolnieku rotu — fragmentus no Aleksandra Grīna „Dvēseļu puteņa” III daļas — lasāmgrāmatā „Mana tēvu valoda” 7. un 8. klasei, 110. — 115. lp.)

5

Latvieši padzen svešās varas no Latvijas

Bermonta uzbrukums

Vācijas vācieši uz Vāciju neatgriezās. Aiz Lielupes viņi par jaunu sakārtojās kaujām un kāda krievu virsnieka (Bermonta) vadībā 1919. gada rudenī uzbruka Rīgai.¹

Latviešu karaspēks cīnījās pret komunistiem Latgalē. Bermontiešiem tāpēc viegli izdevās nonākt līdz Daugavai.

Cīņas par Daugavas tiltiem

Bet te viņu uzbrukums apstājās. Lielā patriotiskā sajūsmā rīdzinieki palīdzēja saviem karavīriem, kas sargāja Daugavas tiltus pie Rīgas.

Cīņās iejaucās angļu un franču karakuģi un sāka apšaudīt bermontiešu pozīcijas. Latviešiem izdevās pārcelt karaspēku pāri Daugavai, un no jūrmalas viņi sāka apdraudēt vāciešu aizmuguri.

1919. gada 11. novembris

Pēc vairāku dienu niknām cīņām 1919. gada 11. novembrī latvieši padzina vāciešus no Rīgas un drīz arī no Zemgales un Kurzemes.

Latgales atbrīvošana

Tagad latvieši varēja sūtīt vairāk karaspēka pret komunistiem Latgalē. Šeit latviešiem palīdzēja poļu armija.

¹ Patiesībā vācu uzbrukumus gan Ziemeļlatvijai 1919. gada jūnijā, gan tagad Rīgai plānoja un organizēja ģenerālis Golcs, kam bija plaši plāni par vācu muižniecības varas atjaunošanu un vācu kolonistu nometināšanu Latvijā.

Cīņā pret bermontiešiem.

Latvijas kaŗaskolas kadeti ierakumos Daugavmalā 1919. g. novembrī.

1920. gadā visa Latvija bija atbrīvota. Komūnistiskā Krievija¹ noslēdza ar Latviju mieru un svinīgi atteicās no Latvijas zemes „uz mūžīgiem laikiem”.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kas vadīja vācu uzbrukumu Rīgai 1919. gada rudenī?

Kur šis uzbrukums apstājās?

Kas palīdzēja latviešiem cīņās pret bermontiešiem?

Kad bermontiešus padzina no Rīgas?

Kas palīdzēja latviešiem atbrīvot Latgali?

Uz cik ilgu laiku komūnistiskā Krievija miera līgumā atteicās no Latvijas zemes?

¹To tagad sauca par Padomju Savienību.

NO ANGLŪ MILITĀRĀ PĀRSTĀVJA PULKVEŽA TALLENTA DIENASGRĀMATAS

Rīgā Bermonta uzbrukuma laikā

1919. g. 9. oktōbri

Agrās rīta stundās Rīgas frontē stāvoklis kļuva kritisks, un Ministru kabinets sanāca uz sēdi ap vieniem rītā. Pulksten septiņos latviešu pretuzbrukums fronti atjaunoja, bet patlaban, kad rakstu šīs rindas, attīstās kāds cits vācu uzbrukums. Valdība mobilizē brīvprātīgos — mēs abi ar ģenerāli Bertu¹ savā pastaigā redzējām vairākas brīvprātīgo grupas, to starpā daudz studentu, dažus jaunus zēnus un nedaudz vecu vīru, priecīgā apņēmībā soļojam pa ielām. Līdzīgas brīvprātīgo grupas pulcējās Rīgā arī pagājušo nakti, un dažas dziedādamas aizsoļoja zem mana loga . . .

10. oktōbri

Visu dienu Daugavas malā skanēja šauteņu šāvīnu troksnis. Lielāks skaits vieglu granātu krita 50 līdz 100 jardus no britu misijas mitekļa . . . Pēc vakariņām izgāju uz ielas apskatīt vietas, kur kritušas granātas. Pie kara ministrijas, ko dažas granātas bija ķērušas, kāds jauns cilvēks vēl gulēja, kā kritis. Nedaudz tālāk dega kādas ēkas augšējais stāvs tuvu pie radio stacijas. Ugunsdzēsēji tomēr ieradās, kamēr es vēl vēroju degošo namu. Ielas vispār bija tukšas, un tās apstaigāja tikai studentu un citu patruļas, kas izpildīja policijas dienestu. Pilsētā valdīja klusums un kārtība . . .

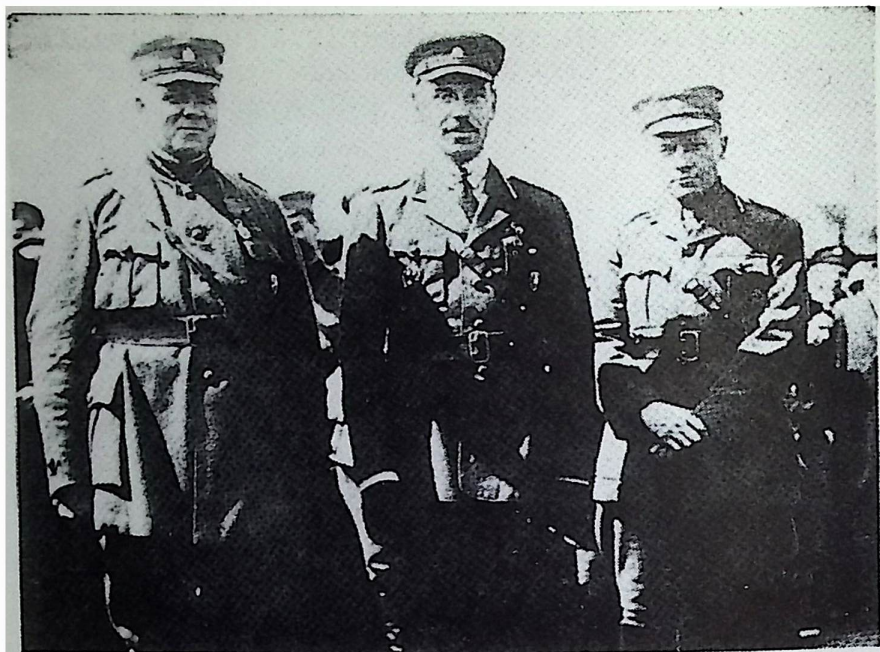
12. oktōbri

Pusdienas laikā ieradās Ulmanis ar Meierovicu un uztraukti jautāja, ko sabiedrotie² dara Bermonta uzbrukuma lietā. Mēs viņiem varējām tikai pastāstīt, ka mums nav nekādu ziņu, izņemot, ka Baltijas jūrā izsludināta blokāde pret vācu kuģiem. Ulmanis teica, ka sarunas ar igauņiem turpinoties. Igauņi prasot Valku un lai ģenerālis Laidoners būtu vienīgais virspavēlnieks. Vēl esot citas grūtības, bet viņš cerot tās novērst . . .

Ceļā uz Daugavu apmeklējām pulkvedi Raienu no Amerikas Sarkanā krusta, kas šorīt ar baltu karogu pārgāja pār tiltu. Viņš ieradies tilta galā ar pulkvedi Grovi, bet pēdējais kā militāra persona nedrīkstēja doties pāri. Pulkvedis Raiens devies uz priekšu viens, rāpdamies pa trepēm, kas bijušas pārliktas pār paceļamā tilta

¹ Angļu misijas vadītājs Latvijā.

² Sabiedrotie: šeit angļi, franči, amerikāņi u. c. uzvarētājas valstis.

Ulmanis, Meierovics un Balodis armijas parādē 1919. gadā Rīgā.

spraugu. Varēja redzēt, ka viņš vairs nekāroja jaunu dēku. Viņš stāstīja, ka redzējis uz Jelgavas ceļa smago artilēriju, lielgabalus vilkuši pa seši zirgi. Vācieši stāstījuši, ka smagākie zaudējumi bijuši, kad divas vācu rotas viena otru noturējušas par latviešiem un sākušas cīņu, bet galīgi tās iznīcinājis latviešu bruņotais vilciens, kas ie braucis starp abām rotām. Visi vācieši, ar kuriem viņš runājis, teikuši, ka neatgriezīšoties Vācijā. Viņi gribot iekarot sev vietu Krievijā . . . Kāds krievu (Bermonta) baterijas komandieris bez priekšniecības atļaujas šodien pieņemts uz iznīcinātāja un, motivējot, ka kuģus var nejauši trāpīt, panācis to atvilkšanu uz Daugavgrīvu. Šis gadījums ļoti kaitē britu prestižam.

14. oktobrī

Ulmani šorīt viegli ievainoja. Kāda šrapneļa šķemba ķērusi viņa zābaku un kontuzējusi kāju. Ievainojums viņam nesagādā neērtības, bet politiski nāks par labu. Sastapu viņu šorīt, atpūšoties uz zvīļņa un runājam ar kādu šejienes avīzes korespondentu. Pēc korespondenta aiziešanas Ulmanis garā privātā sarunā optimistiski pārsprieda

valdības nākotnes nodomus Latvijā, sevišķi Latvijas iespēju attīstīšanu. Viņš stāstīja, ka igauņi par militāro atbalstu vēlas nevien Valku, bet arī apgabalu uz dienvidiem no Valkas . . .

15. oktobrī

Pulksten 5:30 no rīta latvieši uzbruka, dodoties pāri galvenam Daugavas tiltam. Viņi devās cīņā bez stiepuļu grieznēm un gāzu maskām, mēģināja pārvarēt vācu dzeloņstieplu žogus, bet tika atsisti ar zaudējumiem. Šķiet, ka pret viņiem lietotas indīgas gāzes.

Ulmanis mani pasauca sānis un privāti teica, ka viņi nolēmuši ģenerāļa Simansona vietā iecelt pulkvedi Balodi. Balodis negribīgi apsoliņies uzņemties virspavēlnieka pienākumus ar noteikumu, ka viņš varēs atgriezties Kurzemes divīzijas komandiera amatā pēc tagadējās operācijas pabeigšanas . . .¹

Pēc Dunsdorfa „Senie stāsti”.

KĀRĻA SKALBES „MAZĀS PIEZĪMES”

Bermontiešu uzbrukums Rīgai atnesa latviešu tautai daudz ciešanu un posta, bet arī savu labumu un svētību. Izbeidzās politiskās pretrīkības un domstarpības, un visi ridzinieki saslēdzās reti piedzīvotā patriotiskā dedzībā un apņēmībā — aizstāvēt Rīgu un tēvzemi Latviju.

Rakstnieks Kārlis Skalbe, kas toreiz arī atradās Rīgā, apraksta šī laika noskaņas savās, tā sauktajās, „mazajās piezīmēs”.

23. oktobrī

Lapas ir nobīrušas, augļi ir novākti, tik pie zariem, uz kuņiem rudens lietus nemitīgi veļ savas bālās, nespodrās krelles, šur un tur vēl palikušas retas sarkanās ogas. Es rauju viņas, spiežu sev pie lūpām viņu stipro, rūgtu sulu un kavēju sev laiku ar mazām līdzībām.

Laupītājs daudzējās pie durvīm, viss nams drebēja. Pirmās izbailēs drebēja arī mana sirds.

Pie loga pienāca mans kaimiņš, ar kuņ es ilgus gadus dzīvoju uz vienas ēzas. „Es gribu tev palīdzēt,” viņš teica, „vēl tu vari glābties.

¹ Pēc Cēsu kaujām par Latvijas armijas virspavēlnieku iecēla ģenerāli Simansonu, bet par divīziju komandieriem pulkvežus Balodi, Zemītanu un Berķi. 16. oktobrī Balodi iecēla Simansona vietā, bet Zemītāna vietā — pulkvedi Penīķi. 27. oktobrī par Baloža stāba priekšnieku iecēla tikko no Krievijas atbraukušo pulkvedi Pēteri Radziņu, kuņam bija lieli nopelni, izstrādājot plānus cīņām pret bermontiešiem.

Pulkvedis Balodis un viņa stābs Bermonta cīņu laikā.
No kreisās: stāba priekšnieks pulkvedis Radziņš, pulkveži Bachs Balodis, Kalniņš, Kurelis un Luters.

Kamēr vēl laupītājs daudzās pie durvīm, tu vari izdot man pa logu visu savu mantu. Glābies un atdod man, kas tev ir! Labāk lai paņem to draugs nekā ienaidnieks. Es darišu visu. Es esmu gatavs novilkt tev pat kreklus no ādas! Steidzies! Un kad tev nebūs kur palikt, tu varēsi nākt pie manis par kalpu.”

Tad es paskatījies uz cirvi kaktā un teicu:

„Ak, mans draugs! Vai nav viena alga, kurš laupa, draugs vai ienaidnieks?”

Es paņēmu cirvi un nostājos pie savām durvīm. Es zināju, ka ienaidnieks dzīvs netiks pār manu sliekšni.

Tikai galvu nepazaudēt! Kādam varonim teikā reiz nocirta galvu. Viņš mierīgi paņēma to rokā un kaņģoja tālāk.

28. oktobrī

Maz man ir ko sacīt, tāpēc, ka tauta ir sākusi runāt. Runāt ar darbiem — tā ir tā stiprākā un labākā valoda.

Pirms diviem gadiem latvju valsts bij tikai dažu sapņotāju īpašums. Tagad viņa top par cietu ieguvumu, ko tauta iekaro cīņā uz Daugavas krasta.

Kamēr mēs skatījāties apkārt pēc palīga, mēs paši sevī esam atraduši stiprāko un labāko palīgu. Kad zirgā sēd, tad zirga vairs nevajaga meklēt.

Nevaidiet, neubagojiet un nerādiet nekur savu nespēku! Vājš atrod tikai nicināšanu. Nav neviena, kas negribētu viņu pagrūst.

Mums bija viena vaina. Ja gribat, es varu jums to klusām pasacīt: mēs bijām kļuvuši drusku glēvi. Šie likteņa sitieni mums bija

Rīgas pils tornis Bermonta cīņu laikā. Bermontieši ar sevišķu niknumu vērsa savu lielgabalu uguni pret Latvijas karogu pils torni, ko neizdevās sašaut.

vajadzīgi. Labi, ka viņi nāca laikā. Tagad māls ir nobirzis, dzelzs paliek.

5. novembrī

Tad velns iedzina varoni līdz krūtīm zemē. Viņš slaucīja karstus sviedrus un izmisis skatījās apkārt. Viņa mute bija sausa. Tad viņš ieraudzīja savā priekšā sarkanu ziedu, kuŗa platās, zaļās lapas gulēja uz pašas zemes un kuŗā kā biķerī bija sakrājusies rasa. Viņš noliecās un dzēra no tā, un varēja piecelties jau līdz ceļiem. Viņš dzēra vēlreiz un tika atkal uz kājām. Tad viņš atvēzējās un nocirta velnam trīs pēdējās galvas. Nekas tā neatspirdzina, kā malks, ko mēs dzeram no savas zemes. Man liekas, mēs esam piecēlušies jau līdz ceļiem. Vēl vienu malku, un mēs būsim uz kājām. Zeme, mūsu svētā zeme, palīdzi mums!

NO RAIŅA DAUGAVAS

Bermonta uzbrukuma laikā latviešu cīņas gara stiprināšanai liela nozīme bija Raiņa dzejas darbam „Daugava”, ko dzejnieks nosaucis par sērdieņu dziesmu un sacerējis trimdā Kastanolā (Šveicē). Šis Raiņa darbs bija tikko publicēts, un to lasīja gan frontē, gan aizmugurē. Daži sacīja, ka šis dzejdarbs esot atsvēris vismaz veselu karaspēka pulku. (Sk. „Latvijas vēsture” I daļu 152. lpp.)

Diezgan gaužaties, asaras lejat!
Celieties, mostieties, cīnīnā ejiet!
Par brīvi, par tautu, par cilvēci
Mirt ejiet atkal kā varoņi!
Cēls mērķis, ar cēliem ieročiem.
Par to vērts tapt par varoņiem,
Celieties, celieties, celieties!

* * *

Zudīs tavas jaunās dienas,
Zudīs tūkstoš jaunas dzīves,
Tava tauta nezudīs,
Kad tu iesi mirt par tautu.

* * *

Zeme, zeme, kas tā zeme,
Ko tā mūsu dziesma prasa?
Zeme, tā ir — valsts.
Paša zemi, paša valsti,
Dzīvi paša darinātu,
Paša valsti kungs.

*

Mēs ne pret vienu nejūtam naida,
Mēs tikai negribam, ka mūs spaida,
Mēs negribam kalpot ne Austrumam,
Mēs negribam vergot ne Rietumiem,
I Jāni, i Miķeli turam mēs svešus,
Tie kungi mums nebūs, mēs iztiksim bešus.

*

Kalns, ko stājies man ceļā priekšā?
Ezers, ko gulies, kur man ir jāiet?
Mākon's, ko kāp debesīs pirmais?
Ejiet nost!
Jākāpj man debesīs saulei sūdzēt,
Nedzird ne taisnākie, nedzird ne labākie:
— Pāri dara tautai sveši ļaudis!
— Trin asus nažus — griezt dzīvas miesas,
— Plēš pušu dārgu latviešu tautu!

Latviešu karavīri Pārdaugavā pēc bermontiešu padzīšanas 1919. gada 11. novembrī.

*

Uzlēks nu saule, neradīs latvjus —
Apstāsies iet!
Uzlēks nu mēness, neradīs latvjus —
Apstāsies tecēt!
Apstāsies tecēt, meklēs un meklēs.
Meklējot uzvandīs visu pasaul's virsu,
Salauzis debesis, samīdīs zemi,
Izsvaidīs zvaigznes pa visu klaju.
Atradīs, saliedēs, sadziedēs, dzīvinās —
Izvadīs laudīs Latviju jaunotu:
Sudraba plīvuros, rožainos ielokos
Jaunu zvaigzni!

*

Vienā tumšā vakarā
Sarkanbalta debess mirdz —
Sarkanbaltās debesis
Atviz trijas zelta zvaigznes.
Viena zvaigzne Kurzemīte,
Otra zvaigzne Vidzemīte,
Trešā zvaigzne zvaigznājā,
Tā bij mīļā Latgalīte.

KAPTEINIS HUGO HELMANIS

Cīņās pret komunistiem Latgales frontē ar saviem izlūku gājieniem slavens kļuva kapteinis Hugo Helmanis. Nepilna gada laikā Helmanis vadīja desmit izlūku gājienus ienaidnieka aizmugurē un saņēma 278 gūstekņus, ienaidniekam zaudējot vēl ap 250 kritušus un apmēram tikpat daudz ievainotu. Bez tam Helmanis ieguva 8 lielgabalus, 8 ložmetējus, apmēram 100 zirgus, ap 300 šautenes, daudz rokas granātu un citu municiju.

Kādu no šiem izlūkgājieniem sniegputeņa naktī ar 20 kareivju grupu Helmanis apraksta šādi:

Pateicoties lielajam putenim — šoreiz mūsu labākajam sabiedrotam, tuvu pie Ivdīņiem pārsteidzām sarkano posteni, kurš pēc nopratināšanas uzrādīja, kurā mājā atrodas sarkanarmieši.

Sasnieguši norādīto māju, to klusu aplencām.

Kopā ar dižkareivi Vitkovski lēni pavērām durvis un iegājām iekšā.

Latviešu karavīri Latgalē 1919. gadā.

Daļa sarkanarmiešu gulēja istabas dibenā uz nārām¹ un krāca, bet citi sēdēja ap galdu un kavēja laiku ar kārtīm, spēlējami „acīti”.²

Sienā iespraustais skals izplatīja vāju gaismu.

Ieroči stāvēja salikti istabas labajā kaktā.

Spēlētāji bija tā aizrāvušies, ka mūsu klātbūtni nemanīja.

Bankotājs drebošām rokām atklāja kārti. Viņš vinnēja un vaicāja, kas vēl iet uz visu. Uz galda bija kaudze „kerenku” un „sovjetu” naudas. Nevienam nebija dūšas.

Piepeši piegāju klāt un paceltā balsi teicu: „Situ pa banku!”

„Čomi”,³ pārvērtušies sāls stabos, valējām mutēm skatījās uz mani kā uz spoku. Viens no viņiem drebošām lūpām teica: „Baltie!”

Attapušies no pirmām izbailem, daži taistījās trūkties kājās, bet es uzsaucu:

„Ne no vietas, rokas augšā!”

Ienāca mani kareivji un sagrāba visus ieročus.

Izsaucis sarkano vecāko, dabūju no viņa lielinieku paroli. Pēc tam, uzzinājis, ka divi sarkanarmieši vēl stāv posteņos, uzdevu viņam kopā ar diviem mūsu kareivjiem tos „nomainīt”.

Sagūstījām bez šāviena 17 sarkanarmiešus.

¹Nāras — šeit: plaukti gulēšanai.

²„Acīte” — kāršu spēle.

³„Čomi” — šeit: komunistu kareivji.

No gūstekņiem uzzināju, ka viņu rotas komandieris aizbraucis uz tuvējo sādžu¹ un nav zināms, kad atgriezīsies.

*

Sajūsmināts par panākumiem un labi pazīdams apkārtni no iepriekšējās izlūkošanas, nolēmu apciemot arī Kvpānus, kurus apsargājot 22 „čomi”.

Kareivji aizrautībā teica: „Jo vairāk, jo labāk!” Bez tam nebūšot arī jātaisa pārmērīgais likums, bet iziešot taisni uz mājām.

Vajadzēja rīkoties ļoti uzmanīgi, klusi un ātri.

Nonēmuši telefona aparātu, virzījāmies ar visiem gūstekņiem uz Kvpāniem. Pie Rēzeknes upītes atstāju sarkanos 10 kareivju uzraudzībā, bet ar pārējiem sāku uzmanīgi tuvoties sādžai.

Bijām jau netālu . . .

„Stāvi, kas nāk?” sauca kāds tumsā.

Apstājāmies . . . Pagāju uz priekšu un atbildēju: „Savējie.”

„Caurlaide?” — „Šnur — aukla!” — „Var iet!”

Drīz atradu pie šķūņa pašu runātāju un izrāvu apstulbušajam sarkanarmietim no rokām šauteni. Izzinājām, ka Starij Dvorā stāv 17 cilvēki, bet Kvpānos — četri.

Netraucēti uzmodinājām gulošos sarkanarmiešus un uzaicinājām viņus mums sekot.

Saskaitot gūstekņus, iznāca paprāvs skaits — 39 vīri.

Savācām trofejas un virzījāmies atpakaļ uz mūsu „balto Latviju”.

*

Savā rotā ieradāmies pulksten desmitos no rīta. Drusku vēlāk kārtoju gūstekņus gājiena kolonnā.

Uzkāpu zirgā un nokomandēju: „Soļos, marš!”, pēc kam jāju uz priekšu. Liku gūstekņiem dziedāt, uz ko viņi pūlējās, cik spēja. Krievu zaldātu dziesmu atkārtāja atbalsis ceļa malas māju sienās.

Garāmgājēji izbrīnījušies vērās šinī divainajā rotā.

Apstājāmies pie bataljona stāba.

Nepagāja ilgi, kad jau bija salastījies bars ziņkārīgo kareivju un vietējo latgaliešu. Piekodinājis sarkanarmiešiem ar cienību saņemt bataljona komandieri, iegāju stābā. Bataljona komandieris bija pašlaik izbraucis uz fronti, kamdēļ iznāca viņa vietnieks virsleitnants Medņitis, kurš uzsauca: „Sveiki, sarkanarmieši!” Atbildot viens sveicināja labāk par otru: „Esiet sveiki, biedri komandier, augstdzimtība, virsnieka kungs!” utt.

Gūstekņi bija jau ceļā uz pulka stābu, kad kareivji atveda kādu pārnācēju. Izrādījās — pats rotas komandieris.

Pēc jautri pavadītas nakts atgriezies nākošā rītā un redzēdams, ka viņam uzticēto rotu bija „nozaguši” baltie, tas tūlīt uz vietas bija devies rotai pa pēdām. „Kas nu tur par labumu, ja savējie mani nošautu kā suni!” viņš teica pie nopratināšanas.

¹Sadža — ciems.

1940. gadā, komunistiem okupējot Latviju, kapteini Helmani apcietināja un deportēja uz Krieviju. Tur viņš pazuda bez vēsts, domājams, noslepkavots vai miris komunistu spaidu darbu noietnē.

(Par brīvības cīņām LASI: Annas Brigaderes „Kvēlošā lokā”, Aleksandra Grīna „Dvēseļu putenis”, Kārļa Lapiņa „Republika gaisā”, Marisa Vētras „Div’ dūjiņas” un citus romānus un daiļliterātūras darbus; kā arī — „Latvijas atbrīvošanas kara vēsture” [2 daļās, M. Peniķa redakcijā], „Latvijas brīvības karš”, „Latvju varoņu gaitas” [Fr. Virsaiša red.], O. Krīpēna „Kalpaka bataljons un Baloža brigāde”, H. Helmaņa „Cīņā pret lieliniekiem” un citus kauju aprakstus. Par Latvijas valstsvīru darbību šai laikā stāsta J. Seska „Latvijas valsts izcelšanās”, A. Plensnera „Divdesmitā gadsimta pārvērtības”, A. Bērziņa „Kārlis Zariņš dzīvē un darbā”, H. Lāča „Toreiz, kad Latvijas valsts tapa” un „Kārlis Ulmanis — 75 gadi”, kā arī citi atmiņu krājumi un biografijas.)

Jel piemini tos senos varoņus,
Kas klusi jau zem kapu smiltīm dus!
Jel piemini, kā viņi cīnījās!
Vai tiem pirms kaujas sirdis šaubījās?
Ai nē! To varonība neaprūs.
Tie augstu cēla savus karogus!
Jel neaizmirsti, mūžu mūžos ne:
Redz viņus Dievs, redz viņus tēvzeme!

Elza Kezbera

Latgales brīvības pieminēklis Balvos.

ATKĀRTOJUMAM: NOTIKUMI LATVIJĀ 1914. — 1920. G.

1914

1. augustā

Sākas Pirmais pasaules karš.

Vāci bombardē Liepāju un Ventspili. Krievu armijas ielaužas Austrumprūsijā un „iet uz Berlīni”.

1915

Februārī

Vāci Hindenburga un Ludendorfa vadībā galīgi sakauj krievus Augustovas un Mazuru ezeru rajonā. Krievi atkāpjas.

Aprīlī

Vāci ielaužas Kurzemē un Zemgalē.

2. maijā

Latviešu zemes sargu vienības pie Jelgavas Ruļļu kalniem atsit vācu uzbrukumu.

7. maijā

Vāci ieņem Liepāju.

Maijā

Vācu karaspēks pirmo reizi lieto indīgās gāzes kaujā pie Ipras, Francijā.

1. augustā

Vāci ieņem Jelgavu.

Oktobrī

Pirmās latviešu strēlnieku cīņas pret vāciešiem.

1916

Latviešu strēlnieku varonīgās cīņas Tīrelpurvā un Nāves salā.

Jūlijā

Angļi pirmo reizi sūta kaujā tankus pie Somnas, Francijā.

1917

5. janvārī
(23. dec. v. stilā)

Sākas Ziemsvētku kaujas Tīrelpurvā.

<i>Februārī</i>	<i>Amerikas Savienotās Valstis piesaka karu Vācijai.</i>
Martā (februārī v. st.)	Februāra revolūcija Krievijā: cars Nikolajs II atsakās no troņa. Komunistu aģitācija frontē.
Aprīli	Latviešu Zemes padomes Valmierā, Tartū, Rēzeknē.
3. septembrī	Vāci ieņem Rīgu.
Novembrī (oktobrī v. st.)	T. s. oktobra revolūcija Krievijā: komūnisti Ļeņina un Trocka vadībā sagrābj varu.

1918

<i>Janvārī</i>	<i>ASV prezidenta Vudrova Vilsona „14 punkti”: tau- tām tiesības uz pašnoteikšanos.</i>
3. martā	Brestļitovskas mierlīgums starp Vāciju un komū- nistisko Krieviju: Latvijas sadalīšana. Latviešu politiskie darbinieki vajāti, bet turpina cīņu par Latvijas brīvību: Rīgā noorganizējas De- mokratiskais bloks, Valkā un Pēterpilī — Latviešu Nacionālā padome.
11. novembrī	<i>Vācija zaudē karu rietumos: pamiers.</i>
17. novembrī	Tautas padome Rīgā nolemj pasludināt Latvijas neatkarību.
18. novembrī	Latvijas neatkarības pasludināšana Rīgā, Nacionā- lajā teātrī.

1919

1. janvārī	Oskars Kalpaks — virspavēlnieks.
3. janvārī	Komūnisti ieņem Rīgu. Latvijas valdība pārceļas uz Liepāju. Kalpakieši atkāpjas līdz Ventai.
3. martā	Sākas latviešu-vācu pretuzbrukums.
6. martā	Krīt pulkvedis Oskars Kalpaks. Pulkvedis Jānis Balodis — viņa vietā.

16. aprīlī Vāci padzen Latvijas valdību Liepājā.
Andrieva Niedras „leļļu valdība”.
22. maijā Vāci un kalpakieši atbrīvo Rīgu.
22. jūnijā Latvieši un igauņi sakauj vācus pie Cēsīm.
- Oktōbrī Bermontiešu uzbrukums.
Cīņas pie Daugavas tiltiem.
11. novembrī Latvieši padzen bermontiešus no Rīgas.
(Lāčplēšu diena)

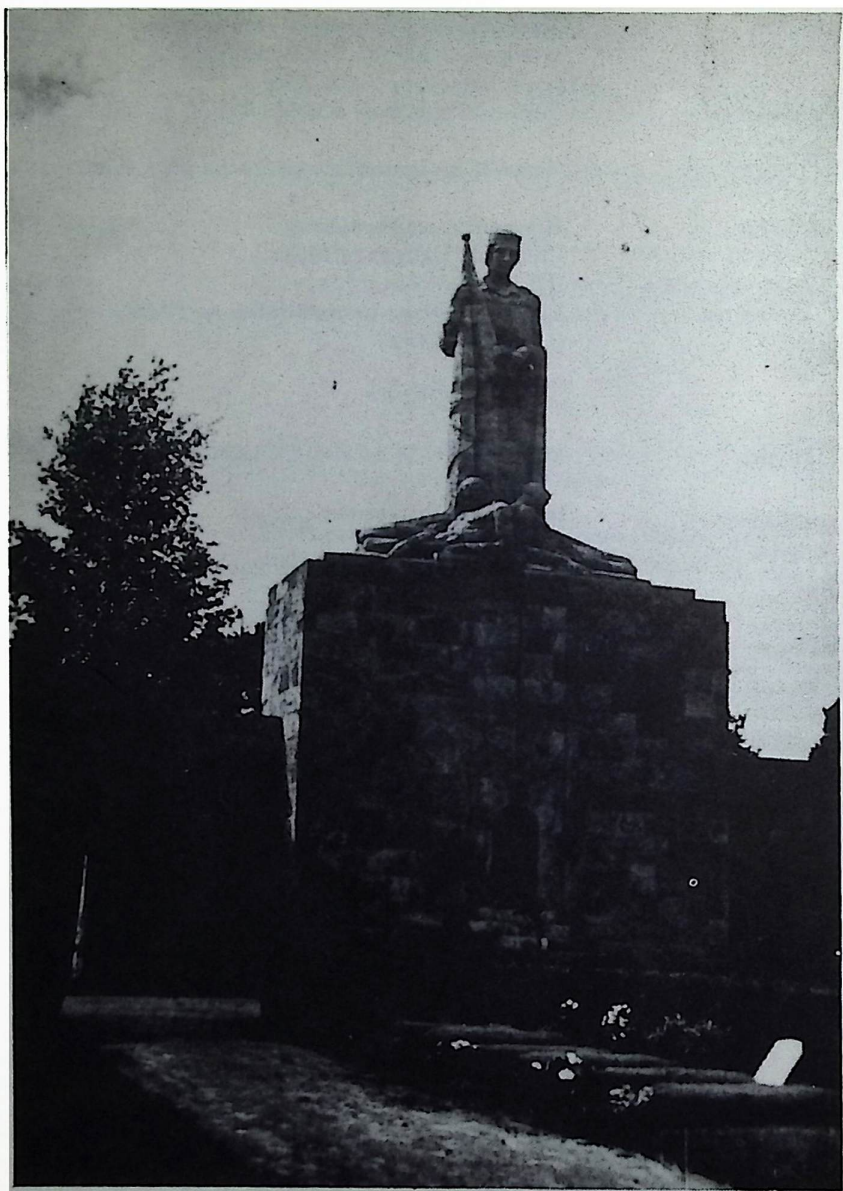
1 9 2 0

3. janvārī Poļi un latvieši atbrīvo Daugavpili.
21. janvārī Rēzeknes atbrīvošana.
11. augustā Miera līgums ar Padomju Savienību.

LĀČPLĒŠA KARA ORDENIS

dibināts 1919. gada 11. novembrī.
Līdz 1934. gadam ar Lāčplēša kara ordeņa pirmo šķiru bija apbalvoti 2 Latvijas armijas karavīri — ģenerāļi Balodis un Berkis, un 7 ārvalstnieki: igauņu ģenerālis Laidoners, franču maršals Fošs, poļu maršals Piłsudskis, angļi Berts un Frenčs, kā arī Itālijas un Beļģijas karaļi. Ar 2. šķiru apbalvoti 18 latvieši un 43 ārvalstnieki, bet ar 3. šķiru — 2074 t. s. Lāčplēša ordeņa kavalieri, starp tiem 271 ārvalstnieks un Verdenas pilsēta. Ordeni piešķir par nopelniem Latvijas atbrīvošanas cīņās, ieskaitot arī strēlnieku cīņas.

Mātes Latvijas tēls Brāļu kapos Rīgā.

Latvija — brīva valsts

Latvija — neatkarīga demokrātiska republika

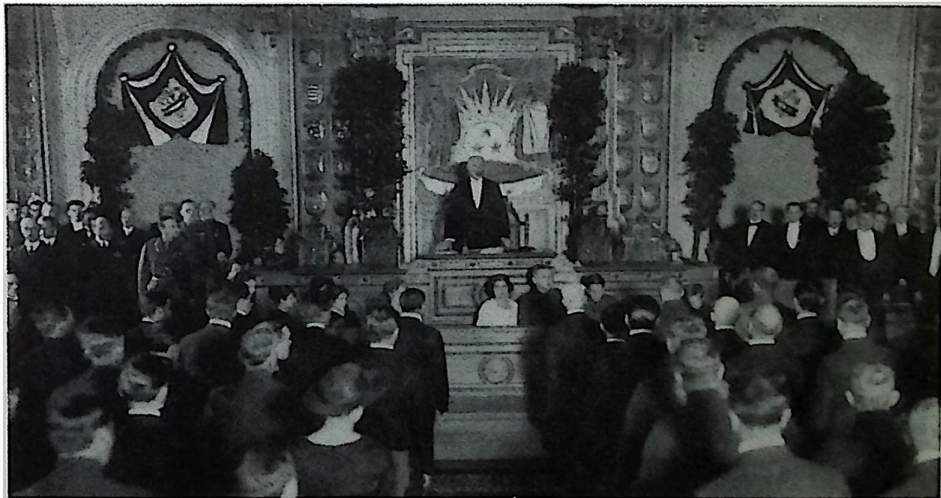
Satversme

Latvijas iedzīvotāji ievēlēja Satversmes sapulci, kas pieņēma valsts pamatlikumu — satversmi jeb konstitūciju.

Latvijas valsts satversmes pirmais pants nosaka:

„Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika.”¹

Tas nozīmē, ka Latvijā valda *tauta*.

Jānis Čakste atklāj Satversmes sapulci 1920. gada 1. maijā.

¹ Sk. 2. piezīmi 20. lp.!

Likumus apsprieda un izdeva Saeima.¹ Saeimu ievēlēja uz 3 gadiem 100 cilvēku (deputātu) sastāvā.

Deputāti piederēja dažādām politiskām partijām. Divas lielākās partijas bija: sociāldemokrātu partija un Zemnieku savienība.²

Valsts un ministru prezidenti

Latvijā bija divi prezidenti.

Valsts prezidentu uz 3 gadiem ievēlēja Saeima. Valsts prezidentam bija liels gods, bet maza vara. Viņš iecēla Latvijas sūtņus³ citās valstīs un bija augstākais kara spēka virspavēlnieks.

Valsts dzīvi vadīja ministru prezidents ar valdību jeb Ministru kabinetu. Ministru prezidenta un valdības darbību pārraudzīja Saeima.⁴

Četri Latvijas valsts prezidenti

Latvijai bijuši pavisam četri valsts prezidenti:

Jānis ČAKSTE — no 1922. līdz 1927. gadam,
Gustavs ZEMGALS — no 1927. līdz 1930. gadam,
Alberts KVIESIS — no 1930. līdz 1936. gadam,
Kārlis ULMANIS — no 1936. līdz 1940. gadam.

¹Saeima atbilst parlamentam angļu zemēs un Amerikas Savienotajās Valstīs (Zviedrijā — Riksdag; Vācijā — Bundestag).

²Par Saeimas darbību sk. 103. lp.!

³Sūtņi — angl. ambassador.

⁴Līdzīgi Latvijai divi prezidenti tagad ir Rietumvācijā. Ministru prezidenta jeb kanclera vara tur tomēr ir lielāka nekā Latvijā bija ministru prezidentam. Latvijas valsts prezidentam tiesību ziņā atbilst Anglijas karaliene un Zviedrijas karalis. 1936. gadā Latvijā abus prezidenta amatus — pēc Amerikas parauga — apvienoja: sk. 105. lp.!

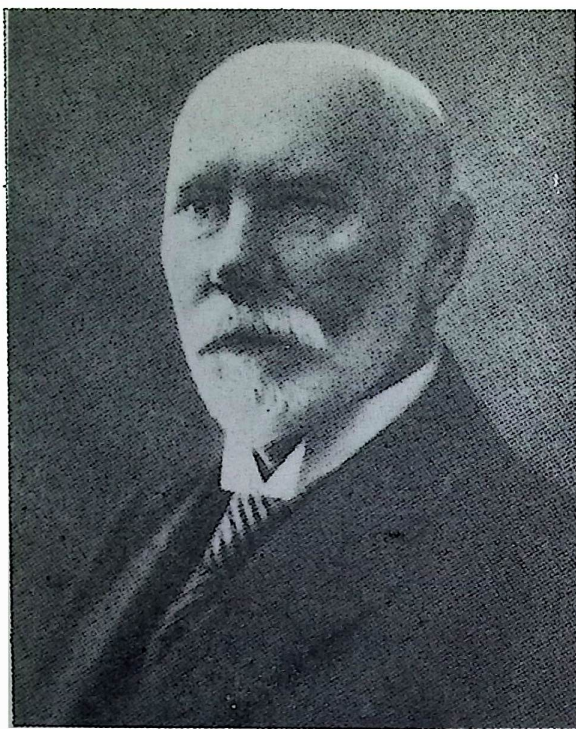

Valsts prezidents Jānis Čakste (pa kreisi) ar Somijas prezidentu Relanderu Rīgā 1926. gadā. Aizsmugurē ministru prezidents Kārlis Ulmanis un abu valstu diplomāti.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kā sauca Latvijas valsts pamatlikumu?
 Ko nosaka Latvijas valsts pamatlikuma pirmais pants?
 Kas bija Saeimas uzdevums?
 Cik deputātu bija Saeimā? Uz cik ilgu laiku ievēlēti?
 Kas vēlēja valsts prezidentu? Uz cik ilgu laiku?
 Kādas tiesības bija valsts prezidentam?
 Kas vadīja valsts dzīvi Saeimas pārraudzībā?
 Salīdzini valsts iekārtu Latvijā ar valsts iekārtu savā trimdas zemē!
 Nosauc visus četrus Latvijas valsts prezidentus!

LATVIJAS VALSTS PREZIDENTI

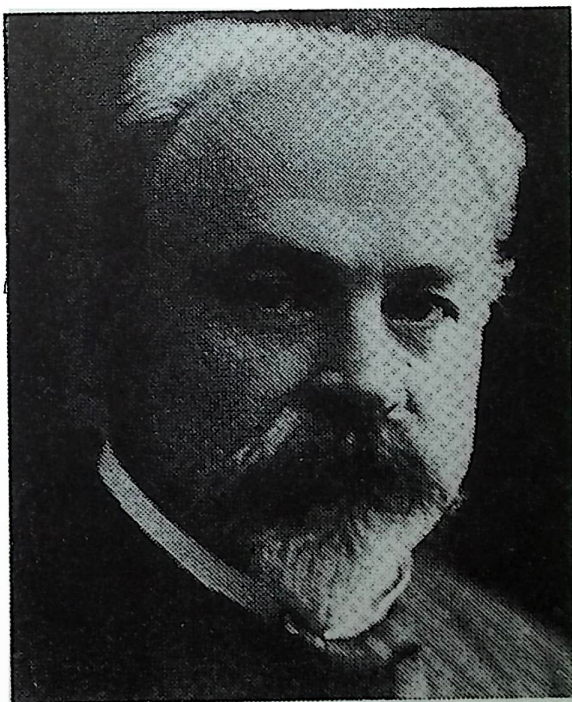
Jānis Čakste
Pirmais Latvijas valsts prezidents.

JĀNIS ČAKSTE dzimis 1859. gada 14. septembrī Lielsesavas pagastā (Zemgalē), lauksaimnieka dēls. Mācījies Jelgavas ģimnazijā, studējis tieslietas Maskavā, kur satikās ar Krišjāni Valdemāru. Pēc studiju beigšanas darbojās par advokātu Jelgavā. Bijā Jelgavas Latviešu biedrības priekšnieks un 1895. gadā organizēja Jelgavā ceturto vispārējo latviešu dziesmu svētkus, pats pa daļai tos fināncēdams. 1906. gadā ievēlēts pirmajā Krievijas Valsts domē. Kad cars, neapmierināts ar domes lēmumiem, to atlaida, Čakste kopā ar citiem domniekiem parakstīja t. s. Vīborgas uzsaukumu, protestējot pret cara rīcību. Par to Čaksti notiesāja uz 3 mēnešiem cietumā. 1915. gadā pārcēlās uz Tērbatu (Igaunijā). Darbojās rosīgi Bēgļu centrālkomitejā un pēc Olava nāves 1917. gadā bija tās priekšsēdis. Ievēlēts par Kurzemes Latviešu Zemes padomes priekšsēdi (komisāru), bet 1918. gada 17. novembrī — par Tautas padomes priekšsēdi. Vadīja

Latvijas delegāciju Parīzes Miera konferencē un kopā ar Zīgfrīdu Meierovicu organizēja Latvijas pārstāvības ārzemēs. 1920. gadā ievēlēts par Satversmes sapulces priekšsēdi. Bija starptautisko tiesību profesors Latvijas universitātē. Sākumā bija Zemnieku savienības politiskās partijas biedrs, bet vēlāk pievienojās Demokrātiskā Centra partijai. Par valsts prezidentu ievēlēts 1922. un no jauna 1925. gadā.

Jānis Čakste bija ļoti iecienīts tautā savas vienkāršības un taisnā un bezpartejiskā rakstura dēļ.

Mira savā otrajā prezidenta amata laikā 1927. gada 14. martā Rīgā.

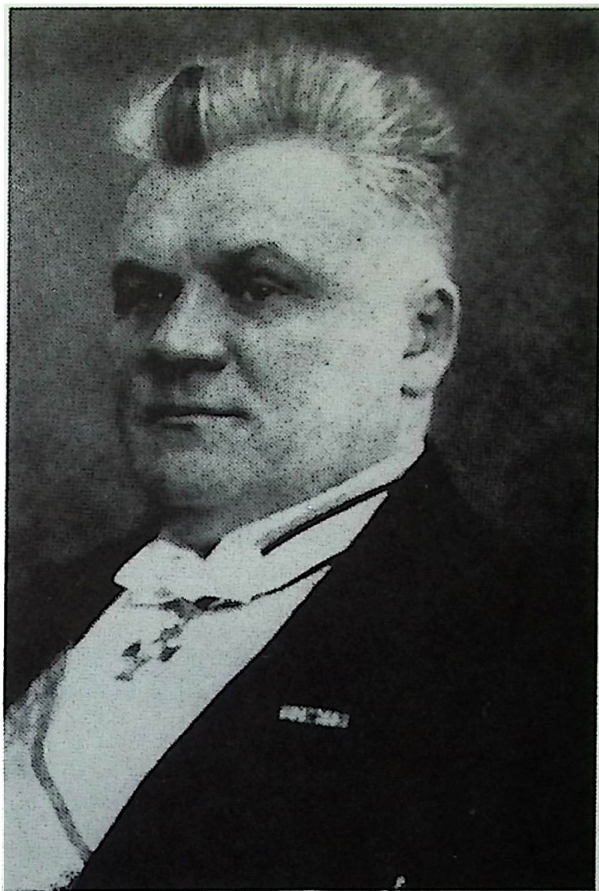
Gustavs Zemgals

GUSTAVS ZEMGALS dzimis 1871. gada 12. augustā Džūkstes pagastā (Zemgalē), amatnieka dēls. Beidzis Maskavas universitātes tieslietu fakultāti. Piederēja Demokrātiskā Centra partijai. Rīgas pilsētas galva 1917. — 19. g. Tautas padomes vicepriekšsēdis. Kara, vēlāk finanču ministrs. Miris 1939. gada 6. janvārī Rīgā.

Alberts Kviesis

ALBERTS KVIESIS dzimis 1881. gada 22. decembrī Tērvetes pagastā (Zemgalē), pagasta rakstveža dēls. Beidza Tērbatas universitātes tieslietu fakultāti. Kopā ar Čaksti 1915. gadā darbojās nacionālajās organizācijās Jelgavā un Tērbatā. Latvijā augstāko tiesas iestāžu loceklis. Satversmes sapulces un Saeimas deputāts. 1921. — 1923. g. iekšlietu ministrs. Pēc valsts prezidenta pienākumu izbeigšanās — advokāts. Vācu okupācijas laikā 1943. — 1944. g. tieslietu ģenerāldirektors (ministrs). Mira pēkšņi ar sirdstrieku uz evakuācijas kuģa Rīgā 1944. g. 9. augustā.

Kārlis Ulmanis

DAŽI KĀRĻA ULMAŅA IZTEICIENI

Brīvību iegūt ir ļoti grūti, bet viņu paturēt un izkopt nav mazāk grūti. Varbūt vēl grūtāk . . .

Mums ir tikai viens kopīgs mērķis — mūsu tēvijas Latvijas labklājība, stiprums, spēks, varenība un drošība.

Ne manta, ne dāvanas, ne bagātības padara cilvēku laimīgu un spējīgu, ceļ to uz augšu. To padara darbs un tikai darbs.

Tavs mūža darbs ir tavs piemineklis. No tā tu projām izbēgt nevari. No tevis atkarāsies, vai šis piemineklis būs skaists vai pretīgs, pievilcīgs vai atbaidīgs . . .

Par KĀRĻI ULMANI Sk. 106. lp.!

Latviešu dzīve uzplaukst brīvajā Latvijā

Zeme bezzemniekiem

Satversmes sapulce pieņēma vēl kādu svarīgu likumu. Šis, tā sauktais, agrārlikums¹ atdeva daļu no muižu zemes latviešu bezzemniekiem, sevišķi brīvības cīnītājiem un kritušo karavīru piederīgiem.

Rīga ar valsts prezidenta pili Daugavas krastā.

¹No latīņu valodas: agrarius — zemkopis.

Latviešu zemnieks tagad strādāja ar lielu darba prieku. Viņš zināja, ka viņa darbs nāk par labu viņam, viņa ģimenei un viņa paša valstij. Uzplauka lauksaimniecība. Maizes pietika pašu zemes ļaudīm un atlika vēl izvešanai uz citām zemēm.

Sevišķi attīstījās lopkopība. Latvijas sviestu un cūkgaļu ēda Anglijā, Vācijā un citās zemēs.

Eksports

Uz ārzemēm izveda vēl linus, kokmateriālus, papīru un citas preces. Par ieņemto naudu Latvijas valsts savukārt varēja iepirkt mantas, ko Latvijā neražoja, kā akmeņogles, dzelzsrūdu u. c.

Celtnes

Kara izpostītajā zemē drīz sākās rosīga celtniecība. Uz laukiem vien uzcēla ap pusmiljona lauku ēku. Rīgā un citās pilsētās cēla modernas valdības ēkas un dzīvojamās mājas, viesnīcas (sevišķi skaista un grezna bija viesnīca Ķemeros), skolas, fabrikas. Daugavā pie Ķeguma izbūvēja elektrisku spēkstaciju.

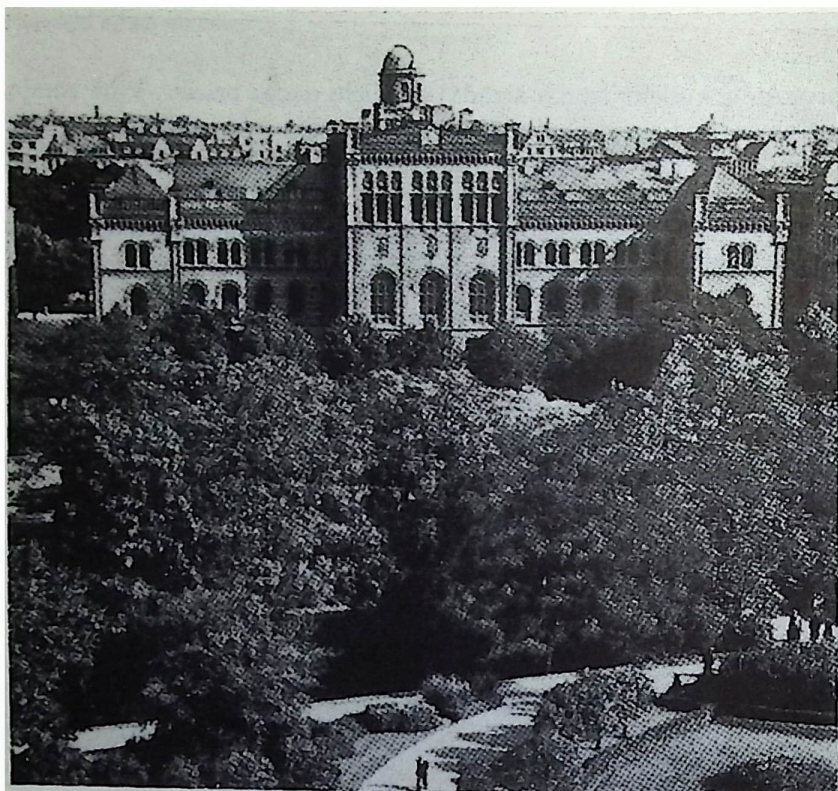
Pieminekļi

Kritušo karavīru piemiņai cēla skaistus pieminekļus. Rīgā pacēlās Brāļu kapu un Brīvības pieminekļi pēc tēlnieka Kārļa Zāles plāniem.

Skolas

Kā jau agrāk,¹ tā jo sevišķi tagad latvietis saprata, cik liela nozīme ir skolām un labai izglītībai. Likums tagad noteica, ka visiem bērniem jāapmeklē skola vismaz no 7 līdz 14 gadu vecumam. Valsts uzcēla daudz jaunu skolas ēku un izveidoja augstākās skolas. Latvijas universitāte Rīgā sagatavoja tieslietu pratējus (juristus), mācītājus,

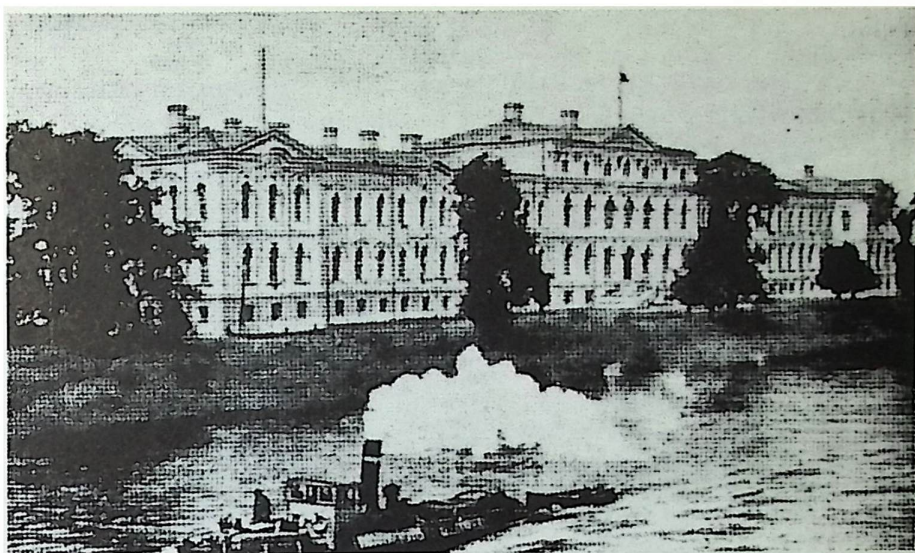
¹Sk. „Latvijas vēsture” I daļu, 22. un 23. nodaļu!

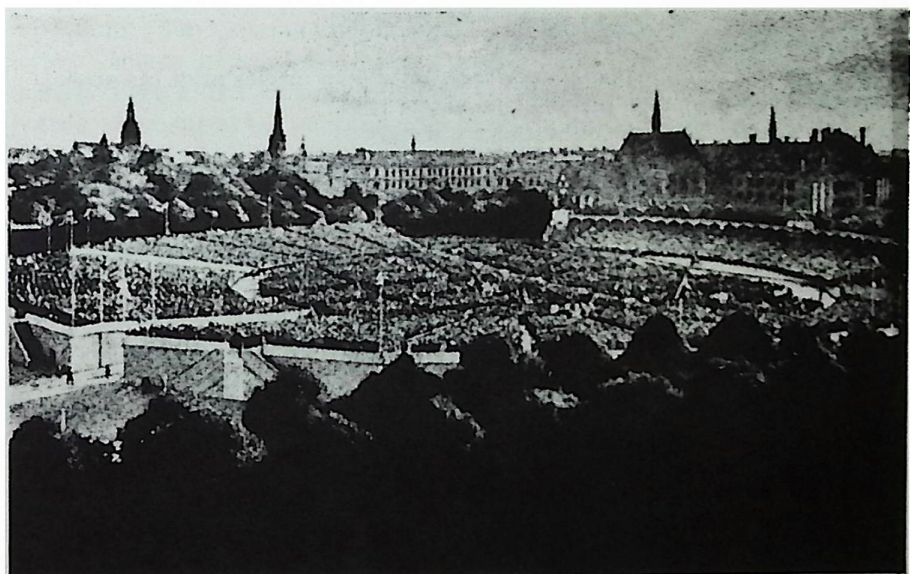
Latvijas universitāte.

tautsaimniekus, ārstus, inženierus un citus speciālistus.¹ Jelgavas Lauksaimniecības akadēmija sagatavoja mācītus lauksaimniekus — agronomus, kas savukārt apmācīja latviešu zemkopjus, kā panākt lielāku zemes ražību. Konservātorijā Rīgā mācījās mūziķi un dziedātāji, Mākslas akadēmijā — gleznotāji un tēlnieki. Skolotājus sagatavoja sevišķi Skolotāju institūti Rīgā, vēlāk Cēsīs, Jelgavā, Daugavpilī un Rēzeknē.

¹Latvijas universitātē bija pavisam 11 (līdz Lauksaimniecības akadēmijas nodibināšanai — 12) fakultātes jeb studiju departamenti: arhitektūras, filoloģijas (valodu) un filozofijas, inženierzinātņu, ķīmijas (ar farmācijas nodaļu), matemātikas un dabas zinātņu, mechanikas, medicīnas (ar zobārstniecības nodaļu), tautsaimniecības un tiesību zinātņu, luteriskās teoloģijas (ar pareizticības nodaļu), Romas katoļu teoloģijas, veterinārmedicīnas fakultātes.

Ļauksaimniecības akadēmija Jelgavā.

Dziesmu svētki Rīgā, Vienības laukumā 1931. gadā. Kori — labajā pusē estrādē.

Latvijas Nacionālā opera Rīgā, operas balets, Reitera un citi kori, tāpat atsevišķi mākslinieki apceļoja ārzemes un guva tur ievēribu un slavu. Tāpat kā agrāk tauta iemilēja teātri un kora dziedāšanu.

Dziesmu svētki

Gan vispārējie dziesmu svētki Rīgā, gan novada dziesmu svētki, kas notika dažādās vietās, pulcināja lielas ļaužu masas.

Pēdējos vispārējos dziesmu svētkos 1938. gadā dziedāja ap 20 000 dziedātāju.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kādu svarīgu likumu (bez satversmes) vēl pieņēma Satversmes sapulce?

Kurus lopkopības ražojumus izveda uz ārzemēm?

Kuras vēl preces izveda uz ārzemēm?

Nosauc dažas ievērojamākās jaunceltnes Latvijā un mācies pazīt tās attēlos!

Kurus divus ievērojamus pieminēklus uzcēla Rīgā?

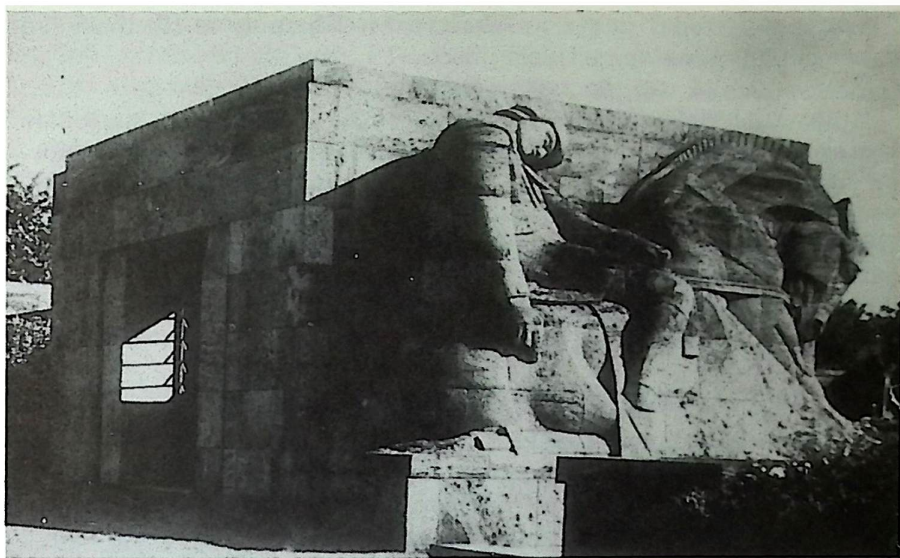
Kuras bija augstākās mācību iestādēs Latvijā?

BRĀĻU KAPU PIEMINEKLIS

Pirmie kaņavīri tika guldīti Rīgas Brāļu kapos 1915. gada 28. oktobrī. Tie bija pirmie trīs kritušie latviešu strēlnieki: Jēkabs Timms, Andrejs Stūris un Jānis Gavenas.

Brāļu kapu izbūves metu darinājis Kārlis Zāle. Pamatu lika 1924. gadā, bet izbūvētos pieminēklus iesvētīja 1936. gada Lāčplēšu dienā.

Uz Brāļu kapiem ved 200 metru gara liepu gatve, tā sauktā, Aizsaules iela. Ieejas vārti ir 10 metru augsti, 32 metru garī, ar valsts ģerboni augšējā daļā. Aiz vārtiem abās pusēs uz 2 metru augstas pakājes vairāk nekā 3 metru augstas senlatviešu jātnieku figūras.

Ievainotais jātnieks — Brāļu kapos Rīgā.

Kapu vidus daļā — paaugstināta četrstūrains šūnakmens platforma apmēram 75 m garumā un platumā. Tur paceļas uguns altāris. Aiz tā starp sienām un apstādījumiem stiepjas 11 kvadrātos iedalītais kapu lauks. Pret katru kritušo plāksnē ierakstīta viņa dienesta pakāpe, vārds, dzimšanas un miršanas datums. Sienu augšējās malās — visu Latvijas pilsētu un apriņķu ģerboņi. Abās pusēs divas mirstošo jātnieku grupas. Kapus noslēdz 6 metru augsta siena, uz kuŗas 9 metru augsts masīvs, uz tā 10 metru augsts Mātes Latvijas tēls. Pie tēla kājām, plecu pie pleca, noliektām galvām, zem vainagiem — divu kritušo brāļu tēli. Zem tēla iekalta krusta zīme, kas vakaros atspīdēja sārtā gaismā.¹ Noslēguma sienas stūros — četru karavīru tēli ar četru apgabalu zīmēm uz vairogiem.

No vārtiem līdz Latvijas tēlam — 457 metri.

Arvien pārveidojot sākumā iecerēto metu, tēlniekam K. Zālem, kopā ar architektu A. Birznieku un dārznieku A. Zeidaku, pamazām izdevās sakausēt tēlniecības un celtniecības formas tā, ka radies piemineklis, kam līdzīgu grūti atrast visā pasaulē.

„Nekad neesmu redzējis kaut ko cēlāku un svinīgāku par šo mazo Latvijas stūrīti,” par Brāļu kapiem raksta angļu ceļotājs B. Ņūmens.

¹ Tagad — bolševiku virskundzībā — krusta zīme, tāpat kā Latvijas ģerbonis virs ieejas vārtiem, izdzēsta.

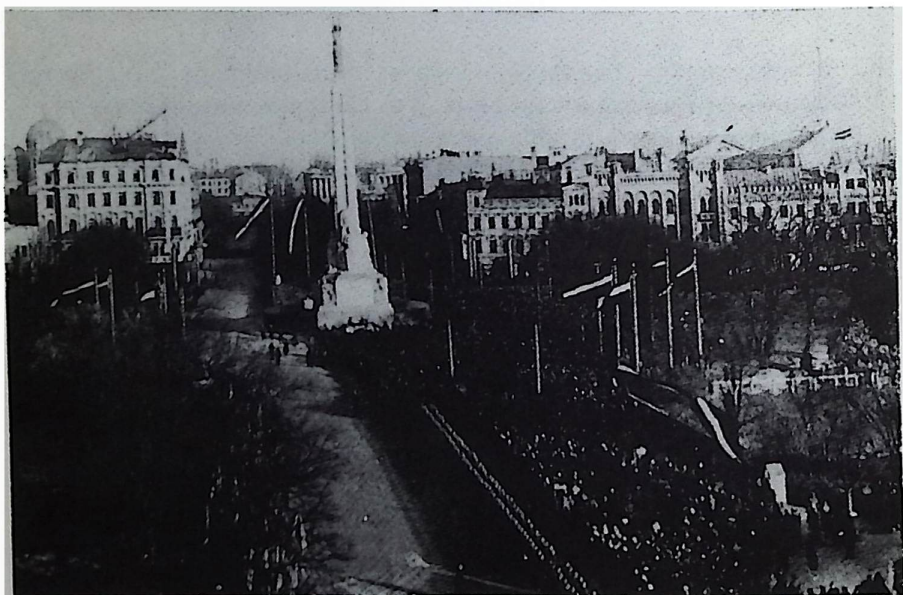
„Viss ir saskaņots: puķes un skulptūras. Klusums te tik dziļš, ka liekas neticami, ka apkārt liela pilsēta.”

(Sk. attēlus X, 16., 37., 64. un 79. lp.!)

Brāļu kapi cieši saistījās ar mūsu tautas valstisko un nacionālo apziņu. Turp devās gājieni visos izcilākos valsts dzīves gadījumos, kā arī ārvalstu pārstāvji tur nolika piemiņas ziedus kritušajiem varoņiem. Gan boļševiku, gan vācu okupācijas varu laikā latvieši spītēja vairākkārtējiem aizliegumiem un demonstrēja savu nacionālo pārliecību, noliekot ziedus pie Mātes Latvijas tēla un kritušo varoņu dusas vietām.

KO NOZĪMĒ TĒLI BRĪVĪBAS PIEMINEKLĪ

Pieminekļa priekšpusē uzraksts „Tēvzemei un brīvībai”. Virs tā visapkārt piemineklim — varenā Važu rāvēju grupa, simbolizējot nebrīvības važu saraušanu; Lāčplēsis; vaidelote,¹ kas ar kokles skaņām pavada karavīrus kaujā; Latvija ar zobenu un vairogu labajā un vārpu viju kreisajā rokā; divi jaunieši, kas zvērē uzticību tēvijai.

Brīvības pieminekļa atklāšana 1935. gada 18. novembrī.

¹Vaidelote: dzejnieku iztēle — seno latviešu un lietuviešu kulta kalpotāja; tā — Aspazijas drāma „Vaidelote”.

Pieminekļa aizmugures pusē: tautu meitas ceļā uz Dziesmu svētkiem; latviešu strēlnieki gājienā. Pieminekļa stūros — četras tēlu grupas (3.5 m augstas): tās attēlo militāro spēku, fizisko darbu, māti ar bērniem un garīgo darbu. Starp šīm grupām — cilņi ar mūsu vēstures ainām, kas rāda 1905. gada revolūciju un cīņas ar bermontiešiem uz Rīgas tiltiem 1919. gadā.

19 metru augsto obelisku noslēdz 9 metru augsts Brīvības tēls ar trim Latvijas zvaigznēm (Vidzemi, Kurzemi-Zemgali un Latgali) izstieptajās rokās.

Brīvības pieminekļa autors — tēlnieks Kārlis Zāle, celšanas darbus vadīja arhitekts E. Štālbergs. Piemineklis iesvētīts 1935. gada 18. novembrī.

(Sk. arī attēlus 112. un 130. lp.!)

SKOLU IEKĀRTA LATVIJĀ

Tautskola jeb pamatskola bija 7-gadīga.

Tai sekoja četru, vēlāk piecu vai sešu gadu *vidusskola*.

Vidusskolas bija dažādas. Vēlākām tieslietu, teoloģijas, medicīnas un citu t. s. humānitaro zinātņu studijām sagatavoja *ģimnazijas*. Arī tās bija ar dažādām nozarēm, vienā vairāk vērības piegriežot klasiskajām (latīņu, arī grieķu) valodām, otrā modernajām valodām, trešajā matemātikai. Inženierzinātņu un mechanikas studijām vai citai tehniskai izglītībai skolēnus sagatavoja *technikumi*. Tirdzniecības darbiniekus un tautsaimniecības (ekonomijas) studijām sagatavoja *komerckolas*. Bez tam bija sevišķas lauksaimniecības, dārzkopības un citas speciālas vidusskolas. Bija arī divu gadu *arodskolas*, kas nedeļa tiesības studijām universitātē, bet sagatavoja dažādiem amatiem.

Vidusskolas kurss Latvijā bija augstāks nekā Amerikas „High Schools” kurss un deva izglītību, kas atbilda Amerikas kolledžu divu gadu kursam.

Trūcīgiem un apdāvinātiem skolēniem arī vidusskolas bija brīvas vai par pazeminātu skolas maksu.

Tāpat valsts maksāja stipendijas centīgiem studentiem. 1939. gadā šādas valsts stipendijas saņēma apmēram viena trešā daļa Latvijas universitātes studentu.

DAŽI DATI PAR SKOLĀM UN IZGLĪTĪBU LATVIJĀ

Latvijas valsts izdeva caurmērā 15% no visiem valsts ienākumiem tautas izglītībai, kamēr citas Eiropas valstis caurmērā tikai 12%.

Latvijā bija 30 studenti uz katrām 10 000 iedzīvotājiem. Atskaitot Igauniju, kas dažus gadus pārspēja Latviju, tas ir vairāk nekā jebkur citur pasaulē.

Latvijas neatkarības laikā uzceltas pavisam 373 skolu ēkas, kamēr 587 — pārbūvētas un atjaunotas.

Latvijas universitāti vai Lauksaimniecības akadēmiju līdz 1940. gada 1. janvārim bija absolvējuši 4955 vīrieši un 2183 sievietes, kopā 7138 absolventi jeb „graduētie”. No tiem 1222 bija ārsti, 1180 juristi, 655 agronomi, 544 tautsaimnieki, 519 valodnieki, 453 mehanikas inženieri, 397 zobārsti (gandrīz tikai sievietes!), 367 inženieri, 342 ķīmiķi, 252 mežkopji, 235 farmaceiti, 222 dabas zinātnieki, 220 matemātiķi, 215 teologi, 193 veterinārārsti un 122 arhitekti.

Latvijā no 1919. līdz 1936. gadam izdotas pavisam 26 754 grāmatas, kopā apmēram 6 630 000 eksemplāros.

Latvijā 1926. gadā iznāca viena jauna grāmata uz 1015 iedzīvotājiem, kamēr Holandē — uz 1084, Igaunijā — uz 1454, Zviedrijā — uz 1896, Vācijā — uz 2184, Anglijā — uz 3576, Krievijā — uz 4543, bet Amerikas Savienotajās valstīs — uz 13 689 iedzīvotājiem! Latviju pārspēja tikai Dānija (967). Sprotams, eksemplāru skaita jeb metiena ziņā Latvija nevarēja sacensties ar lielajām valstīm, kur populāri izdevumi tiek izdoti simtos tūkstošos eksemplāru. Latvijā grāmatas metiens bija no 1000 eksemplāriem (zinātniskām grāmatām) līdz 10 000 (skolas grāmatām un kalendāriem).

*

Latvijas prezidents Kārlis Ulmanis savā vārda dienā 1935. gada 28. janvārī apdāvināja savu pirmo skolu un aicināja ikvienu atcerēties savu bijušo skolu ar grāmatu, gleznu, mācības līdzekļu vai naudas ziedojumiem. Šis t. s. „draudzīgais aicinājums” radīja lielu atsaucību: piecu gadu laikā saziņoja 1 675 419 grāmatas, 1 300 000 latu naudā, 1400 gleznas, 170 klavieres, 416 radio aparātus un citas vērtības.

Dati pēc Latvju enciklopēdijas un J. Rutka „Latvijas ģeografija”.

SLAVENI VĀRDI LATVIJAS NEATKARĪBAS LAIKA KULTŪRAS DZĪVĒ

Literatūra

No 20. gadsimteņa sākuma laika ievērojamiem latviešu rakstniekiem Latvijas neatkarību vairs nepiedzīvoja Blaumanis un Poruks, kamēr Fricis Bārda mira komunistu okupācijas laikā 1919. gada sākumā. Turpretī citi, kā Akurāters, Anna Brigadere, Jēkabs Janševskis, Jānis Jaunsudrabiņš, Plūdonis, Rainis, Saulietis, Kārlis Skalbe, Edvarts Virza, vēl sarakstīja dažus savus vislabākos darbus, sevišķi Latvijas neatkarības laika pirmajos gados.

Tiem blakus no jauna izvirzījās ievērojamais novelists Jānis Ezeriņš (mira gan jau 1924. gadā), tāpat stāstu un romānu rakstnieki Ādolfs Erss, Aleksandrs Grīns un Kārlis Zariņš. Jaunākā laikā izcēlās satirisko un dēku romānu, kā arī tēlojumu un komēdiju autors Anšlavs Eglītis (tagad dzīvo Kalifornijā), drāmu rakstnieks Mārtiņš Zīverts (Zviedrijā), kā arī dzejnieki — Leonīds Breikšs (gājis bojā izsūtījumā Krievijā), Aleksandrs Čaks („Mana paradīze”, „Mūžības skartie”), Andrejs Eglītis („Dievs, Tava zeme deg!”, tagad dzīvo Zviedrijā), Jānis Medenis (miris Latvijā pēc atgriešanās no izsūtījuma), Zinaīda Lazda (mira Amerikā), Veronika Strēlerte un daudz citu.

(Sk. pieminēto rakstnieku darbus un biografijas lasāmgrāmatā „Mana tēvu valoda”!)

Mūzikā

No pirmskaņa slavenākiem latviešu komponistiem Emīlis Dārziņš (koņa un solo dziesmas, orķestra darbs „Melancholiskais valsis”) mira 1911. gadā; kamēr Jāzeps Vītols (koņa dziesmas, simfoniķa un klavieru mūzika; mira Vācijā 1948. g.) un Alfrēds Kalniņš (koņa un solo dziesmas, simfoniķi darbi, opera „Baņuta” u. c.; miris Latvijā 1951. g.) kļuva par latviešu jaunākās mūziķu paaudzes audzinātājiem. No pirmskaņa komponistiem vēl rosīgi darbojās Emīls Melngailis (koņa dziesmas), Jānis Mediņš („Uguns un nakts” u. c. operas, kompozīcijas klavierēm, vijolei, čellam, solo dziesmas; mira Zviedrijā 1966. g.), Jānis Zālītis (koņa un solo dziesmas; miris 1943. g.), Ādolfs Ābele (koņa dziesmas un simfoniķa mūzika, mira Amerikā 1967. g.). Latvijas konservātorijā izauga jauno komponistu paaudze, no kuriem daži ievērojamākie: Jēkabs Graubiņš (miris Latvijā),

Nacionālā opera Rīgā.

Haralds Berino, Jānis Kalniņš (abi tagad Kanadā), Lūcija Garuta (Latvijā), Helmers Pavasars (Anglijā), Bruno Skulte (mira Ņujorkā 1976. gadā) u. c. Trimdā slaveni kļuva Volfgangs Dārziņš (mira Amerikā 1965. gadā), Tāļivaldis Ķeniņš (Kanadā) u. c.

Kā koŗu diriŗenti minami Pauls Jozuus, Teodors Reiters, Teodors Kalniņš, komponists Ādolfs Ābele u. c.

Tauta ļoti iemļoja slavenākos solo un operdziedātājus, kā Ādolfu Kaktiŗu (mira Kalifornijā 1966. gadā), Paulu Saksu (mira Ņujorkā 1966. gadā), kas abi bija pazļstami jau pirms Pirmā pasaules kara. Rļgas Nacionālajā operā slavenas kļuva Milda Brechmane-Štengele (tagad Latvijā) un Herta Lūse (mira 1980. gadā Amerikā), kā arī tenori Mariss Vētra (mira Kanadā 1965. gadā), Arturs Priednieks (mira Floridā 1979. gadā), bass Jānis Niedra (mira 1956. gadā Kanadā) u. c.

Pieminami vēl pianisti Pauls Šuberts, Biruta Ozoliņa, Hugo Štrauss, vijolnieki Olafs Ilziņš, Rūdolfs Miķelsons, Valdemārs Rušēvics, ķellisti Alfreds Ozoliņš, Atis Teichmanis, Ingus Nāruns un daudz citu, kas visi bija Latvijas konservātorijas absolventi; daŗi tur darbojās vēlāk par profesoriem.

Dziedātājas Dziesmu svētkos Rīgā 1938. gadā.

Teātra mākslā

Pirms Pirmā pasaules kara: Ādolfs Alunāns („latviešu teātra tēvs”, miris 1912. gadā), Pēteris Ozoliņš, Jēkabs Duburs, Berta Rūmniece, Alekss Mierlauks. Vēlāk: Lilija Štengele, Teodors Lācis, Kristaps Linde, Jūlija Skaidrīte, Lilija Erika, Teodors Podnieks, Eduards Smilģis, Jānis Osis. Vēlāk: Jānis Lejiņš, Kārlis Veics, Osvalds Uršteins, Milda Zilava, Jānis Šaberts, Ludmila Špilberga, Irma Graudiņa, Kārlis Lagzdīņš, Reinis Birzgalis, Ņina Melbārde u. c.

Glezniecībā un tēlniecībā

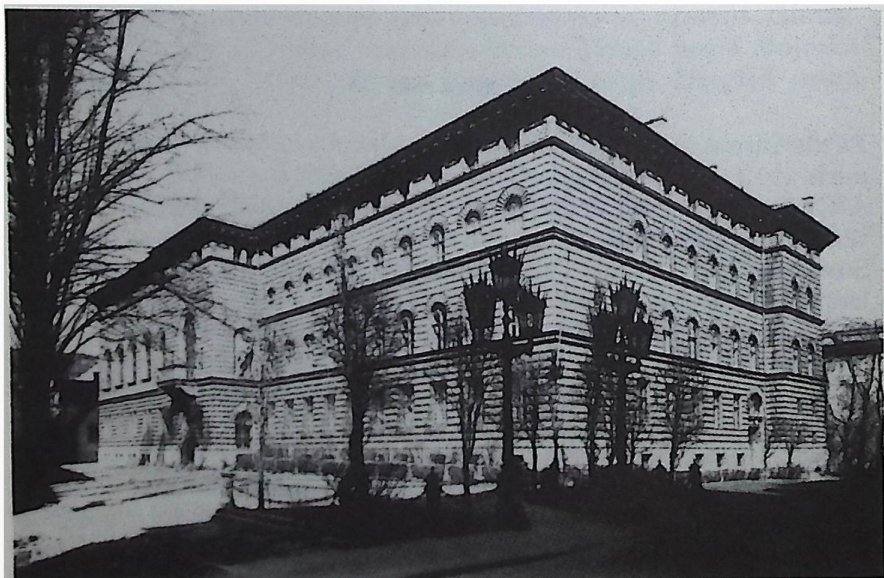
Pirms pasaules kara ievērojamākie latviešu gleznotāji bija Jānis Rozentāls, Kārlis Hūns, Ādams Alksnis, Teodors Ūders, Jūlijs Feders, Vilhelms Purvītis — visi pazīstami arī ārpus Latvijas robežām. No tiem Vilhelms Purvītis piedzīvoja Latvijas brīvības laiku un bija ilgu gadus Latvijas Mākslas akadēmijas direktors.

Latvijas neatkarības laikā izvirzījās: Augusts Annus, Lūdolfs Liberts, Niklāvs Strunke, Valdemārs Tone u. c.

Telniecībā minami: Burkhardš Dzenis, Teodors Zaļkalns, Kārlis Zāle, Rikards Maurs u. c.

SOCIĀLĀ LIKUMDOŠANA LATVIJĀ

Sociālā likumdošana Latvijā nodrošināja strādnieku un ierēdņu tiesības, brīvu ārstēšanos slimības un nelaimes gadījumos, pensijas („Social Security”) un apdrošināšanu veciem un slimiem; rēgulēja darba laiku un algas utt. Sasniegumi bija ievērojami. Dažas problēmas, ko citas valstis nokārtoja stipri vēlāk vai tikai tagad risina, Latvijā bija jau atrisinātas divdesmitajos un trīsdesmitajos gados. *Gadskārtējus samaksātus atvaļinājumus* Latvijas algotie darbinieki saņēma 14 gadus agrāk nekā Francijas un 16 gadus agrāk nekā Zviedrijas strādnieki. *Brīva ārstniecība* pēc iespējas plašākiem tautas slāņiem (t. s. „socialized medicine”) Anglijā un Amerikā tika ieviesta tikai pēc Otrā pasaules kara, kamēr Latvijā 1938. gadā

Saeimas nams Rīgā.

privātie ārsti noteica tikai par 6.6% gultām, kamēr 93.4% bija valsts, pašvaldību un organizāciju pārziņā. Tādā kārtā gandrīz visiem Latvijas pilsoņiem bija nodrošināta ārsta palīdzība un ārstēšanās slimnīcās un sanatorijās.

Pilnu *pensiju* varēja saņemt ar 55 gadu vecuma sasniegšanu. Darba spēju zaudēšanas gadījumā — vēl agrāk.

Darba laiks tika rēgulēts jau 1925. gadā, paredzot 8 stundu darba dienu un 48 stundu darba nedēļu fiziska darba strādniekiem, bet 6, vēlāk 7 stundu darba dienu — ierēdņiem un garīga darba darbiniekiem (ja viņu pienākumi neprasija viņu darba laika pieskaņošanu fiziska darba strādniekiem).

Tāpat tika ievērojami uzlabots laukstrādnieku stāvoklis, nosacīti darba algas minimumi parastam un virsstundu darbam, ierobežota pusaudžu nodarbināšana.

Vispār sociālās likumdošanas ziņā Latvija — līdz ar Vāciju, Somiju un Beļģiju — atradās Eiropas valšķu pirmajās vietās.

Tāpat ar likumu Latvijā bija nosacītas plašas *minoritāšu jeb mazākuma tautību* (vācu, krievu, žīdu, poļu u. c.) tiesības. Tām bija savas skolas, ko uzturēja par valsts līdzekļiem. Vāciešiem bija arī augstākā mācību iestāde — Herdera institūts.

Mazākuma tautības bija pārstāvētas arī visās Latvijas saeimās, kopskaitā ar 15 — 18 deputātiem. Tāpat minoritātes — vācieši, krievi un žīdi — laiku pa laikam bija ministru amatos. Minoritātēm bija arī neierobežotas tiesības ieņemt amatus tiesās, mācību iestādēs, brīvajās profesijās un saimnieciskos uzņēmumos.

SPORTS LATVIJĀ

Sportam un fiziskai audzināšanai Latvijā bija ievērojama nozīme ne tikai audzināšanā, bet vairākiem latviešu sportistiem izdevās populārizēt Latvijas vārdu ārpus dzimtenes robežām.

Valmierietis Jānis Dāliņš uzstādīja sešus pasaules rekordus soļošanā, ieguva Eiropas meistartitulu un otro vietu pasaules olimpiskajās spēlēs 1932. gadā Losandželosā 50 km distancē. Alfons Bērziņš uzvarēja Eiropas meistarsacīkstēs ātrslidošanā Rīgā 1939. gadā. Elfrīda Karlsone uzstādīja pasaules rekordu sievietēm lodes grūšanā. Pasaules slavu ieguva šachisti Matisons, Apšenieks, Bētiņš un Petrovs. Pasaules un Eiropas meistartitulus vairākkārt ieguva latvieši vēl basketbolā (Ženēvā 1935. gadā), grieķu romiešu cīņā (Bietags), šaušanā (Kļava) un citas sporta nozarēs. Vispopulārākais

sporta veids Latvijā tomēr bija Eiropas futbols (ko Amerikā sauc par „soccer”).

Arī tagad latvieši gan brīvajā pasaulē, gan dzimtenē guvuši ievērojamus sasniegumus dažādās sporta nozarēs, kā šachā, peldēšanā (brālis un māsa Konradi Austrālijā), vieglatlētikā (Jānis Lūsis, Dainis Kūla šķēpa sviešanā u. c.), basketbolā u. c.

LASI: A. Šmita un V. Čikas grāmatas „Sporta Latvija”, „Zelts, sudrabs, bronza” u. c.)

50 kilometru soļošanas sacensība Losandželosas olimpiādā 1932. gadā. No kreisās: Jānis Daliņš (otrā vieta), anglis Grīns (uzvarētājs), italis Fridžerio (trešā vieta).

Latvijas metalla nauda.

Latvijas papīra nauda (priekšpuse).

Latvijas papīra nauda (mugurpuse).

Latvijas pastmarkas. Pa kreisi augšā — pirmā, pa labi apakša — pēdējā
Latvijā izdotā pastmarka.

Latvijas pastmarkas. Vai tu pazīsti pastmarkās attēlotos vīrus un vietas?

Citas valstis atzīst Latviju

Lielvalstis un Latvija

Anglija, Francija un Amerikas Savienotās Valstis palīdzēja latviešiem cīņās pret vāciešiem un komunistiem. Bet, kad brīvības cīņas bija beigušās, lielvalstis vilcinājās atzīt Latviju par neatkarīgu un brīvu valsti. Vecā cara Krievija bija palīdzējusi šīm valstīm karā pret Vāciju. Tāpēc lielvalstis negribēja atdalīt Latviju, Igauniju un Lietuvu no Krievijas, kas bija valdījusi pār Baltijas valstīm, kad Pirmais pasaules karš iesākās.

Zigfrīds Meierovics

Latvijas pirmais ārlietu ministrs bija Zigfrīds Meierovics, ļoti spējīgs vīrs. Viņam izdevās pārliecināt lielvalstu vadītājus, ka Latvija spēs pastāvēt kā neatkarīga valsts, jo tauta tā grib un ir pati sev šo brīvību izkarojusi.

Latvijas atzīšana

Tad — 1921. gada 26. janvārī — Itālija ierosināja atzīt Latvijas neatkarību. Līdz ar Itāliju tai pašā dienā Latviju atzina arī Francija, Anglija, Beļģija un Japāna. Vēlāk pievienojās Amerikas Savienotās Valstis un citas valstis.

Šādu kādas valsts atzīšanu sauc par de iure (likumīgu) atzīšanu. Tā dod atzītai valstij tiesības slēgt līgumus ar citām valstīm, iecelt sūtņus, iestāties Tautu savienībā (tagadējās Apvienotās Nācijas — U. N.), saukt citas valstis palīgā nesaskaņu gadījumā ar kādu valsti utt.¹

¹Anglija un vēl dažas citas valstis gan bija atzinušas Latvijas tiesības uz neatkarību jau agrāk (pat pirms 1918. gada 18. novembra) de facto: tas ir — bez starptautiskām tiesībām, ko nodrošina de iure atzīšana.

Zigfrīds Meierovics
(vidū) ar saviem līdzstrādniekiem — latviešu diplomātiem Ženēvā 1920. g.
No Meierovica pa kreisi: sūtnis Romā Miķelis Valters; otrā rindā pa kreisi
— sūtnis Parīzē O. Grosvalds, vidū — sūtnis Londonā G. Bisenieks.

Vācija un Krievija

Bet Latvijai bija arī pretinieki. Vācija un Padomju Krievija nekad nebija draudzīgas Latvijai. Abas gribēja pašas valdīt pār Latviju. Tai pašā laikā abas viena otrai neuzticējās un rūpīgi vēroja, ka tikai otra neiegūst Latviju sev.

Meierovica centieni

Zigfrīds Meierovics saprata: kamēr Vācija un Padomju Krievija savā starpā nesaprotas, Latvijai briesmas nedraud. Bet var notikt, ka kādu dienu abas valstis izlīgst un sadala Baltijas valstis savā starpā.

Tāpēc Meierovics gribēja panākt, ka visas trīs Baltijas valstis, kopā ar Poliju un Somiju, noslēdz draudzības līgumu un apsolās cita

citai palīdzēt, ja kāda valsts tām uzbruktu. Bet sarunas izjuka.¹ Meierovics mira autokatastrofā.

Karaspēks

Latvija, piedzīvojusi daudz kara un posta, vēlējās mieru. Tomēr viņa centās būt gatava arī karā un zemes aizsardzībai pret ienaidnieku. Latvijas karaspēks miera laikā bija neliels, bet labi apmācīts un gatavs cīnīties par tēvzemes brīvību.

Visiem 21 gadu veciem Latvijas vīriešiem vajadzēja iestāties karaspēkā uz vienu līdz diviem gadiem.²

No karaklausības atbrīvoja slimos un invalidus, tāpat par smagākiem noziegumiem sodītas personas. Iesaukšanu atlika ģimenes vai saimniecisku apstākļu un izglītības nobeigšanas dēļ (augstāko mācību iestāžu audzēkņiem pat līdz 28 gadu vecumam). Atbrīvoja arī garīdzniekus un Saeimas deputātus.

Satpi

Latvijai bija arī sūtniecības 15 valstu galvas pilsētās.³ Latvijas sūtniecības vadītāju Vašingtonā — Anatolu Dinbergu vēl arvien Amerikas Savienotās Valstis atzīst par Latvijas likumīgo pārstāvi.⁴

¹ Lietuva atteicās sadarboties ar Poliju, kas tai laikā uzbruka un atņēma Lietuvai Viļņu. Somijas parlaments izšķīrās pievienoties Skandināvijas valstu savienībai.

Meierovica bažas baigi piepildījās pēc divdesmit gadiem, kad Hitlera Vācija un Staļina Krievija noslēdza draudzības līgumu un nolēma sadalīt Baltijas valstis savā starpā. Sk. 10. nodaļu, 115. lp.!

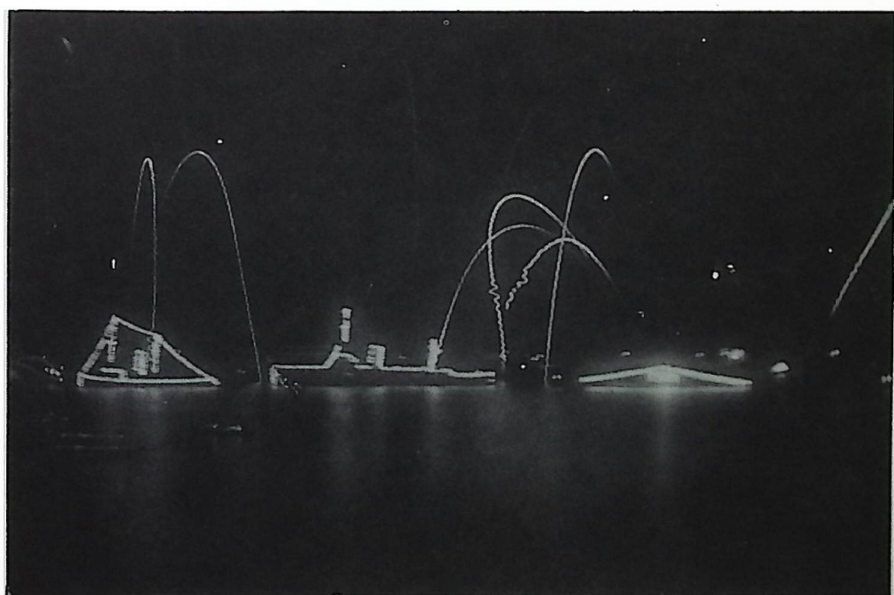
² Sākumā kara klausība ilga 18 mēnešus, bet 1931. gadā taupības dēļ to samazināja uz apmēram 10 — 12 mēnešiem, atkarībā no karaspēka daļas.

³ Helsinkos, Tallinā, Stokholmā, Kauņā, Maskavā, Berlīnē, Ženevā, Varšavā, Prāgā, Romā, Kopenhāgenā, Parīzē, Londonā, Vašingtonā un Buenos Airesā. Daži sūtņi skaitījās Latvijas diplomātiskie pārstāvji reizē pie vairākām valstīm.

⁴ Sk. attēlu 196. lp.!

Armijas parāde Vienības laukumā, Rīgā.

Latvijas karakuģi 18. novembra svētkos Rīgā.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kāpēc Anglija, Francija un Amerikas Savienotās Valstis vilcinājās atzīt Latvijas neatkarību?

Kurā valsts ierosināja atzīt Latvijas neatkarību?

Kurās divas lielvalstis nekļuva draudzīgas Latvijai?

Kādi bija Zīgrīda Meierovica nopelni Latvijas labā?

Kurās valstīs viņš centās apvienot draudzības savienībā pret citu valstu uzbrukumiem?

Kāds bija Latvijas pilsoņu karadienesta pienākums?

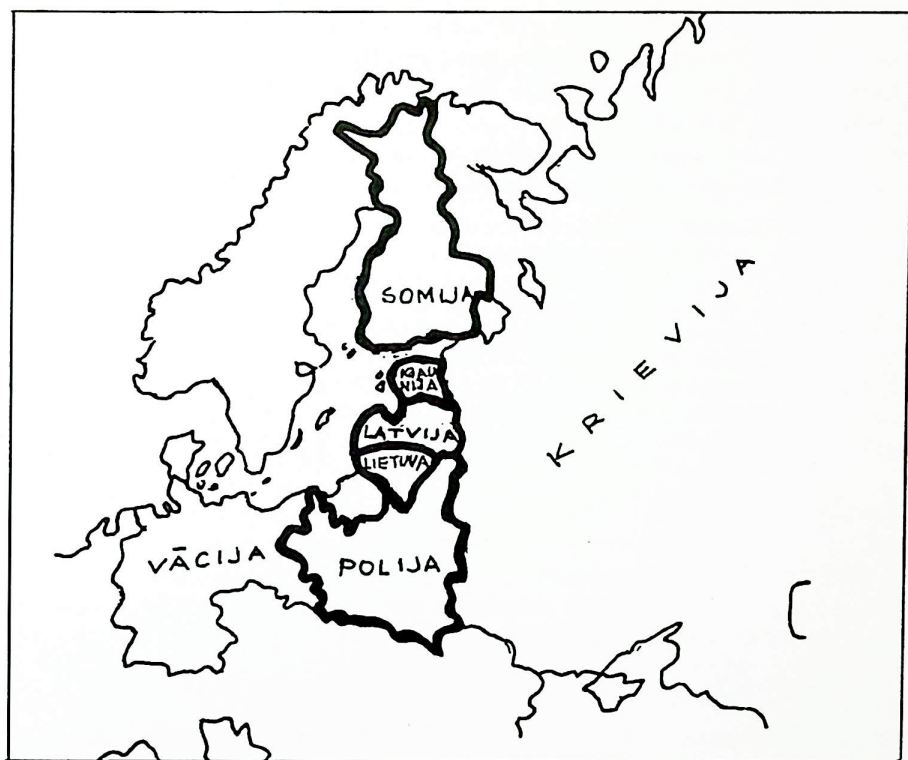
Kas tagad ir Latvijas likumīgais pārstāvis Amerikas Savienotajās Valstīs?

ZĪGRĪDS ANNA MEIEROVICS

Anna ir Zīgrīda Meierovica, mūsu pirmā un visu laiku vislielākā ārlietu ministra, mātes vārds. Tā ir bijusi tēva vēlēšanās, lai Zīgrīds dabūtu mātes vārdu kā otro, kad Zīgrīds kristīts pie savas mātes zārka viņas bēru dienā. Māte mirusi, Zīgrīdam dzīvību dodama, 1887. gada 6. februārī Durbē.

Tēvs — pārlatviskojies žīdu ārsts, aiz sirdsāpēm pēc zaudētās sievas — latvietes, drīz sasirgst, un Zīgrīdu audzina mātes brālis skolotājs Filholds Tukumā. Zīgrīds Anna Meierovics pabeidz tirdzniecības zinātņu studijas Rīgas Politechnikumā un pēc tam ir skolotājs Olava komercskolā. Vēlāk lektors kādā Maskavas universitātē. 1917. gadā pārnāk uz Rīgu, kur rosīgi piedalās latviešu politiskajā dzīvē un nacionālajos centienos. Kopā ar K. Ulmani, A. Kliivi un citiem nodibina politisku partiju — Zemnieku savienību, kam bija lemta ievērojama loma Latvijas patstāvības politiskajā dzīvē. Pārceļas uz Pēterpili, kur vada Latviešu Pagaidu Nacionālās padomes (sk. 22. lpp.) Ārlietu biroju. Šīs padomes uzdevumā 1918. gadā dodas uz rietumu galvas pilsētām. 11. novembrī 1918. gadā panāk Anglijas de facto atzīšanu Latvijas neatkarībai.

Ieceltam ārlietu ministra amatā, Meierovicam darba pilnas rokas: jācinās par Latvijas pilnīgu atzīšanu un palīdzību Latvijas brīvības centieniem Londonā, Parīzē, Romā un Ženēvā; jāinformē rietumu lielvalstis par Latviju un latviešiem; jānoorganizē Latvijas diplomātiskais korpus; jāvienojas ar kaimiņiem — Lietuvu, Igauniju un Poliju — par savstarpējas palīdzības un robežu nospraūšanas jautājumiem; jādomā par miera līgumiem ar Vāciju un Padomju Savienību, kamēr ciņas frontē vēl rit pilnā sparā; jādomā par tālākiem plāniem Latvijas brīvības sargāšanai — šai sakarībā dzimst Meierovica doma

Piecas valstis, kuŗu draudzības līgumu Meierovics gribēja panākt.

par piecu valstu — Latvijas, Lietuvas, Igaunijas, Polijas un Somijas — savienību; jāaizstāv sava ārpolitika iekšpolitiskos partiju cīņu laukos un tā tālāk. Pateicoties savam taktam, iznesībai, pacietībai, valodu veiksmei un diplomātiskai izmaiņai, Meierovics savā īsajā darba laikā var atzīmēt tāds sasniegumus, kā: Polijas militāro palīdzību cīņās pret komunistiem Latgalē; Latvijas atzīšanu de jure 1921. gada 26. janvārī; Latvijas uzņemšanu Tautu savienībā;¹ draudzīgu attiecību nodibināšanos ar Lietuvu un Igauniju, neraugoties uz dažbrīd visai lieliem saspīlējumiem; pirmo tirdzniecības līgumu noslēgšanu ar Angliju un Čehoslovākiju; normālu attiecību izveidošanos ar naidīgajām lielvalstīm Vāciju un Padomju Savienību.

Šie lielle panākumi ārpolitikā, kā arī visiem redzamā pašaizliedzīgā un gudrā darbošanās pretī vēl lielākiem panākumiem, radīja Meiero-

¹Piecas valstis, kas no paša sākuma atbalstīja Latvijas uzņemšanu Tautu savienībā, bija Itālija, Kolumbija, Paragvaja, Persija (Irāna) un Portugale.

vicam cieņu visās Latvijas politiskās aprindās. To apliecina arī tas, ka Meierovics divas reizes tiek izraudzīts ministru prezidenta amatam: no 1921. gada jūnija līdz 1923. gada janvārim un no 1923. gada jūnija līdz 1924. gada janvārim.

Zīmīgi, kā Meierovicu raksturo savās atmiņās kāds no viņa politiskajiem pretiniekiem, sociāldemokrāts F. Cielēns:

... Eleganti tērpiet, vestes pēdējo pogu vaļā, baltu puķi pie žaketes atloka, drošā līdzsvarā viņš ieslidēja (Satversmes sapulces) zālē. Slaido stāvu lepni izslējis, sniedza roku uz visām pusēm, un viņa plašais laipnais smaids izteica apmierinātību par sasniegto un optimistisku ticību turpmākiem Latvijas panākumiem. Tiesa, miera ligumi vēl nav parakstīti ne ar Krieviju, ne Vāciju, rietumu lielvalstis Latviju de jure vēl neatzīst, bet viss tas nāks, neatvairāmi nāks, es to veikšu ... Ārlietu ministrs nemaz nebažījās par savu rītdienu. Viņš skaidri sajuta kontaktu ar latviešu deputātiem, kuŗu uzticību viņš bija ieguvis ar savu darbu, bet īpaši ar savu raksturu un taktu. Deputātu neliekuļoti roku spiedieni liecināja, ka šim vīram ir nodrošināta Satversmes sapulces uzticība ..."

Un citā vietā:

... Šai apvaldītājā diplomātā un iecietīgajā politiķī slēpās arī sirsnīgs cilvēks. Kad vienreiz ieminējās par savu mīlo māti, ko viņš nekad nebija redzējis, viņa acis kļuva valgas. Pret savu tēvu viņš izrādīja dziļu nožēlu par viņa nedziedināmo slimību un pāragro nāvi ...

Latvijas sūtnis Francijā Dr. O. Grosvalds stāsta:

Viņš bija ideāls priekšnieks, taisnīgs, cilvēcis, vienmēr jaunu ierosinājumu apdvests. Ārzemju sūtni, kuŗi ar viņu bija pastāvīgos kontaktos, viņu ļoti cienīja un izteicās par viņu atzinīgi.

Bet tad, tikai 38 gadu vecumā, 1925. gada 22. augustā traģiski noslēdzas Meierovica mūžs. Atgriežoties no atvaļinājuma, netālu no Tukuma, apgāžas viņa automašīna. Nāve iestājas uz vietas.

Latvju Enciklopēdija Meierovica dzīves aprakstu nobeidz tā:

Pēc M. pārliecības nekas liels un paliekams valsts dzīvē nav uzskatāms tikai par kāda atsevišķa cilvēka nopelni. Tāpēc arī patiesi ievērojamajos Latvijas ārpolitikas sasniegumus viņš nekad necentās piedēvēt vienīgi sev. Izgājis cauri grūtai bāreņa dzīves skolai, M. bija mācīties cienīt cilvēkus — kā savus politiskos draugus, tā pretiniekus, ar ko viņam izdevās izlīdzināt konfliktus gan parlamentā, gan valdībā. Ar savas personas pievilcību, spēju ātri orientēties, domāšanas skaidrību un lielām darba spējām M. kļuva par ievērojamu valstsvīru nevien Baltijā, bet pat Eiropas mērogā.

LATVIJAS ATZĪŠANA DE IURE

Tai laikā, kad Meierovics cīnījās par Latvijas atzīšanu, Anglijas ārlietu ministrs bija lords Kersons. No Rietumeiropas valstsvīriem viņš bijis visgrūtāk pārliecināms, ka Latvija jāatzīst de jure. Kersons norādījis: 1) ka Amerika esot pret to, 2) ka Baltijas valstis neesot vēl pierādījušas savas saimnieciskās pastāvēšanas spējas; Krievija tik un tā Latviju aprišot; un 3) ka atzīstot Latviju un Igauniju, būtu jāatzīst arī Lietuva, bet tai vēl neesot pat noteiktas robežas (Polija tai laikā bija okupējusi un prasīja sev vairākus Lietuvas apgabalus un vispār apdraudēja Lietuvas patstāvību.) „Kas tad jūs esat? ” viņš sacījis Meierovicam, „Gabaliņš zemes! Tiesa, jums gan ir jūra. Nu, tad sēdiet un gaidiet! Anglis savu politiku taisa lēnām un pēc programmas . . .”

Taču pats Anglijas premjers Lloids Džordžs, bet jo sevišķi jaunais (kopš 1920. gada septembra) franču ārlietu ministrs Briāns bija jau noskaņots Latvijai labvēlīgi. Kad nu Parīzē sanākusi Sabiedroto valstu — Anglijas, Francijas, Itālijas, Beļģijas un Japānas — augstākā padome, jautājums beidzot nācis apspriešanā. Dedzīgi mūs aizstāvējis Itālijas ārlietu ministrs grāfs Sforca. „Kāpēc mums būt krieviskākiem par krieviem? ” viņš jautājis, „tie jau Baltijas valstis ir atzinuši!” Sforca gājis pat tik tālu, ka prasījis atļauju Itālijai atzīt Baltijas valstis arī tad, ja citas valstis tam nepievienotos. Kad Francija, Beļģija un Japāna arī izteikušās par Baltijas valstu atzīšanu, Lloids Džordžs, visu laiku šķietami snaudis, pacēlis galvu un jautājis, kāpēc Itālijas pārstāvis tā uztraucoties: neviens taču neesot pret atzīšanu. „Tātad Anglija ir par? ” jautājis Briāns. „Yes,” skanējusi Lloida Džordža atbilde. Kersons klusējis, un jautājums bija izšķirts.

„Es domāju, ka Kersons nu būs sliktā omā,” vēlāk stāstīja Meierovics. „Bet nē! Viņš bija ļoti laipns, nodeva man vizīti un apsveica . . .”

Visilgāk Latviju atzīt vilcinājās Amerikas Savienotās Valstis, joprojām negribēdamas atraut savai kara sabiedrotai — cara Krievijai — Baltijas apgabalus. Toties tagad, kad citas valstis viena pēc otras lielākā vai mazākā mērā atrauj Latvijai savu atbalstu, Amerikas Savienoto Valstu valdība vēl joprojām atzīst, ka Latvija 1940. gadā okupēta nelikumīgi un ka tāpēc tā joprojām uzskatāma par neatkarīgu patstāvīgu valsti.

Zīgrīda Meierovica kapa pieminēklis Rīgas Meža kapos.

Kārlis Ulmanis vada Latvijas valsts dzīvi

Kārlis Ulmanis

Kārlis Ulmanis bija pirmais Latvijas ministru prezidents un pēc tam vēl septiņas reizes ministru prezidenta amatā. Viņš bija dedzīgs latviešu patriots, studējis Linkolnā (Amerikā) agronomiju un labi iepazinies ar valsts iekārtām dažādās zemēs.

Daudz partiju Latvijas Saeimā

1934. gadā, kad Hitlers pārņēma varu Vācijā un Staļins bija iznīcinājis savus sāncenšus Krievijā, Latvijā bija ievēlēta Saeima, kurās 100 deputāti nāca no 27 dažādām politiskām partijām.¹

Sociāldemokrātiem bija 21 no 100 deputātiem, un Zemnieku savienībai — 14. Pārējās partijas ar 5 līdz 8 deputātiem: Latgales kristīgie zemnieki, jaunsaimnieki, komunisti (vēlāk komunistus izslēdza no Saeimas, lai tiesātu par valsts nodevību), Demokratiskais centrs (liberāli), Latgales progresīvie zemnieki un Latvijas vācieši, kopā 6 partijas. Divām partijām bija pa trim, piecām — pa divi un 12 partijām — pa vienam deputātam!

¹Salīdzinājumam: A.S.V. kongresā un senatā ir pārstāvētas divas partijas — demokrati un republikāņi. Anglijas parlamentā trīs partijas — konservātie, strādnieku partija un nelielā skaitā — liberāli. Zviedrijas riksdagā — sociāldemokrāti, konservātie un dažas mazākas partijas. Vācijas Bundestagā divas lielākas partijas — kristīgie demokrati un sociāldemokrāti, bez tam dažas mazākas partijas. Kanadas parlamentā divas galvenās partijas: liberāli un konservātie, bez tam trīs mazākas partijas.

Katra partija raudzijas vairāk uz savu nekā uz valsts labumu. Valsts dzīves vadība vairs neveicās. Tautā tāpēc radās neapmierinātība gan ar Saeimu, gan ar Latvijas satversmi, kas atļāva tik lielu partiju skaitu. Ulmanis un citi domāja par satversmes labojumiem.

Bet Saeima visus satversmes labošanas projektus noraidīja.

1934. gada 15. maijs

Tad Kārlis Ulmanis, kas tai laikā bija ministru prezidents, kopā ar brīvības cīņu vadītāju ģenerāli Jāni Balodi, nolēma pārņemt valsts varu pilnīgi savās rokās.

Naktī no 15. uz 16. maiju 1934. gadā armija un aizsargi,¹ ieņēma valdības ēkas, stacijas un satiksmes centrus. Nevienš netika ne nogalināts, ne ievainots. Saeimu atlaida. Politisko partiju darbību pārtrauca.

Kviesis, Ulmanis, Balodis (no labās puses uz kreiso) pieņem armijas parādi Rīgā 1935. gadā.

¹Armijas palīgorganizācija, kā National Guard A.S.V.

Kārļa Ulmaņa valdība pēc 1934. gada 15. maija.

No kreisās: L. Adamovičs, izglītības ministrs — miris komunistu izsūtījumā; J. Kaminskis, valsts kontrolieris — miris komunistu izsūtījumā; V. Rubulis, labklājības ministrs — miris 1937. gadā; L. Eķis, finanšu ministrs — miris ASV 1943. g.; D. Rudzītis, valsts kancelejas direktors — miris 1939. g.; prezidents Kārlis Ulmanis — miris komunistu izsūtījumā; J. Balodis, kara ministrs — miris Latvijā pēc ilgu gadu izsūtījuma; M. Skujenieks, ministru prezidents biedrs — boļševiku nogalināts 1941. g.; V. Gulbis, iekšlietu ministrs — miris komunistu izsūtījumā; J. Kauliņš, zemkopības ministrs — miris komunistu izsūtījumā; B. Einbergs, satiksmes ministrs — miris vācu koncentrācijas nometnē.

Ulmanis — valsts prezidents

Kad 1936. gadā beidzās valsts prezidenta Alberta Kvieša trīs gadu pilnvaru laiks, Kārlis Ulmanis apvienoja valsts un ministru prezidenta amatus un kļuva par pilnīgu valsts dzīves noteicēju.

Izbeidzās partiju ķildas un intrigas, un sākās rosīgs darbs un uzplaukums visās valsts un tautas dzīves nozarēs.

Kārlis Ulmanis bija apsollījis tautai izstrādāt jaunu satversmi un atkal atjaunot demokratisku iekārtu. To viņš nepaspēja.

1939. gada 1. septembrī sākās Otrais pasaules karš, un jau pēc nepilna gada Krievijas komunistu karaspēks ieņēma Latviju. Kārli Ulmani aizveda uz Krieviju.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kur studēja Kārlis Ulmanis?

Kāpēc tautā radās neapmierinātība ar Saeimas darbību?

Kas pārņēma varu Latvijā 1934. gada 15. maijā?

Kā notika šī varas pārņemšana?

Kāda ievērojama pārmaiņa valsts vadībā notika 1936. gadā?

Kas notika ar Kārli Ulmani?

KĀRĻA ULMAŅA DZĪVES GĀJUMS

Kārlis Ulmanis piedzimis 1877. gada 4. septembrī Bērzes (toreiz teica: Bērmuižas) pagasta Pikšu mājās. Šīs mājas atradās apmēram vienādā attālumā no Bērzes un Auces upes Zemgales līdzenumā, kas tā sajūsmina ikvienu praktisku lauksaimnieku, bet ar savu vienmuļību un mežu trūkumu nomāc dabas krāšņuma meklētāju. Zemgales auglīgais māls arī priecina lauksaimnieku, bet ir nepatīkams ceļa gājējam, kuŗa kājas negrantētajos ceļos aplīp un kļūst arvien smagākas. Šādu mālainu ceļu mina Kārlis Ulmanis, ejot no Pikšām uz Bērmuižas skolu.

Ja ir taisnība, ka apkārtnē, kuŗā bērns uzaug, ietekmē viņa raksturu, tad no Pikšu apkārtnes Ulmanis varēja mantot vienmuļību un smagumu savā raksturā. Tādu raksturu varēja nostiprināt arī skolas gadi Jelgavas Aleksandra skolā un Jelgavas reālskolā un piensaimniecības mācīšanās Austrumprūsijā 1897. gadā.

Ulmanis kļūst par piensaimniecības entuziastu un rīko par to kursus un priekšlasījumus. Nolēmis kļūt par agronomu, viņš studē Cīrihē un nobeidz studijas 1905. gadā Leipcigas lauksaimniecības institūtā.

Atgriezušos Latvijā, Kauguru Lauksaimniecības biedrība pieņem viņu par agronomu un žurnāla „Lauksaimnieks” redaktoru. Redaktora vai

Kārlis Ulmanis jaunībā.

žurnāla līdzstrādnieka amats revolūcijas laikā ir drošākais ceļš uz cietumu, un tā Ulmanis uz kroņa rēķina nokļūst Pleskavā. Pēc atbrīvošanas no cietuma Ulmanis kā politisks trimdinieks 1907. gadā dodas caur Helsinkiem uz Vāciju un tad uz Savienotajām Valstīm. No Ņujorkas ceļš ved uz Čikagu un tad tālāk uz Nebrasku. Laukstrādnieka un pēc tam pienotavas strādnieka smagais darbs ir sākums, bet studijas 1908. gadā Linkolnas universitātē — turpinājums šim Amerikas posmam. Beidzis studijas 1909. gadā Ulmanis strādā universitātē par lektoru, bet tad iestājas Robertsas piensaimniecības sabiedrībā par darbinieku, ar laiku kļūstot par vicedirektoru.

Krievijā 1913. gadā izsludina amnestiju par politiskiem pārkāpumiem, un Ulmanis rudenī atgriežas Latvijā ar ceļojumos iegūtu pieredzi, labām vācu valodas zināšanām, īstu amerikāņu akcentu un anglofilu orientāciju. Agronoma darbu Valmierā un Rīgas Lauksaimniecības centrālbiedrībā izbeidz Krievijas revolūcija 1917. gadā.

Pēc E. Dunsdorfa „Deviņpīru spēks”.

Ulmanis pievēršas politikai, un ar šo brīdi Ulmaņa dzīves gājums saistās ar latviešu tautas vēsturi tik cieši, ka, studējot vienu, mēs reizē iepazīstam otru.

Vidzemes Zemes padomē vicegubernātors, Latviešu Zemnieku savienības dibinātājs 1917. gadā, politiska darbība Rīgā Latviešu Demokratiskajā blokā un Tautas padomē 1918. gadā (sk. 22. lp.), Latvijas pirmais ministru prezidents, atkāpšanās uz Liepāju un — pēc vācu puča — uz kuģa „Saratovs”, ārzemju ceļojumi Latvijas neatkarības domas populārizēšanai, triumfāla atgriešanās Rīgā 1919. gadā jūlijā, cīņas pret Bermontu, miera līgumi ar Padomju Savienību un Vāciju, sarežģītās sarunas ar ārvalstīm (sk. 98. lp.), pēc ministru prezidenta amata nolikšanas — Saeimas deputāts un Zemnieku savienības līderis, pavisam 7 reizes ministru prezidenta amatā līdz 1934. gada 15. maijam, kad pārņem valsts varu pilnīgi savās rokās (ar 1936. gadu — arī valsts prezidenta amatu), tad — komunistu ultimāts 16. jūnijā 1940. gadā, Latvijas okupācija 17. jūnijā, komunistu uzspiestās Kirchenšteina valdības pieņemšana 19. jūnijā, „atcelšana” no valsts prezidenta amata 21. jūlijā un deportācija uz Vorošilovsku, Dienvidkrievijā, 22. jūlijā. Vācu karaspēkam okupējot Vorošilovsku kara norisē 1942. gadā, Ulmanis tur vairs neatrodas: acīm redzot, pārvests uz nezināmu vietu tālāk Krievijā. Tur nezināmos apstākļos (laikam cietumā) gājis bojā šis izcilais latviešu patriots un valstsvīrs.

KĀ ĀRZEMNIEKI VĒRTĒ 15. MAIJA PĀRMAIŅAS

Latvijas brīvības cīņu izcilākā personība, zemnieku vadonis Kārlis Ulmanis bija tas, kas 1934. gadā 15. maijā valsts apvērsumā bez asins izliešanas pārsvieda demokratiju pār bortu. Viņa motīvi nav pilnīgi noskaidroti. Var pieņemt, ka notikumi Lietuvā un Igaunijā bija zināms paraugs. Apvērsums Latvijā notika drīz pēc tam, kad Petss bija pasludinājis izņēmuma stāvokli Igaunijā. Šķiet, ka Ulmaņa rīcību lielā mērā ietekmēja arī tas, ka kopš 1933. gada viņam neveicās gūt pārējo partiju atbalstu savam projektam par valsts prezidenta tiesību paplašināšanu un Saeimas varas sašaurināšanu. Viņa darbība bija vērsta pret partiju sistēmas izviršanu . . . Aiz visa tā tomēr bija bažas par sasprindzinājumu, ko varēja gaidīt starp Krieviju un Vāciju pēc nacistu uzvaras, tāpat bažas par pieaugošo vācu aktivitāti Baltijā. Ļoti anglofilais Ulmanis apcietināja nevien komunistus, kas rakās zem valsts pamatiem, bet arī nacionālsociālistus, kas lietoja lielu muti. Paredzot ārējās briesmas, Ulmanis vēlējās panākt stabilu un stipru valdību, kas būtu brīva no partiju politiskajiem kompromisiem un ko neapdraudētu to nejaušais noskaņojums . . .

. . . Faktiskā diktātūra, vienalga, vai to uzskata par pārejas stāvokli, vai ne, dažā ziņā sekoja autoritāro iekārtu paraugiem. Tā izņēmuma stāvoklis pastāvēja līdz 1938. gadam. Preses cenzūra bija stingra, un darbojās sevišķs propagandas departaments . . . Ar dekrētu atcēla agrākās pašvaldības, tai vietā radot vadonības principu jeb personisko atbildību utt. No otras puses, režims arī mēģināja pretišķības izlīdzināt. Tiesas darbojās kā agrāk, un vecie tiesneši palika amatos. Vecos politiskos pretiniekus iepriecināja ar pensijām. Visus 1934. gadā apcietinātos sociāldemokratu ar laiku atbrīvoja. Saimnieciskā jaunuzbūvē piedalījās visi spēki . . .

. . . Demokratiskais pasaules uzskats tomēr palika dzīvs visos tautas slāņos. Diktatūras ideoloģija šais zemēs nespēja iesakņoties. Novirzienus no demokrātijas tur necildināja kā kādu galīgu vai tūkstošgadīgu atrisinājumu. Tiesību aizsardzības ziņā jaunā kārtība nemaz vai arī tikai nedaudz atšķīrās no demokrātijas laikmeta. Cilvēciskās vērtības tika respektētas, un tās netika pazemotas tā, kā diktatūrās, kur cilvēcisko vērtību mīdīšana kājām nozīmēja vistumšāko lappusi rietumu modernajā vēsturē.

Elis Hostad „Ha de rätt att leva? ”

1943. g., zviedru tiesībnieks; no E. Dunsdorfa „Senie stāsti”.

Kārlis Ulmanis un Jānis Balodis Latvijas lauku apmeklējumā.

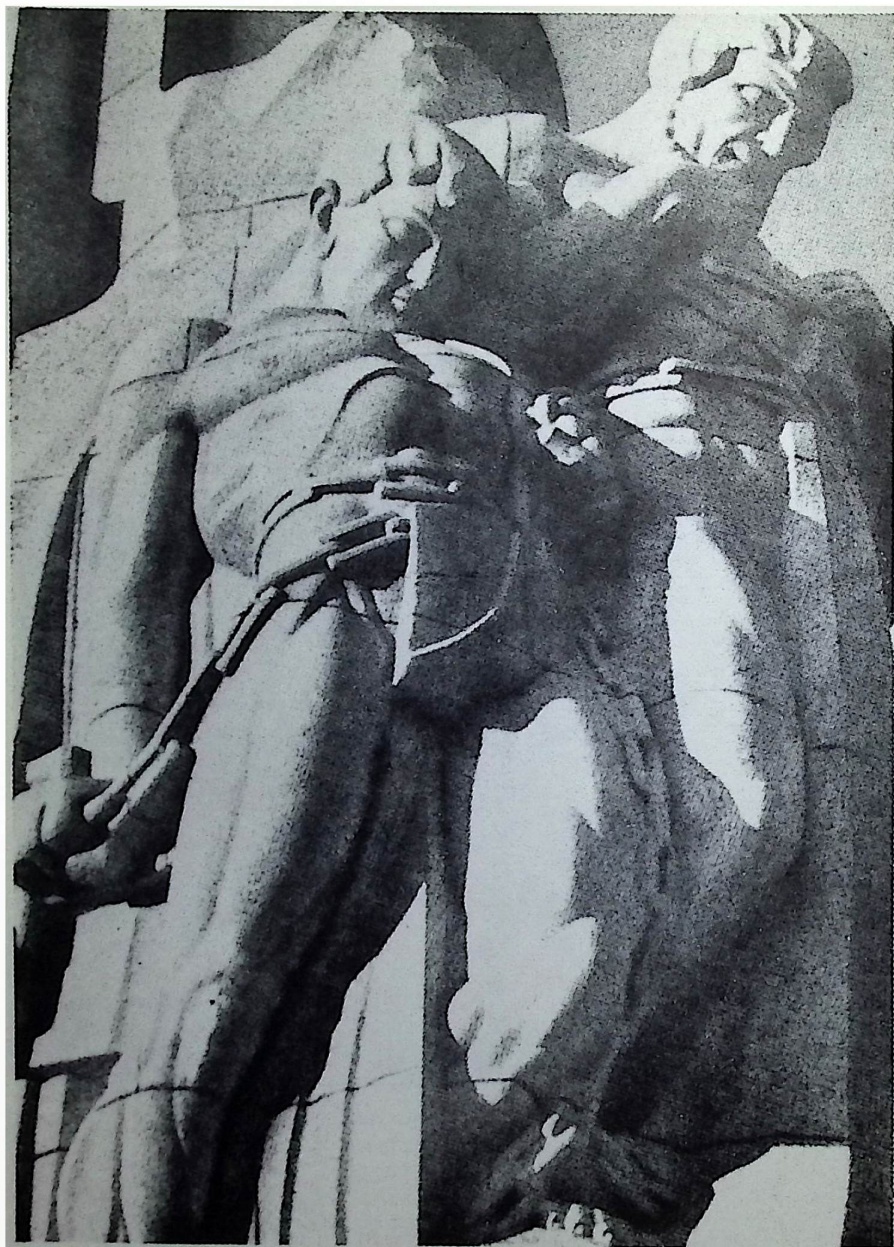
Būtu nepareizi Ulmani iedomāties par fašistu vadoni. Viņš brīvi satiekas ar tautu, viņš ir viens no viņu vidus. Redzēju viņu uz laukiem, kad viņš ieradās atklāt kādu pienotavu. Ļaudis dziedāja apsveikšanas dziesmu, tad spiedās ap viņu. Zemnieki sūdzēja savas bēdas, un Ulmanis deva padomu. Viņam nav miesas sargu, un viņš ir vienīgais vadonis Eiropā, kas nekad nevalkā uniformu.

Bernhard Newman „Baltic Roundabout”.

1939. g., angļu ceļotājs; no E. Dunsdorfa „Senie stāsti”.

Rīga Valsts svētku rotā
Latvijas Zemkopības ministrijas nams 18. novembrī.

Vāzu rāvēji
Latvijas brīvības pieminekļa detaļa.

Latvija — atkal nebrīvībā

Pār Latviju nāk Baigais gads

Komūnisti ieņem Latviju

Otrais pasaules karš sākās ar Vācijas diktatora Hitlera un Padomju Krievijas diktatora Staļina draudzības līgumu.¹ Abas valstis uzbruka

Nacionālā opera Baigajā gadā — apklāta ar komunistu sarkanām drānām un sirpja un āmura zīmēm.

¹Sk. 1. piezīmi 96. lp.!

Polijai un sadalīja to savā starpā. Rietumos Vācija ieņēma Franciju un citas valstis.

1939. gada oktobrī komunistiskā Krievija (Padomju Savienība) pieprasīja Baltijas valstīm militāras bāzes savam kara spēkam un novietoja Latvijā, Lietuvā un Igaunijā lielas komunistu armijas. Hitleriskā Vācija tai pašā laikā steigās izvākt no Baltijas valstīm visus vāciešus. Latviju atstāja ap 50 000 vācu izcelsmes Latvijas pilsoņu.

1940. gada 17. jūnijā Padomju Savienības kara spēks, laužot visus noslēgtos līgumus, okupēja visu Latvijas teritoriju.

Sākas vienu gadu ilga komunistu valdīšana, kas latviešu tautas vēsturē pazīstama ar vārdu — Baigais gads.

Apcietināšanas

Komunisti apcietināja un aizveda uz Krieviju Kārli Ulmani un viņa ministrus.¹ Arī tūkstošiem citu latviešu tika apcietināti, spīdzināti un pazuda bez vēsts. Slepēnās tiesas sēdēs tos notiesāja spaidu darbos

Drūmām sejām latviešu skolnieces piedalās komunistu gājienā.

¹ Izglābās tikai viens — sabiedrisko lietu ministrs Alfrēds Bērziņš, kas spējēja aizbēgt uz ārzemēm.

uz Krievijas ziemeļu apgabaliem vai tālo Sibīriju, kur daudzi gāja bojā salā un badā. Daudzus citus nošāva.

Sibīrija ir Krievijas Āzijas daļa ar ļoti aukstu, grūti panesamu klimatu. Cara Krievija ierīkoja Sibīrijā spaidu darbu nometnes smagiem noziedzniekiem. Vēlāk tur izsūtīja uz dzīvi arī cara valdības politiskos pretiniekus. Komunistiskā Krievija izsūtīja tur miljoniem antikomunistu. Smagos dzīves apstākļos daudzi aizgāja bojā, bet iepriekš komunisti kalpināja viņus kā vergus raktuvēs, meža darbos, rūpniecības izveidošanā, kanālu un ceļu būvē.

Jaunatnes vajāšanas

Starp notiesātiem daudz bija arī skolu jaunatnes, kas bezbailīgi turpināja apliecināt savu uzticību brīvajai Latvijai.

Izspiegošana

Ļaudis viens otram vairs neuzticējās, jo baidījās spiegu. Pietika pateikt: „Komunistu iekārta nav laba,” un tūdaļ draudēja astoņu vai vairāk gadu sods spaidu darbu nometnē.

Uz spiegošanu spieda komunistu slepenā policija (t. s. „čeka”). Nepaklausīgajiem draudēja ar pašu vai piederīgo apcietināšanu.

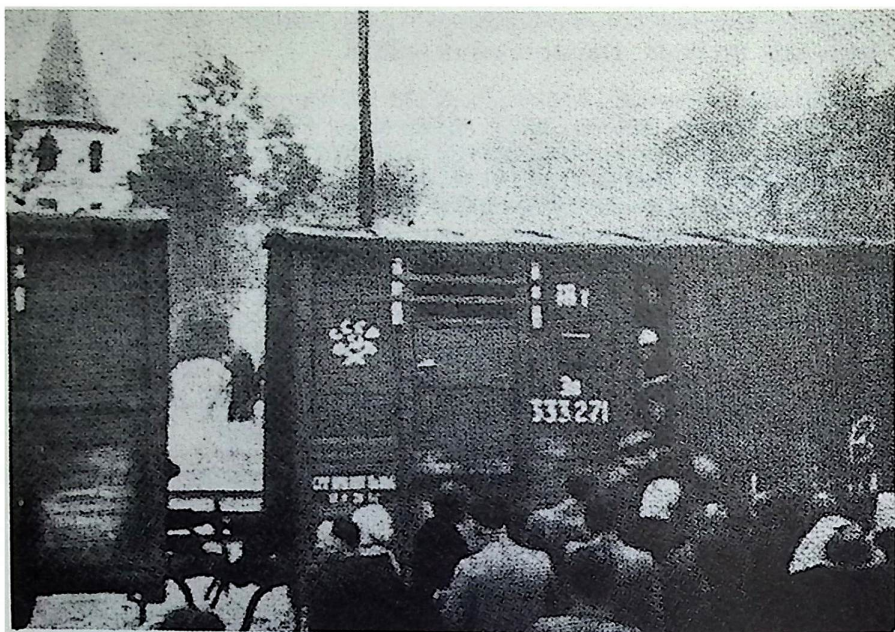
Jaunatni spieda izspiegot pat savus vecākus. Kā sevišķu varoni daudzinaja kādu krievu 14 gadus vecu zēnu, kas bija apsūdzējis komunistu iestādēm savus vecākus kā antikomunistus. Tēvu notiesāja uz nāvi, māte mira izsūtījumā, bet nelietim zēnam uzcēla pieminekli.

Īpašumu atņemšana

Ļaudīm atņēma viņu īpašumus un naudu. Pēc komunistu mācības viss tas tagad piederēja valstij.

1941. gada 14. jūnijs

Lielāko šausmu darbu komunisti pastrādāja naktī no 13. uz 14. jūniju 1941. gadā. Šai vienā pašā naktī viņi apcietināja, ieslodzīja aizrestotos preču vagonos un aizveda uz Krieviju 15 000 latviešus.

Latviešu deportēto vilciens 1941. gada 14. jūnijā Ogres stacijā.

Apcietināja un izsūtīja veselas ģimenes. Tā aizvesto vidū bija ne tikai daudz nespēcīgu sirmgalvju, bet arī vairāki simti zīdaiņu.

Turklāt pirms ievietošanas vagonos tēvus nošķīra no ģimenēm un aizveda uz citām vietām. Daudzi no viņiem nekad vairs savējos nesatika.¹

Vācieši padzen komunistus

Pēc dažām dienām Vācija sāka karot ar Padomju Savienību, un jūlijā komunisti no Latvijas bija jau padzīti.

Baigais gads bija beidzies. Ap 35 000 latviešu bija aizvesti, nogalināti vai pazuduši bez vēsts.

¹ No tā laika latviešu tautai 14. jūnijs ir Tautas sēru diena. Sai dienā mēs atceramies ne tikai 1941. gada baigos notikumus, bet pieminam, ka mūsu tauta vēl arvienu cieš un top vajāta bezdievīgā komūnisma varā.

**Piederigie meklē savus nogalinātos tuviniekus — Rīgas centrālcietumā
1941. gada jūlijā.**

Latviešu tauta viena gada laikā zaudēja 18 no 1000 iedzīvotājiem. Salīdzinājumā ar iedzīvotāju skaitu, tas nozīmē, ka A. S. Valstis zaudētu 2 400 000, bet Kanāda 205 000 iedzīvotāju.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kā sākās Otrais pasaules karš?

Ko sauc par Baigo gadu? Kad tas sākās?

Apraksti komunistu terroru un varmācības Baigajā gadā!

Kā toreiz izturējās latviešu jaunatne?

Kāpēc svinam 14. jūniju kā Tautas sēru dienu?

Kas padzina komunistus no Latvijas?

Cik latviešu tika izsūtīti, nogalināti vai pazuda bez vēsts Baigajā gadā?

BAIGĀ VASARA

Laiks šovasar vairs neies vecās sliedēs,
Būs puķes skumjas, bišu medus rūgts,
Uz tāliem ciemiem kumeļš netiks jūgts,
Un jasmīns zarains maijā neuzziedēs.
Par velti saule dienu tumsu kliecēs,
Prieks Jāņu naktī neatnāks pat lūgts,
Un rokā savītis zieds, tikko plūkts,
Būs klajums baigs, aiz katra krūma biedēs,
Vējš miglu sarkanu pār laukiem dzīs,
Bez laika kokiem augļi nokritīs,
Par nastu būs, kas ir, un tas, kā nava.
Pats zemes dziļums taujāts paliks kluss,
Jo, pārvērtusi ūdens avotus,
Par vērmelēm kļūs aiziešana tava . . .

Edvarts Virza

Edvarts Virza mira 1. martā 1940. gadā, kad uz Staļina pieprasījumu Latvijā bija jau ierīkotas sarkanarmijas bāzes, hitleriskā Vācija steidzās izvest no Baltijas valstīm visus vāciešus un latviešu prāti bija satraukti un nemierīgi nezināja par nākotni. „Baigā vasara” esot bijis Virzas pēdējais dzejolis. Ar savu drūmo nākotnes praviešojumu tas latviešu tautā atstāja dziļu iespaidu.

PADOMJU VERGU VALSTĪ

Tai pašā dienā, kad padomju armija ienāk Latvijā, no Maskavas Rīgā ierodas komunistu varasvīrs Višinskis. No šī brīža viņš tur ir galvenais noteicējs.

Sākumā krievi rīkojas visai uzmanīgi. Tādēļ prezidentu Ulmani veselu mēnesi vēl atstāj amatā Rīgas pili, krievu tanku apsardzībā. Tādēļ arī vairāki lētticīgi cilvēki stājas Višinska rīcībā un ļauj sevi izmantot komunistu mērķiem. Tādā kārtā 20. jūnijā rodas jauna Latvijas valdība. Tās priekšgalā Višinskis noliek kādu divvainu, nevarīgu profesoru (Kirchenšteinu), bet par ministriem, starp citu, vairākus vāja rakstura žurnālistus (P. Blauu, J. Lāci), kādu pensionētu ģenerāli (Dambīti) un divus slepenus komunistus — Vili Lāci un V. Latkovski.

No cietuma izlaiž nedaudzus, agrāk sodītos, komunistus (pat krievi pārsteigti, cik Latvijā maz tādu) un to sumināšanai sarīko „prieka demonstrācijas”. Tanīs piedalās daļa Rīgas žīdu un krievu, kā arī latvieši, kurus piespiež tieši no darba vietām doties ielās un solot gar padomju sūtniecību un valdības namu. Daudzi nesaprot, kādēļ viņus dzen šajos gājienos, kur jānes plakāti ar komunistu vadoņu attēliem un dažādiem melīgiem uzrakstiem. Bet Maskava ziņo pasaulei, ka latviešu tauta lielā priekā apsveikusi sarkanarmiju un jauno valdību. „Chicago Tribune” korespondentu izraida no Latvijas, jo viņš paziņo ārzemēm patiesību par šo baigo mērķaķošanu Rīgas ielās.

Lai nebūtu iespējama nekāda pretestība, jaunā valdība pavēl visiem nodot ieročus. Kad tas ir izpildīts, un cilvēki pilnīgi atbrūnoti (jūlijā likvidē Aizsargu organizāciju), pamazām iesākas latviešu slepkavošana. Latvijā ierodas komunistu slepenās drošības policijas (NKVD) vīri — „čekiisti”, lai uzsāktu savus asins darbus. Uz šo brīdi tie jau gaidījuši kopš 1939. gada, un viņu darbības plāni jau laikus izstrādāti Maskavā.

Savādas, tumšas bailes izplatās visā zemē. Par iebiedēšanu gādā Maskavas komunisti un viņu rokas puīši. Jauni apzīmējumi parādās uzsaukumos, laikrakstos un runās — „tautas ienaidnieki”, „kaitētāji” un tamlīdzīgi. Tādiem draud nāve. Un tautas ienaidnieks ir ikviens, kas neklausā tam, ko pavēl krievu iebrucēji. Tādēļ neviens vairs nejūtas drošs.

14. un 15. jūlijā Kirchenšteina valdība izsludina Saeimas vēlēšanas. Bet balsot drīkst tikai par vienu vienīgu sarakstu — „darba tautas bloku”. To sastādījis Višinskis padomju sūtniecībā no komunistiem un citiem krieviem padevīgiem ļautiņiem. Daži latviešu valstsvīri mēģina izveidot vēl otru sarakstu, bet šo mēģinājumu izjauc ar bruņotu varu.

Padomju vergu valsts kārtība latviešiem vēl ir sveša. Neviens tādēļ lāga nesaprot, kādēļ jābalso, ja ir tikai viens saraksts un nekādas izvēles nav. Bet komunisti liek visiem sajust, ka izvairīties nedrīkst: „Tie, kas nebalso, ir tautas ienaidnieki!” Kas tos sagaida, ir jau agrāk pateikts. Tādus arī nebūs grūti noskaidrot, jo par piedalīšanos vēlēšanās katram iespiež atzīmi pasē. Tai pašā laikā komunisti paziņo, ka apgalvojumi par Latvijas pievienošanu Padomju Savienībai ir ļaunprātīgas baumas.

Tā 14. un 15. jūlijā latviešu tautu ar draudiem dzen uz vēlēšanām, kur nekā nav ko vēlēties. Kad šīs spokainās „vēlēšanas” ir beigušās, Maskava vairs neslēpj savus nolūkus. Tagad notikumi risinās ātri. 20. jūlijā atceļ valsts prezidentu Ulmani un 22. jūlijā viņu aizved (deportē) nezināmam liktenim uz Dienvidkrieviju. Veselu mēnesi viņš

kā krievu gūsteknis bija spiests izsludināt visus to uzspiestos rīkojumus un noārdīt pats savu darbu.

1940. gada 21. jūlijā Saeimā ievēlētie komunistu kalpi padevīgi pieņem no Maskavas atsūtītos priekšlikumus — lūgt, lai Latviju uzņem Padomju Savienībā. Valstī nodibina padomju varu, zemi un ražošanas līdzekļus izsludina par valsts īpašumu.

Pēc šiem notikumiem Latvijas sūtni ārzemēs iesniedz protestus rietumvalstu valdībām par Maskavas varmācīgo un nelikumīgo rīcību Latvijā. 23. jūlijā Amerikas Savienoto Valstu ārlietu viceministrs Velless paziņo atklātībai: „Kāds stiprāks kaimiņš apzinīgi cenšas iznīcināt 3 mazo Baltijas republiku neatkarību un viņu teritoriju neaizkarāmību — šo republiku, kuru apbrīnojamai attīstībai Savienotās Valstis visu laiku sekojošas ar dziļu un simpatisku interesi . . . Savienoto Valstu pilsoņi neatzīst šādus laupīšanas paņēmienus.”

Latvijas brīvības iznīcināšanas pēdējais cēliens norit Maskavā. 5. augustā Padomju Savienības Augstākā padome vienbalsīgi „uzņem” Latviju Padomju Savienības sastāvā. Šajā sēdē Kirhenšteins nolasa runu, ko Višinskis tam uzrakstījis priekšā un kas no krievu valodas pārtulkota latviski. Tikpat nožēlojamā veidā arī Lietuva un Igaunija pārvēršas par padomju republikām.

Tagad iesākas steidzīga Latvijas bagātību izlaupīšana, cilvēku apcietināšana, spīdzināšana un slepkavošana.

Uz Latviju ripo tukši padomju preču vilcieni ar uzrakstiem — „Maize bada cietējiem Latvijā”, atpakaļ tie dodas piekrauti ar Latvijas labību un citām mantām.

Arvien biežāk naktis apcietina cilvēkus, un tie nozūd čekas moku kambaros. Nevienš vairs nezina, ko nesīs rītdiena. Jautrā Latvijas galvaspilsēta kļūst arvien drūmāka un klusāka. Smieties ir bīstami, jo tas var nozīmēt, ka apsmej padomju varu. Padomju vergu valstī nav par ko smieties — to pamazām iemācās arī latvieši. Sarkanarmieši, viņu piederīgie un dažādi Krievijas vazaņķi piemēsla un apgāna Latvijas tīrās pilsētas, dzīve kļūst pelēka, smaga un baiga.

Tādēļ šim komunistu valdīšanas laikam (no 1940. g. jūnija līdz 1941. g. jūnijam) tauta devusi nosaukumu „Baigais gads”.

* * *

Par komunistu valdīšanas laikiem daudziem vēl bija jaunas atmiņas no 1919. gada. Tomēr tas bija nieks, salīdzinot ar to, kas notiek 1940./41. gadā.

Kopš tā laika daudz kas bija mainījies. Iznīcinot gandrīz visus vecos lielinieku vadoņus, varu bija sagrābis Josifs Staļins. Viņš izveido pasaulē vēl neredzētu varmācības un cilvēku izspiegošanas

valsti. Būdamys gruzīns, Staļins tomēr cenšas būt krieviskāks par pašiem krieviem. Tādēļ Padomju Savienībā visiem nemitīgi jācildina „lielā krievu tauta”, kamēr pārējās tautas tiek nežēlīgi apspiestas un vajātas. Tas tomēr nekavē krievu komunistus sludināt, ka viņi visā pasaulē aizstāv apspiesto tautu brīvību. Pats sevi Staļins liek godāt par „mīlo tēvu, skolotāju, vadoni un sauli”. Viņa baigākais sasniegums ir vergu darba ieviešana padomju valstī.

Miljoniem cilvēku, kas komunistiem neliekas uzticami, tiek turēti vergu nometnēs čekistu un asinssuņu apsardzībā. Kamēr tie spēj kustēties, viņus izmanto vissmagākajiem darbiem, līdz to spēki sabruk, un nāve tos atpestī no tālākām mokām. Ar šo vergu palīdzību

Krievu „kultūra” Latvijā. Krievu kareivji lec krievu tautas deju kazačoku zem Ļeņina un Staļina bildēm Rīgā.

Staļins rok kanālus, taīsa ceļus un dzelzceļus, rok akmeņogles un rūdas, cērt mežus utt. Galvenais mērķis ir bruņoties, lai komūnisms reiz iekarotu virskundzību visā pasaulē. Pārtikas un patēriņa preču ražošanu atstāj novārtā, un „laimīgie padomju ļaudis” staigā noplukuši, izbadējušies un bailēs, ka tikai nenokļūst vergu nometnēs. Paši vadoņi totiesu ir labi apgādāti ar visu vajadzīgo.

Sevišķi nožēlojams ir zemnieku stāvoklis. Viņiem ir atņemta zeme, un tie sadzīti kopsaimniecībās (kolchozos). Par savu darbu tie saņem tik niecīgu atlīdzību, ka strādāt tiem nav ne mazākās intereses. Kolchoznieki atgādina agrāko laiku muižu kalpus vai dzimtcilvēkus 16. — 18. g. s.

Vadonim tomēr nepietiek ar verdzisku padevību vien. Staļins vēlas, lai viņu bez tam nepārtraukti slavētu un tam pateiktos par „laimīgo dzīvi”.

Gada laikā, protams, ir grūti novest Latviju tādā postā un nabadzībā kā pārējo Padomju Savienību, kaut arī krievi to laupa cik spēdami. Brīvībā augusi, latviešu tauta vispār nav piemērota padomju valsts iekārtai. Par latviešu salaušanu, pazemošanu un apspiešanu gādā komunistu spiegi un visvarenā slepenā policija. Kaut arī tagad ierīko daudz jaunu cietumu, tie pastāvīgi ir pārpildīti. Bez tiesas izmeklēšanas daudzus tūkstošus soda par „pretpadomju darbību” un izsūta uz vergu nometnēm. Daudzus mežonīgi spīdzina, lai tie atzītos dažādos izdomātos noziegumos. Ap 1000 cilvēku nošauj un aprok cietumu pagalmos vai nomaļās vietās.

Latvijas armiju samazina uz pusi, nosauc par teritoriālo korpusu un iekļauj padomju armijā. Pamazām to likvidē pavisam, lielāko daļu virsnieku apcietina un aizved uz Krieviju. Par viņu likteni maz kas zināms.

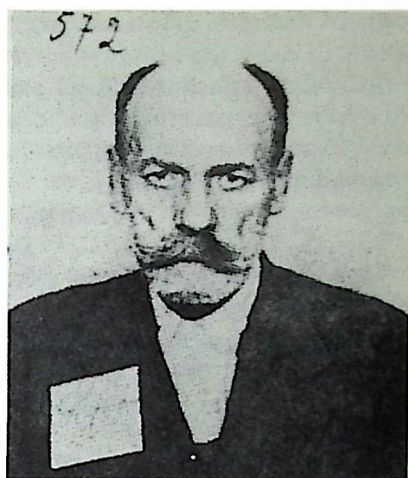
Bet tas ir tikai iesākums. Maskava jau sen klusībā gatavojas plašam Baltijas tautu iznīcināšanas darbam. Ir paredzēts no katras zemes aizvest vergu darbos vairākus simttūkstošus cilvēku.

Ši cilvēku bēdēšana tiem tomēr jāpārtrauc agrāk nekā domāts, jo 1941. gada 22. jūnijā Vācija (pēc Grieķijas un Dienvidslāvijas ieņemšanas) sāk karu pret Padomju Savienību. Šai karā Vācijas sabiedrotie ir Somija, Ungārija un Rumānija.

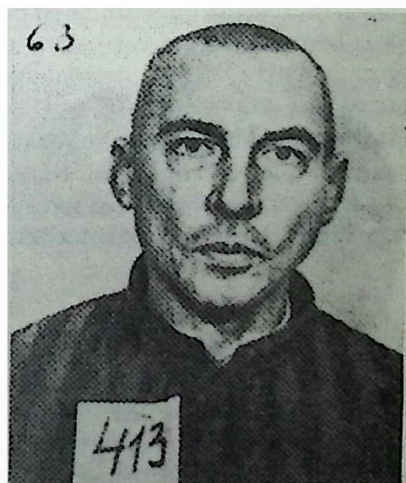
Daudz latviešu, to vidū bijušie aizsargi un karavīri, tajā laikā ir sabēguši mežos, lai paglābtos no komunistu vajāšanām. Lielai daļai ir ieroči, ko tie agrāk paguvuši noslēpt. Tagad viņi apvienojas partizānu grupās un frontes aizmugurē sāk cīņu pret krievu iebrucējiem.

1941. gada 1. jūlijā pirmās vācu triecienvienības iesoļo Rīgā. Baigajā gadā pārmocītie latvieši sagaida vācu karaspēku kā atbrīvotājus. Aizmirstas ir senās pārestības, aizmirsta ir Hitlera nodevība 1939. gadā. Latvieši patiesi šai brīdī atviegloti uzelpo, redzot, kā zilpelēkās vācu kolonnas dodas pakal bēgošajam ienaidniekam uz austrumiem.

Rīgas radiofōnā šai dienā atkal atskan Latvijas valsts himna, ielās parādās Latvijas nacionālie karogi. Visās vietās latvieši steidzas atjaunot savas pārvaldes iestādes un karaspēka vienības. Uz latviešu

Latvju skautu priekšnieks un strēlnieku cīņu varonis Kārlis Goppers kā Latvijas armijas ģenerālis un kā boļševiku cietumnieks.

Pulkvedis J. Streipa kā karavīrs un kā moceklis.

Divi no tūkstošiem Baigā gada upuriem.

komandantūrām plūst brīvprātīgie, lai pieteiktos cīņai pret komūnismu. Sveši cilvēki apsveic viens otru par izglābšanos no Staļina vergu valsts briesmām. Rīgā atkal redz smaidošus ļaudis. Smaida arī vācu karavīri, pārsteigti par draudzīgo sagaidīšanu. — „Jums vairs nav jābaidās”, atbild vācu kaujas vienības vīri uz iedzīvotāju sveicieniem. —

No U. Ģermaņa „Latviešu tautas piedzīvojumi”.

LATVIEŠU IZSŪTĪŠANA UZ PADOMJU SAVIENĪBU

14. jūnijā 1941. g.

Posts un nelaime nav diezgan stipri vārdi, lai attēlotu mūsu stāvokli.

Postā un nelaimē cilvēks drikst vairīties, drikst gaidīt brīnumu. Mēs esam pielīdzināti lopiem, kurus lielā barā dzen uz nezināmu pusi.

Daži domā, mūs vedīšot dziļāk Krievijā un nomaitāšot.

Man septiņpadsmit gadu un ļoti gribētos dzīvot.

Triju dienu laikā vagonā jau četri miruši. Viens bērns, divas sirmas māmulas un viena pusmūža sieviete, kas, ieņemot indi, šķīrās no dzīves labprātīgi.

Dauzījāmies un saucām balsi pēc palīdzības, bet durvis neatdarījās. Naktī bruņoti cilvēki rupji lamādamies izvilka laukā nomirējušus. Par bērna nāvi divdesmit četras stundas nekā nezinājām. Piespiedusi sastingušo zīdaini pie krūtīm, māte to auklēja, lallinādama šūpuļa dziesmiņas. Nevienam neienāca prātā.

Gaiss vagonā smirdīgs. Sākumā bijām piecdesmit cilvēku, četri jau gājuši zudumā, daudzi gatavojas sekot. Arī mana māmiņa vārga. Man jābūt drosmīgai šai nezināmajā un mocību pilnajā ceļā.

Pirms trim dienām to nakti apbruņojušies svešinieki ielauzās mūsu dzīvoklī un mūs izšķīra. Tēvam un brāļiem pavēlēja sagatavot ceļa somas katram atsevišķi, mums ar māti ieteica sakravāt apģērbus kopējos saīšos. Deva padomu līdzņemt pārtiku. Galda sudrabu un vērtslietas svešinieki sabāza portfeļos un paņēma sev.

Iztraucēti no pirmā miega, mēs sīkumiem nespējam izsekot, taču sapratām, ka ar mums notiek kas baigs un nenovēršams.

Māte bija ļoti uztraukta un nezināja ko iesaiņot, ko atstāt. Tēvs izturējās aukstasinīgi un palīdzēja sameklēt un iespiest koferos arī manas un mātes apģērba gabalus . . .

Mēs šķirāties viens no otra bez asarām, sausi un stingri. Atsveicinājies, tēvs vēl aši ieņēma rokās manu galvu un to, it kā drošinādams un uzmundrinādams, sapurināja. Es sapratu, ka ar šo žestu viņš nodeva man turpmāko atbildību par māti.

Uz ielas pie durvīm gaidīja divas stingri apsargātas mašīnas. Mēs ar māti klusēdamas noskatījāmies, ka priekšējā mašīnā, kur sakņupuši tupēja vairāki augumi, iesēdināja arī mūsu ģimenes vīriešus. Tēvs iesprauda mutē papirosu.

Sapratusi, ka mašīna ar vīriem neseko mūsējai, māte pagība. Ar citu mums līdzīgu pasažieru pūlēm nelaimīgo drīz izdevās atgriezt pie samanas. Taču atlabusi tā nav vēl šobrīd. Atskaitot dažus vecus vīrus, mēs šajā vagonā vairākumā esam sievietes ar nepieaugušiem bērniem. Visi latvieši, visi šeit sadzīti no Rīgas un apkārtnes, it kā izsūtīšanai uz Padomju savienību.

Zasulaukā redzējām vairākus garus, aizrestotiem logiem, preču vilcienu sastāvus. Gar visiem drūzmējās ļaudis, tādi paši kā mēs, ar nastām, rokas saiņiem un koferiem. Skanēja vaimanas, bērnu raudas un pārdrošu meklētāju saucieni: Ilze Vanaga, kur esi? Juri Lobniek, atsaucies!

Mēs jau sen bijām iespiesti vagonā, un mūsu durvis ar dzelzs stieņiem aizstieņotas, kad ārā vēl dimdēja soļi un skanēja izmisīgi kliegzieni pēc pazudušiem tuviniekiem. Briesmīgais notikums pilsētā bija jau zināms.

Mūsu vilciens ilgi braukāja no vienām sliedēm otrās. Mums priekšā un aizmugurē bija vēl daudz citu tādu, nelaimīgiem cilvēkiem piebļīvētu vagonu. Kas zina, varbūt sarkanajos lopu aizgaldos bija sadzīta visa latviešu tauta?

Kopš izvesti no mājām, neko vairs nezinām. Mums trešā nakts vagonā. Ļaudis sasvieduši uz grīdas drēbes gabalus, visi vienā kaudzē sagriezušies, guļ cits cita nemanīdami.

Pirms dažām stundām, īsi priekš pusnakts pārbraucot robežai, šķirāties no tēvtēvu zemes. Kāda sieviete, izslējusies uz ceļgaliem, izsaucās: „Lūdziet Dievu, lai dod mums spēku izturēt un, ar savu visvareno prātu, atved atkal atpakaļ dzimtenē!”

No netīrajām cisām cēlās cilvēku ķermeņi lūgšanai. Nē, tie nebija cilvēki. Tā bija viena no daudzām latviešu mocekļu draudzēm, kas raidīja savu karstāko lūgšanu Latvijas zemei un debesīm.

Kamēr stāvējām ceļos, cauri sliežu dunoņai un dzelžu klaudzieniem, izraisīdamās no tuvākā vagona, mūsu ausīs iedūrās spēcīgas vīru balsis — Dievs, svētī Latviju . . .

Pirmajā brīdī, piešķiebuši galvas, sastingām kā akmens tēli, bet tad šņukstēdami sabrukām atpakaļ cisās.

Dziļi un plosīgi, kā viens sāpīgs, asiņojošs ķermenis, elsodami iebrāucām naktī, kuŗai, varbūt, nekad nebūs rītausmas . . .

No Ilonas Leimanes romāna „Kailā dzīvība”.

DEPORTĒTO SKAITS 1941. G. 14. JŪNIJĀ

No 15. līdz 27. jūnijam 1941. gadā no Latvijas izvesti uz Krieviju pavisam 824 vagoni ar deportētiem. Bija paredzēts izsūtīt 16 200 latviešus šajā pirmajā deportācijā (pēc dažām nedēļām bija paredzētas turpmākas deportācijas), bet dažiem simtiem sarakstos minētajiem laimē-

Komūnistu upuři.
Nogalinātie Baltezerā, pie Rīgas.

jās izglābties, un deportēto kopskaitu vērtē uz 15 600 (neskaitot iepriekš un vēlāk apcietinātos un aizvestos). No apzinātiem 14 693 aizvestajiem 14. jūnijā bija 6294 vīrieši, 5174 sievietes un 3225 bērni jaunāki par 16 gadiem. Viņu vidū 290 bija zīdaiņi, jaunāki par vienu gadu, bet 315 bija sirmgalvji, vecāki par 70 gadiem. Pavisam baigajā gadā noslepkavoti vai aizvesti pāri par 34 000 latviešiem, pie kam pēc nodarbošanās: pāri par 5000 lauksaimnieku, ap 5000 policijas darbinieku, 4700 rūpniecībā un amatniecībā nodarbināto (gan uzņēmēji, gan strādnieki), 3000 skolnieku, 2900 — transporta darbinieku (šoferji, dzelzceļnieki u. c.), 2500 — valsts un pašvaldību darbinieki (ierēdņi u. c.), bet ap 2300 sievietes — nama mātes.

Dati pēc Latvju enciklopēdijas.

MOCEKĻI

Pa mazu lauku ceļu gāju,
Kur vasara visapkārt zied,
Un draugus tālē iedomāju,
Kas tumšu sāpju ceļu iet.

Daudz mocekļu bij izredzētu
Tev, mana mazā tēvija,
Kas līdz ar mātes vārdu svētu
Čukst sāpju stundā: „Latvijā” . . .

Zied balti visas ceļa malas,
Ik solī ceļos nomestos . . .
Še gribētos man klusi lūgties,
Lai Dieva roka sarga tos! . . .

Kārlis Skalbe

**Tēvzemei un brīvībai.
Ieraksts Brīvības pieminekli Rīgā.**

Latviešu karavīri atkal cīnās par tēvzemi

Latviešu tautas vadītāju grūtības vācu okupācija

Latviešu tauta apsveica vācu armiju kā atbrīvotājus.

Drīz tomēr kļuva redzams, ka vācieši nedomā dot Latvijai brīvību. Hitlers un citi nacionālsociālistu vadoni gribēja arī latviešus pakļaut vācu virskundzībai.

Pie Brīvības pieminekļa Rīgā pēc bolševiku padzīšanas 1941. g. 1. jūlija.

Latviešu tautas vadītājiem bija grūti izšķirties, kā labāk rīkoties. Anglija un Francija pašas bija karā pret Vāciju. Uz viņu palīdzību cerēt nevarēja. Pretoties vāciešiem nedrīkstēja, jo tad Latvijā atkal nāktu atpakaļ komunisti un Baigā gada briesmas.

Latviešu pašpārvaldi vadīja ģenerālis Oskars Dankers. Lai gan vācu iestādes latviešu pašpārvaldes rīcību ļoti ierobežoja, tad tomēr izdevās atjaunot, cik tas kara apstākļos bija iespējams — tiesu iekārtu, skolu darbību, kultūras dzīvi.

Vajāšanas

Gan mazākā mērā nekā bolševiki, tad tomēr arī vācieši apcietināja, izsūtīja uz Vāciju vai ievietoja t. s. koncentrācijas nometnēs latviešu patriotus.

Latvijā ierīkoja koncentrācijas nometni Salaspilī, dienvidos no Rīgas. Apcietināja arī Latvijā palikušos komunistus, kā arī no Krievijas iesūtītos spieģus un aģitātorus. Daudzus nošāva.

Kā visās vācu okupētās zemēs, tā arī Latvijā vācieši nežēlīgi noslepkavoja žīdus, kā arī vājprātīgo slimnīcu iemītniekus.

Latviešu legions

Tad karā pret Vāciju iestājās Amerikas Savienotās Valstis (1941. gadā). Pamazām Vācijas karaspēku sāka izspiest no iekarotajām zemēm. Apstājās arī vācu uzbrukums Krievijā. Ar amerikāņu ieročiem komunisti spieda vāciešus atpakaļ un no jauna tuvojās Latvijas robežām.

Vācu neveiksmēm karā bija vairāki iemesli, kā 1) amerikāņu un sevišķi viņu milzīgās kara rūpniecības iesaistīšanās karā; 2) benzīna trūkums, kas neļāva vācu aviācijai pilnā mērā iekļauties cīņās (vācu mākslīgā benzīna fabrikas sabiedrotie nobumboja pēc tam, kad viņu spieģi bija atraduši to novietnes); 3) bargās 1941. un 1942. g. ziemas Krievijā, kam vācu armija nebija sagatavojusies; 4) vācu nacionālsociālistu valdības augstprātīgā nostāja pret atbrīvotām tautām; 5) Hitlera (kurš gribēja būt arī militārs virsvadonis) nemākulīgā kara vadība u. c.

Vācieši tagad aicināja latviešus pašiem sargāt savu tēvzemi. Nodibināja Latviešu legionu.

Latviešu leģionāri gājienā.

Latviešu leģionāri cīnījās vācu SS (Sturmstaffel — triecienvienības) uniformās, bet ar vairodziņu Latvijas krāsās un uzrakstu „Latvija” uz kreisās piedurknes. Leģionā pamazām iesaistīja visus gan brīvprātīgos, gan iesauktos latviešu karavīrus. Vācieši apsoltīja, ka latviešus nesūtīs cīņās rietumu frontē (pret angļiem un amerikāņiem), bet tikai Latvijas aizsardzībai pret komunistiem. Abu leģiona divīziju (19. un 15.) komandieri bija vācu generāļi, bet pārējie virsnieki — latvieši.

Kā jau agrāk, tā arī tagad latviešu karavīri cīnījās ar lielu varonību un kaujas prasmi. Sevišķu slavu latviešu leģionāri ieguva ar savām cīņām Volchovas purvos,¹ vēlāk pie Lubānas ezera un — kara beigās — sargājot, tā saukto, Kurzemes cietoksni.

Cīņas Volchovas purvos un pie Veļikajas upes

Volchovas purvos latviešu leģionāri vairākus gadus atvairīja komunistu uzbrukumus.²

¹ Dienvidos no Ļeņingradas, Krievijā.

² Šajās cīņās sevišķi izcēlās 19. divīzijas latviešu virsnieki, pulkveži Lobe un Veiss. Pēdējais mira no ievainojumiem. (Sk. attēlu 135. lp.1)

Latviešu karavīri.

Kad lielās vācu armijas atkāpās, arī latviešu leģionam bija jāatkāpjas. Cīņās latviešu vienības vairākkārt ielenca. Ļoti smagus zaudējumus piedzīvoja viena no leģiona divīzijām cīņās pie Veļikajas upes. Komunisti tomēr bija spiesti palēnināt savu uzbrukumu. Viņiem vajadzēja iekļaut daudz vienību cīņās pret ielenktajiem latviešiem, kas nepadevās, bet sagādāja pretiniekam smagus zaudējumus.

Citām latviešu vienībām ar veikliem manevriem izdevās ne tikai pašām atbrīvoties no ielenkumiem, bet atbrīvot arī vairākas ielenktas vācu karaspēka daļas.

Pulkvedis Veiss ievainots.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kāpēc latvieši nedrīkstēja pretoties Hitlera varai?
Nosauc latviešu leģiona slavenākās cīņu vietas! Parādi tās kartē!

LATVIEŠU LEĢIONS CĪNĀ PRET KOMŪNISTIEM

Bet Namnieku nebija pārvērtis tikai ievainojums. Viņš bija dūšīgi cīnījies, iemantojis dzelzkrustu, un tomēr karš bija viņam uzgūlies ar saviem briesmīgajiem murgiem. Viņš bija pieredzējis vācu uzvarošās armijas atkāpšanos un bēgšanu nešpetnajā aukstumā cauri Valdaja pakalniem, atvairot nepārtrauktos uzbrukumus. Viņš runāja, skatīdamies sāņus sienā, un, likās, vēl joprojām redzēja izbadējušo, pārsalušo, noplīsušo ļaužu barus, kuņģus dzina pret viņa ložmetējiem. „Tu šauj, un viņi nāk,” viņš murmināja klusi un ātri. „Tu šauj, un viņi nāk tieši pretim stobram, neslēpdamies, nevairidamies, nesteigdamies. Daudzi bez šautenēm, jo tās viņiem pavēlēts pievākt no kritušajiem biedriem. Viņiem ir nāve priekšā un aiz muguras, jo politiņi nošauj katru, kas griežas atpakaļ, apstājas vai nogulstas. Reizēm viņi kliedz, bet reizēm nāk klusēdami. Tas nav ne karš, ne cīņas, bet slaktēšana, lai mums pietrūktu patronu un viņi nomāktu mūs ar savu masu. — Tikai brīžiem viņu uzbrukumi apstājas, jo arī politiņiem¹ vajaga atpūtas. Tad tie guļ mūsu pozīciju priekšā rindām, kaudzēm, grēdām, ērmīgi izslējuši ragā sasalušos locekļus, lēni apsnieg un iegrimst nakts krēslā. Rīta tumsinā tie izskatās kā apsarmojuši krūmi vai sakārņi. Gribas domāt, ka vakardiena bijusi tikai riebiņš, nelāgs sapnis. Bet nekā, jau drīz šķidrajos eglājos un bērzu audzītēs sāk skanēt viņu piesmakušā kļūgāšana un politiņu šaudīšanās — viņi nāk atkal, klupdami pāri sastingušo miesu sakārņiem, un viens pēc otra paliek karājamies vakardienas miroņu izslietajos locekļos. Un pēkšņi tevi pārņem traka izbaidīta skuba, tu aizmirsti, ka patronas skaudīgi jātaupa, un šauj, kamēr patšautenes stobrs kļūst karsts kā nokaitēts . . .”

Tā bija maršala Žukova slavenā ziemas ofensīva, ar ko tas saglāba ziemeļu fronti un Maskavu. Kauja bez manevrēšanas un stratēģijas, nepārtraukts frontāls uzbrukums, nerēķinoties ar zaudējumiem, vecu vecā Suvorova metode, ko varēja atļauties tikai Krievija vai Ķīna ar savām cilvēku jūrām . . .

Pulka stābs bija apmeties mazā baļķu pirtiņā puslīdz klajā laukā — nopostītas sādžas vietā, un tāpēc visiem, kas nāca un gāja uz stābu, granātas svilpieniem atskanot, ik reizes nācās mesties guļus. Tas izskatījās diezgan jocīgi, taču smieklī nevienam nenāca. Apšaušana brīžiem pieauga tik nikna, ka nevarēja ne galvu pacelt. Lidoja šķembas, ķieģeļi,

¹ Politiņi — komunistu armijas politiskie audzinātāji; parasti pārbaudīti un uzticami komunistu partijas biedri, ar tiesībām nošaut katru karavīru par atteikšanos vai nespēju izpildīt pavēli.

Latviešu karavīra bēres Volčovā.

mūra drumslas, zeme un apdeguši baļķu gabali. Reizēm visa zeme kūpēja . . .

. . . Divas dienas pagāja kā drudzi bez ēšanas un gulēšanas. Trešajā krieviem pienāca daudzīnātās „kaķuša” jeb „Stalīna ērģeles”, kas nozīmēja, ka viņi grib gūt panākumus par katru cenu.

Notrīc gaiss un zeme, rībēdams nobrūk it kā akmeņu lēvenis milzīgā dzelzs katlā. Karstuma vilnis pāršnāc pāri klajumam, un plašā ielāpā sniegs ir projām kā nomēzts. — Arī tie, kas labi panesa artilērijas uguni, dzirdot ērģeles, steigšus vien metās gulus, vienalga, dubļos vai peļķēs . . . Viena šāda ērģeļu zalve saraustīja gandrīz visus tālruna vadus ap pirti un sasita arī raidstaciju. Pagāja mocoši ilgas stundas, iekams atjaunoja saskari ar rotām. Līdzko vadi bija izlaboti, zvanīja no divīzijas stāba. Pulkvedis atbild savā vienmuļajā, sausajā balsī:

„Herr General, ich halte!”¹

Krievu māhta, mūsu garā šķīdā frontes līnija ieliecās tieši pret stāba novietni. Artilērijas uguns kļuva arvien karstāka. Pirtij aizdegās jumts. Bet pulkvedis pat nedomāja izvākties. Mierīgi norīkoja dažus vīrus dzēst, lika savākt rakstvežus, pavārus, viegli ievainotos un nosūtīja pretim krievu smailei atjaunot stāvokli.

Drīz vien ap pirti sāka krist kājnieku mīnas un pāri korei svilpot ložmetēju kārtas par zīmi, ka krievi pievīrījušies jau pavisam tuvu, bet

¹ „Ģenerāļa kungs, es turos!”

pulkvedis nelikās ne zinīs. Galvas cieši kopā sabāzuši, stāba vīri pētīja karti, noliekušies pāri mazajam dēļu galdiņam.

„Šo vietu,” sacīja pulkvedis, iedurdams kartē zīmuli, „turēt līdz pēdējam vīram!” To teicis, viņš atlicās atpakaļ un līdzī viņam arī visi citi. Šinī mirklī, izgāzdama logu rāmjus (stikli jau sen bija izbiruši), pirti iespīdēja liela minas šķēpele, izcirtās cauri kartei un galdam un ieurbās grīdā. Visi apklusā. Pulkvedis sakustējās, sakārtoja uzpleci, ko šķēpele pieskardamās bija atrāvusi un nokrimšķinājās, it kā gribēdams ko teikt, bet aprāvās. Klusums ieilga.

Kā izaicinādams, ieplērkstējās tālrunis. Pasvītroti mierīgi, kā garlaikodamies, pulkvedis noceļ klausuli un saka, kā gluži pašsaprotamu lietu apliecinādams: „Herr General, ich halte!”

Ģenerālis Bangerskis,
Latviešu leģiona ģenerālinspektors, pieņem karavīru skati.

. . . Nomainītās rotas karavīri iekārtojās mūsu tuvumā. Izlaidās zemē pie ugunsкура. Dažs novilkā zābakus un sildīja sastingušās kājas. Dažs taisījās uz guļu, palicis patronu kasti pagalvī. Un pēkšņi atkal pavēle: kaut kur sānos atklājies tukšums. Nomainītās rotas vadam — divdesmit līdz nāvei pārgurušiem vīriem jāiet robā meklēt, kur atrodas vācu daļas. Galvas nokārās. Tāds uzdevums tumšā naktī un svešā apvidū bija ārkārtīgi bīstams . . .

. . . Nolaidos gulus un — uzmodos tikai pret rītu, jo bija sākuši gruzdēt mani ugunskuram par tuvu piebāztie filca zābaki. Patlaban atgriezās izlūki. Tie stāstīja, ka jau drīz sastapušies ar otru mūsējo patruļu, kas iesūtīta robā meklēt sakarus no otras puses. Kādu pusstundu apšaudījušies, kamēr noskaidrojies pārpratums. Pateicoties tumsai, nekas ļauns nebija noticis. Viņu nostāsti aprāvās pusvārdos. Stāstītāju galvas noslidēja uz krūtīm — pēkšņi viņi bija cieši aizmiguši.

. . . Un raugi, krievu izmisīgais trieciens atkal reiz bija uztverts. Neatlaidīgie uzbrukumi pamazām apsika un beidzot aprimās pavisam. Pat uzspridzinātā pirts vieta palika mūsu pusē . . .

No Anšlava Egliša romāna „Es nebiju varonis”.

Pulksten astoņos precīzi sākās . . .

Ienaidnieks vienā mirklī atklāja apdullinošu viesuļuguni no visiem kalibriem, kādi vien viņa rīcībā atradās. Pirmā kārtā tā tika vērsta pret galveno kaujas līniju visā septiņus kilometrus platajā pulka iecirknī. Te vairs atsevišķus sprādzienus nevarēja izšķirt, bet tikai nepārtrauktu dārdoņu . . . Kaprālis — novērotājs ziņoja, ka neko vairs nevarot saredzēt, ne saprast: viss tīts dūmos un putekļos. Vēl īsu brīdi telefoni darbojās, bet tad tie visi viens pēc otra tika pārrauti. Vienu otru izdevās uz neilgu laiku atkal savienot, tomēr kārtīgas saites vairs nebija, un atlika tikai novērotāji un ziņneši. Priekšējās vienības ziņoja, ka pozīcijas nikni dauza, galvu ārā pabāzt nevarot: bet vēl neviens virsū nebrūkot. To, ka viņus nikni dauza, mēs paši redzējām; bet ka ienaidnieks tuvojās lielām masām, to viņi neredzēja: tas viss bija tīts un aizplīvurots ar dūmiem un miglu.

Kad ienaidnieks tā vairāk nekā stundu bija nostrādājis, tas uguni pārcēla frontes dziļumā, un nu kārtā pienāca mums — stāba vīriem — to izbaudīt uz savas ādas. Viena granāta pēc otras sekoja bez pārtraukuma. Visādi izmēģinājām tikt ārā, bet tikko galvu pabāzām laukā, tā ātri bija jārauj atpakaļ, jo likās, ka to tūlīt noraus. Bunkurs drebēja un kratījās kā slimnieks drudzī . . .

Kad ar īsiem pārtraukumiem ienaidnieks mūs trīs stundas tā bija nomocījis, tas viesuļuguni pārtrauca un pārgāja uz retu un mērķētu uguni. Mūsu pacietības robeža arī bija sasniegta. Apvidus ārpusē bija raibs kā dzeņa vēders — granātu bedrīte pie bedrītes. Visa mūsu bunkura nogāze vienos caurumos. Tomēr pašu bunkuru netrāpīja neviena ienaidnieka granāta, tik labi tas bija pielāgots nogāzei . . .

. . . Tad kaujas troksnis atkal pastiprinājās, un artilērija sāka no jauna dauzīt mūsu paugurus. Ienaidnieka priekšējās vienības pienāca jau pie pauguru rindas, kur bija mūsu pulka aizstāvēšanās pozīcijas aizmugures mala — rezerves pozīcijas. Aiz pauguru rindas stiepās līdzenums apmēram desmit kilometrus, caur kuŗu gāja lielā Ostrovas — Opočkas šoseja. Ja šo pauguru neizdosies noturēt, tad diezin vai kur vispār vairs izdosies aizķerties. Viss atspēršanās spēks tagad

dibinājās uz stāba personālu, kā arī uz atpakaļ atplūdušām mazām vienībām, ko izdevās apturēt un ielikt pozīcijās.

Tad uzreiz vadības bunkurā ieskrēja ārējais novērotājs un nikni nobrēcās: „Vaņkas!”¹ Tepat uzkalna malā!”

Pulka komandieris strauji piecēlās un skaļā balsī nokomandēja: „Visi laukā, pozīcijās! Visi kā viens . . .” Un tad, pagriežies pret mani (adjutantu), jau klusākā balsī, noteica: „Nu tad ar Dieva palīgu, iesim!”

Kad pieskrēju savam spārnam un uzlīdu uzkalnā pozīcijās, kauja jau gāja visā plašumā un pilnā sparā. Ienaidnieka kājnieki vietvietām rēgojās visā augumā, bet tieši mums frontāli pretim tos sedza apvidus gumdenums. Patšautene, kuŗas tuvumā nometos zemē, vēl klusēja un glūnēja pret tiem, kam ik mirkli vajadzēja parādīties aiz gumdenuma.

Tad parādījās — tumša siena: kāda ienaidnieka rota uzcēlās un ar skaļu Urrā! metās uz mums.

Latviešu karavīru grupa ar diviem krievu gūstekņiem.

¹Vaņkas — no krievu vārda Ivans (Jānis); krievu kareivju palama.

Krūtis sāka neganti daudzīt, retiem, bet spēcīgiem sitieniem, ka tie atbalsojās ausīs un deniņos. „Uguni!” iebļāvos tik svešā balsī, it kā to būtu cits teicis, un ložmetējs garām kārtām sāka riet savu nāves meldiju . . . arī kāds blakus turpat esošs ložmetējs mums piebiedrojās . . . ienaidnieka garā ķēde vairs kādus soļus 80 . . . tad piecdesmit . . . un tad sāka strauji brukt zemē veselīgi gabaliem. Kliegzieni, kas pirms desmit sekundēm skanēja tik draudīgi un griezīgi, apsīka un izzuda. Priekšā esošā lavīna sabruka un nogulās, liels vairums — lai nekad neceltos . . . Daži mēģināja rāpties atpakaļ, daži vienkārši cēla rokas augšā. Šis pirmais mēģinājums ienaidniekam neveicās nevienā vietā un visur palēnām apsīka . . .

Pulksten vienpadsmitos sākās ienaidnieka pirmais uzbrukums labajā spārnā, ko viegli atsitām.

Pēc stundas ienaidnieks atkārtoja uzbrukumu tānī pašā vietā ar lielākiem spēkiem un iebruka mūsu priekšgrupu pozīcijās. Ar rezerves rotas vada prettriecienu to izsviedām laukā un stāvokli atkal atjaunojām . . .

Tad ienaidnieks mainīja taktiku un, izmantojis pāris tanku un artilēriju, uzbruka kreisajā spārnā gar ezeru, apmēram bataljona stiprumā un izlauzās cauri līdz galvenai kaujas līnijai.

Atkal ar rezerves rotas prettriecienu to atsviedām atpakaļ . . . Pēc šīs neveiksmes ienaidnieks raidīja kaujā, acīm redzot, visus savus šeit esošos spēkus apmēram pulka stiprumā un uzbruka vēl trīs reizes, ar aptuveni stundas atstarpi starp katru uzbrukumu.

Piektajā reizē rezerves rotas komandieris leitnants Mamis pienāca man klāt un gandrīz lūdzošā balsī iesaucās: „Majora kungs, nāciet nu palīgā, mums vairs nav spēka!” Bija jāiet palīgā arī man — bataljona komandierim pašam.

Pirmos 50 metrus nolēmām virzīties ātriem soļiem, bez trokšņa. Visa rota kā viens cilvēks pacēlās un devās mums līdz. Dažus mirkļus ienaidnieks pat nepamanīja, ka nākam virsū. Tad tas atklāja ložmetēju uguni, ko tūlīt centās apslāpēt mūsu ložmetēji no ugunsbases, kas atbalstīja triecienu. Lodes drāzas caur rudziem, caur kuŗiem virzījāties, ar šalkoņu, kas sevišķi stindzināja un kutināja nervus, un tuvākās ar tādu šnakstēšanu, kas lika šermuļiem skriet pār muguru. Kad tikām pāri rudziem un nonācām līdzenumā, ar skaļu Urrā! skrējām uz gumdenumu un bedrņu rindu, kur bija ienaidnieks. Tas nepieņēma mūsu triecienu un, pametis vairākus ievainotos, skriešus devās atpakaļ.

Tomēr ienaidnieks bija neatlaidīgs. Tas vēlreiz mēģināja pārbaudīt mūsu sīvumu un sīkstumu — neapnīcis uzbruka no jauna. Bet tas panākumus neguva, jo arī viņa morāle bija katastrofāli kritusi, un karavīri pavisam viegli padevās gūstā. Pēc mana aprēķina pulks, kas

devās uzbrukumā un kam vajadzēja izlauzties cauri ezeru spraugai, šeit izkusa . . .

. . . Cilvēki vilkās monotoni, klusi ciešot, jo soļošana visiem bija grūta. Šad tad, kad uz saknēm paklupu, grūti pašam nācās piecelties atkal kājās. Nervu piepūle un fiziskie grūtumi kopā lika sevi jūtami manīt, tomēr gribas spēks vēl nebija salauzts. Tikai uz priekšu, arvien uz priekšu! — tas vien prātā urbās. Divas reizes pāri purvam, šķērsām mūsu gājienam, drāzās pāri ienaidnieku lidmašīnas, zemu jo zemu, dažus metrus virs ūdens līmeņa, kā nāves plāvējas. Tas savukārt spieda mūs slēpties ūdenī, kaut vai līdz ausu galiem . . .

. . . Te pāri purvam, upes virzienā, tieši uz mums drāzās atkal trīs lidmašīnas, dažus metrus virs purva. Mēs visi momentāli sabīrām zem krūmiem, un arī šoreiz netikām pamanīti. Lidmašīnas kaukdamas pārdrāzās pāri un pazuda aiz meža stūra. Sāpīgi iedūrās sirdī, kad pie spārnēm un lidmašīnu ķermeņiem ieraudzīju amerikāņu baltās zvaigznes. Vai tie tur būtu mūsu labvēļi, no kā mēs gaidām savu paglābšanu, vai tikai kails ienaidnieks, kas grasās mūs iznīcināt?

. . . Varēja redzēt, ka ienaidnieka aviācijai gadījusies visai veiksmīga diena. Abas šosejas malas bija nobārstītas visdažādākām mantām, sadauzītiem ratiem, izdegušiem automobiļiem, kā arī nonāvētiem cilvēkiem un zirgiem . . .

. . . Kad nu kādu stundu mierā bijām noslojuši, mums pretī parādījās kāda cita karaspēka kolonna, soļojot tieši pretējā virzienā. Tā izrādījās pulkveža Jankes vācu kaujas grupa. Noskaidrojās, ka mēs pašreiz soļojam pa šosejas gabalu, kas abos galos ienaidnieka nogriezts.

Te nu gan, nodomāju, latviešiem nav laimes! Es ar savējiem devos iekšā sikajā mežā un gājām tieši Zilupes un Latvijas virzienā . . .

. . . Tagad atradāmies pāri Zilupei un tātad pagaidām drošībā. Pagājis gabaliņu pa tumšo ceļu, ievēroju, ka visi grāvji pilni gulošu cilvēku. Kad palūkojos tuvāk — tie visi bija letiņi!¹ Kādā vietā vīri mani pazina un piedāvāja siltu vietīņu un segu, jo esot tieši viena vakanta vieta. Neko daudz neprātodams un nejautādams, likos blakus un tūlīt iemigu. Pa sapņiem man likās, tālumā kāds mani sauc . . . mani meklē, bet neatsaucos . . . Sauc it kā virsleitnants T., kas mani aicina ierasties pie pulkveža, šeit pat ciemata galā . . .

Kad nakti pamodos, pulkstenis rādīja ceturto stundu. Vēl bija liela tumsa. Atcerējos sapni . . . Piecēlos un sāku soļot uz lielo māju, kas rēgojās starp alejas kokiem. Cilvēku krācieni grāvjos skanēja visās malās. Kādā logā aiz slēgiem spīdēja uguns. Gāju iekšā. Nelielā istabiņā bija pilna cilvēku, bet pie kartēm apkrauta galda sēdēja pulkvedis Janums.

¹Letiņš — latviešu palama, no vācu vārda der Lette — latvietis.

„Ārē! Te jau viņš ir!” teica pulkvedis, mani ieraudzījis. „Es tevi jau sen gaidu. Sēdies klāt un ņem kartes! Tev nu būs atkal jāieņem tāds mazs iecirknītis . . .”

. . . Kad uzausa gaisma, sāku vākt savus ļaudis kopā, pats stipri klibodams. Un tad ar saules pirmajiem stariem, kas laužās pāri birzīj viņpus Zilupei, sākām lēnām soļot uz jaunajām pozīcijām . . . klibodami, uz nūjām atspiezdami . . . Mēs ieņēmām pozīcijas uz Zilupes krasta, pēdējās pozīcijas cīņai par Latviju uz svešas zemes . . .

No majora J. Kīliša atmiņu grāmatas „Es karā aiziedams”.

Latviešu leģiona pastmarkas.

Komūnisti nāk atpakaļ

Komūnisti ielaužas Latvijā

Vācieši atkāpās visās frontēs.

Daži vācu politiķi un ģenerāļi gribēja atbrīvoties no sava pustrakā vadoņa Hitlera. Atentāts tomēr neizdevās, un Hitlers palika dzīvs. Kamēr meklēja un tiesāja sazvērniekus, frontē radās apjukums.

To izmantoja komūnisti, pārrāva fronti un 1944. gada vasarā ielauzās Bauskā un Jelgavā.

Drīz komunistu rokās krita arī Latgale. Latviešu leģions cīnās pie Lubānas ezera un Aiviekstes sargāja Vidzemi un Latvijas jūras piekrasti.

Bēgļi

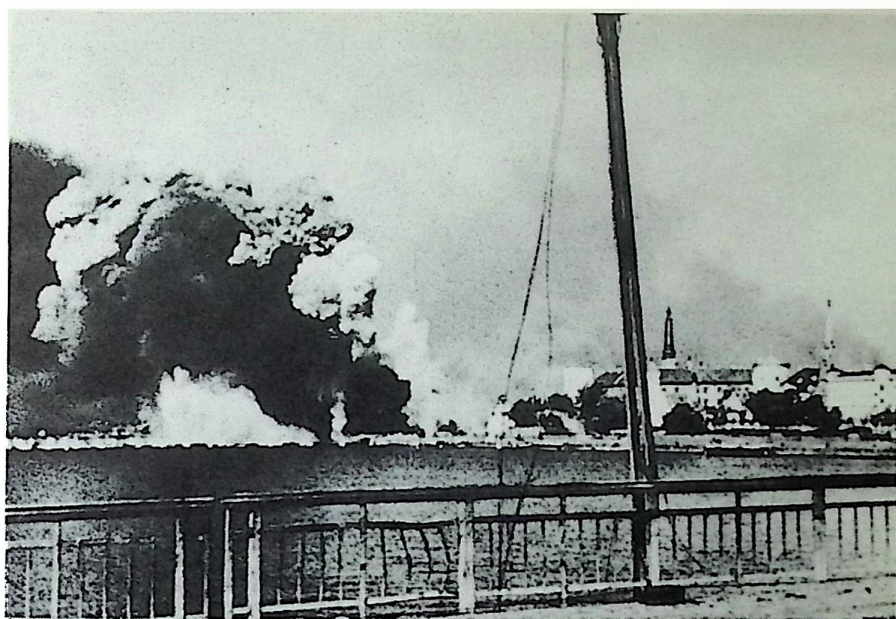
Vidzemi izdevās atstāt ne tikai lielām vācu armijām, bet arī daudziem latviešu bēgļiem. Tie devās uz Kurzemi, ar kuģiem uz Vāciju vai paslepšus zvejas laivās uz Zviedriju.

Kurzemes cietoksnis

1944. gada rudenī vācu un latviešu rokās Baltijas valstīs bija vairs tikai Kurzeme. Pārējās Latvijas daļas, tāpat kā visu Igauniju un Lietuvu, bija ieņēmuši komūnisti.

Pret Kurzemi komūnisti sūtīja milzu spēkus. Bet latviešu leģions, kopā ar vācu karavīriem, atvairīja smagās cīņās visus komunistu uzbrukumus.¹

¹ Par cīņu smagumu liecina daži skaitļi. Tā 1944. gada 21. decembrī 35 kilometru garā frontē Saldus rajonā bolševiki izšāva uz vācu pozīcijām vairāk nekā 170 000 lielgabalu šāviņu divu stundu laikā. 23. decembrī kādam frontes iecirknim pie Dobeles uzlidoja vairāk nekā 500 lidmašīnu. Šais pašās Ziemsvētku kaujās latviešu 19. divīzijai uzbruka 10 krievu kājnieku divīzijas un daudz tanku. (Vienā divīzijā skaita ap 15 000 karavīru). Pēdēja lielkauja 1945. gada martā krievi — pēc vācu ziņām — zaudējuši ap 75 000 kritušo.

Deg Rīgas ostas ierīces.

Tā saukto, Kurzemes cietoksni ienaidnieks nespēja ieņemt līdz pat kara beigām.

Kara beigas

1945. gada 8. maijā Vācija padevās. Karš bija beidzies. Kurzeme bez cīņas bija jāatdod komunistiem.

Latviešu karavīriem bija jāpadodas gūstā. Daudzi no viņiem aizgāja bojā drausmīgajās gūstekņu nometnēs Krievijā. Citi devās mežos un turpināja bezcerīgu partizānu karu.

Ņujorkā, Londonā un citur skanēja uzvaras gaviles. Latvijai sākās jauns baigs ciešanu un vajāšanu laiks komunistu virskundzībā.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Kurās Latvijas pilsētās vispirms ielauzās komunisti 1944. gada vasarā?
Kādu labumu deva latviešu leģionāru cīņas pie Lubānas ezera un Aiviekstes?
Kurā Latvijas daļa palika neieņemta līdz pat kara beigām?

KURZEMES CIETOKSNĪ

. . . Brašā Laumaņa triecienbataljona kolonna isi pēc pusnakts soļo pa Brīvības ielu, un tās soļi drūmi atbalsojas Rīgas aptumšoto namu ielās. Tad ap gājiena kolonnas vidu Aiviekstes ģimnazisti sāk bataljona iemīļoto dziesmu — Balta roze manā dārzā zied . . . Viņiem pievienojas pārējie, un tā ap 400 vīru balsis pāršalc baigās gaidās apklusušo pilsētu. Daudz logu atveras, un pār bataljona vīru galvām, pleciem un ieročiem sāk birt ziedi. Tie lido un krīt bez mitas, un līdzī ziedu smaržai skan rīdzinieku pēdējie sveicieni un vēlējumi tiem, kas tik daudz darījuši Latvijas glābšanas labad un vēl joprojām simbolizē latviešu tautas cerības.

Soļojot gar Brīvības pieminekli, vienības militāri sveicina, un daudziem leģionāriem liekas, ka tumsas apņemtā pieminekļa tēli atstājuši savas vietas, lai dotos līdz pārējiem Latvijas cīnītājiem.

Tad atkal uzšalc Laumaņa grenadieru dziesma, veras logi, lido ziedi, vēlējumi un aizlūgšanas. Ielas malā stāv dažas māmuļas, saukdamas savu dēlu vārdus un vienības, kuŗās tie cīnījušies. Taču

Latviešu leģiona 15. divīzija pirms izbraukšanas uz fronti.

Latviešu leģionāri pie Cesvaines.

latviešu leģionā vīru daudz, bet šē ir tikai viens triecienbataljons. Un tā atbildes izpaliek . . . Saucējas slauka asaras un sauc vēl un vēl, kamēr gaŗām paiet pēdējais Latvijas sardzes kaŗavīrs . . .

. . . Stāvoklis ir traģisks. Mums vairs nav nevienas lodes, nedz granātas. Zēni jau vairākkārt paspējuši izgramstīt savas kabatas, kas tukšas arī kritušajiem bolševikiem, tāpat kā viņu ieroči un patronsomas.

Drīz parādās bolševiku grupas. Šoreiz viņi jau šķiet droši, ka pretestības nebūs: tie nāk stāvus, mierīgiem soļiem, tikai viņu ieroču stobru galos uzliesmo un dziest šāvieni guntiņas, raidot lodes uz mūsu pusi. Nometos ceļos pie saviem ievainotajiem, kas valgām acīm raugās manī. Taču visi mierīgi klusē, un katram pie rokas ir durklis, ar ko izbeigt savu dzīvību. Steigā atvados no visiem pēc kārtas, pats nedzirdēdams, ko čukst manas uztūkušās lūpas . . .

. . . Es sakožu zobus un saņņaudzu savu pēdējo ieroci, bet tai pašā mirklī mūsu kreisajā flangā pie laukmalas ietarkšķas „kaulu zāģis”, un mūsu galvām liek ierauties tik labi pazīstamā vācu patšautenes ložu dziesma — rrrššš . . . Dažas kārtas kapā ežmalu mūsu priekšā, skardamas arī mūsu kuplākos bikšdibenus, bet tad patšautene pārceļ uguni uz

bēgošajiem bolševikiem un viņu aizmuguri, kur steigā sācis kladzēt krievu smagais ložmetējs. Taču arī tas drīz spiests apklust, lai meklētu drošākas pozīcijas.

Mēs esam glābti! Krūtis man dauza kā zvans, un es uzelpoju dziļi, jo dziļi.

Tavu brīnišķīgu patšauteni! Kas gan to vadīja?

Jā — tā ir patšautenes grupa, kuŗas vīri jau lēkšo šurp, priecīgi rēkdami:

„Nu tiem brīvības nesējiem tika par vairākiem rubļiem!”

Kas vien spējam, ceļamies kājās. Izglābšanās prieka vilnim atplūstot, mūsu kustības ir gausas un trulas — sevi sajūst liek smagās kaujas gurdums. Uz šautenes atbalstījies, vēroju nāves lauku, neredzēdams vairs neviena uzbrucēja. Ir tāda sajūta, it kā būtu pamodies no drausmīgu murgu pilna miega vai pat atgriezies no aizsaules . . .

Manai mašīnpistolei jau izšautas visas aptveres, un sarkanarmiešiem izdodas ielauzties mūsu vidū. Tuvcīnā sasizdamies šķind durkļi, būkš rokasgranātas, un, kaut mūsējie turas krietni, kaujas laime sāk nosvērties uzbrucēju pusē: bolševiki jau gatavojas apiet vada labo spārnu. Stāvoklis kļūst draudīgs, jo arī kapteiņa Ādamsona sestā rota krūti pret krūti sirdīgi cīnās ar krievu triecieniekiem.

Leģionāri ierakumos.

„Ne soli atpakaļ!” rēc Ādamsons un nomet mēteli, lai veiklākas būtu kustības. Uzbrucēji ap viņu plok kā druva vētrā.

„Zēni — man pakaļ!” kiedzu es, mezdami uz apdraudēto vietu.

„Lai notiek!” atsaucas Grīnbergs un lieliem lēcieniem klūp garām pārējiem, lai pirmais gāztos ienaidnieku barā. Tuvciņas kņadā dun visa Bērzupes ieleja. Ap iebrucējiem arvien ciešāk savelkas prettriecienu loks un pamazām apņem tos no trim pusēm, bet bolševiki vēl mēģina pretoties.

Kāds liela auguma aziāts, mani ieraudzījis, iebrēcas: „Eto četri komandīr!” un paceļ metienam rokasgranātu. Manas beļģu pistoles lodes tomēr ir ātrākas. Metos uz Bērzupes labo krastu, kur grūtā situācijā nokļuvis mana vada labais spārns. Dažos lēcienos sasniedzu priedes celmu, zem kuŗa vēl tarkšķ mūsu patšautene. Tās vadītājs Urpēns ievainots sejā, bet pašaizliedzīgā Latgales zēna ierocis uz Bērzupes ledus sapļāvis uzbrucēju vālus, kaut kaprāļa palīgs Bērziņš jau ciņas sākumā bez dzīvības pārkritis pāri tukšajām lenšu kastēm.

Beidzot bolševiku uzbrukums apstājas. Noguruši, nomelnējuši un vieglāk vai smagāk saskrāmbāti, mana vada vīri lasās kopā, lai atvilktu elpu un ievilktu kādu dūmu. Bet dažā laba drauga sejas vairs neredz mūsu vidū . . .

. . . Bet cik ilgs būs šis atelpas brīdis, to neviens nespēj pateikt. Tādi nāk Kurzemes Ziemsvētki. 19. divīzijas dvēsele — mācītājs virsleitnants Verners Voitkus, kas bija cerējis Kristus priecas vēsti sludināt baznīcā, nu apciemo vienības kaujas grāvjos, lai vīri arī šeit nebūtu

Kauja Zvejnieku augstienē (Kurzemē), pēc atsista krievu uzbrukuma 1944. gada 27. decembrī.

šķirti no Kristus mīlestības gaismas. Taču drosmīgais dvēseļu gans nepagūst visus apmeklēt: viņu pašu smagi ievaino, un tā vēl vairāk satumst latviešu svētku jausma. Taču jo lielākas briesmas, jo stiprāka kļūst ticība un palāvība Dievam, un šajos baigajos Kurzemes Ziemsvētkos to visgaišāk apliecina latviešu leģionāri . . .

. . . Nepārtraukti klaudz simtiem ložmetēju, dobji eksplodē mīnas. un dūmos tītā saule jau noslidējusi pievakarē. Taču iznīcības trakotšanai Lestenes un Džūkstes apvidū vēl vienmēr nav gala. Paiet stunda pēc stundas, un līdzī tām aizsaules ceļos iet kaujinieku simti. Kritušiem pilni ir nevien ierakumi, bunkuri un granātu bedres, bet arī lauki un sili, purvāji un pļavas, birzis un sētas. Plaša apkārtne kļuvusi par milzu brāļu kapiem, kuŗos bez zārkiem, asarām un puķēm apbedīti Kurzemes varonīgo aizstāvju, kā arī viņu pretinieku tūkstoši . . .

No A. Šinļa grāmatas „Kurzemes cietoksnis”.

8. MAIJĀ 1945. GADĀ

Par notikumiem Kurzemes kapitulācijas dienā Valdemārs Kārklīš bija iesācis rakstīt romānu „Kurzeme”. Autors paspēja pabeigt tikai sava darba pirmo daļu, kas iznāca pēc viņa nāves 1964. gadā. Šai grāmatā Kārklīš sakopojis aculiecinieka stāstus, tos literāri apstrādādamas. Sekojošajā romāna fragmentā Kārklīš attēlo traģisku notikumu ar kādu latviešu virsnieku, kas — kā daudzi citi toreiz Kurzēmē — ticēja, ka angļi un amerikāņi neļaus komunistiem Latviju iznīcināt un sūtīs savus karakuģus, misiju vai ko citu latviešu aizsargāšanai pret komunistu terroru un pārestībām.

. . . Leitnantam Baronam vairs nenāca miegs; viņš piecēlās un pagāja tuvāk. Jau itin drīz viņš pazina, ka tas virsleitnants Gārnis. Virsleitnants kā sastindzis stāvēja pie koka un skatījās jūrā. Viņš pat neievēroja Baronu pienākam. Zariem kustoties nakts vējā, visapkārt kustējās ēnas.

„Jūs stāvat kā posteni,” Barons teica. „Kas labs redzams?”

Gārnis pagrieza galvu, bet, pienācēju pazinis, it kā pazaudēja interesi; viņa skats tikai vērsās pret jūru, un brītiņu viņš nekā neatbildēja . . .

. . . Jūra bija plata un smaga kā melns granīta kapakmens; uz tā laistījās mēness vainags, metalliski spožs, sudrabots, nekustīgs.

„Starp melnu un baltu,” Gārnis teica, „pelēkos kaņakuģus būs grūti ieraudzīt, vismaz sākumā . . . Tie pazudīs jūras tumsā un mēness spožumā, jūras plašumā šķietami sīki. Bet es gribu tos ieraudzīt, tikko tie parādīsies pie apvāršņa. Žēl, ka pametu tālskatu. Vēsture dažkārt savelkas vienā pašā mirklī Gordija mezglā, un nākamā mirklī atraisās, izšķīrot tautu likteni gadu desmitiem, simtiem uz priekšu. Nupat tuvojas tāds mirklis, tāda izšķiršanās, un es to gribu redzēt savām acīm; negribu to snaužot palaist garām. Pašreiz vēl visi esam neziņā, bailēs un raizēs; bet tai mirklī, kad parādīsies sabiedroto kuģi, viss izšķirsies. Viss atkal būs skaidrs un drošs, mūsu neziņas mokas beigsies. Pat ja gribētu, es nevarētu tādā brīdī gulēt. Gribu to redzēt savām acīm, pats būt klāt. Tiklīdz viņi ieradīsies, mēs iesim tos krastmalā sagaidīt. Neviena mūs neaizkavēs, arī krievi ne.”

Viņš piebilda pēc brītiņa, nenolaizdams acu no melnspožās jūras: „Kaut jel kāds no mums runātu angļiski. Virsniekvietnieks Zants gan apgalvo, ka protot. Nezinu, vai var ticēt, viņš daudz melo. Bet viņiem, droši vien, būs tulki.”

Leitnants teica: „Kā jums liekas, kad viņiem būtu jāierodas?”

„Drīz. Nu jau drīz. Varam gaidīt katru brīdi. Man šķiet, ne vēlāk kā rīt ap pusdienas laiku.”

Leitnants Barons paberzēja zodu un teica ieklepodamies:

„Vai jums neliekas, ka . . . vai nevarētu gadīties, ka . . . kuģi neierodas? Ka nekas nenotiek?”

Gārnis pagrieza pret viņu savu vājo seju smalkām, augstu savilkām uzacīm. Krēslā viņa acis spīdēja.

„Kāpēc ne,” viņš teica. „Daudz kas var gadīties, mūsu planēta var sadurties ar astes zvaigzni, var izcelties zemestrīce, puse tautas var apmirt sērgā, kā tas jau noticis . . . Gadīties var, bet par to nerunāsim. Ir lietas, kam jātic, uz ko jāpaļaujas, jo citādi nebūtu vērts dzīvot; nemaz nevarētu dzīvot . . .”

„. . . Sabiedrotie cīnās par tautu brīvību,” Gārnis teica, skatīdamies uz rietumu apvāršņa tikko viežamo, krēslā zūdošo svītru. „Tikai tādēļ viņi kaņo. Tādēļ krituši simttūkstoši viņu kaņavīru. Pret varmācību, par brīvību — vienīgais iemesls, kas attaisno kaņā šausmas. Ne vien par savu, par visu tautu brīvību. Saprotat? Viņi nevar palikt pusceļā, nevar aizmirst savus ideālus, savus kritušos. Domājat, viņi nezina, ko esam pārcietuši un kas mums draud? Nebaidieties, viņi zina visu! Patiesībā viņiem jau vajadzēja būt klāt; liekas, drusku nokavējušies. Tas nekas. Rīt ap pusdienas laiku ieradīsies viņu priekšpulki un ņems aizgādībā mūs — un visu latviešu tautu. Esiet mierīgi — citādi nemaz nevar būt . . .”

Kaŗavīri bija mierīgi, kaut arī nezināja, kā būs, kā nebūs. Viņi bija pieraduši to zināt tikai, kad izklīda nakts tumsa un rīta migla; agrāk nekā skaidri nevarēja redzēt. Viņi noklausījās virsleitnanta vārdus un apmierināti nodomāja: labi būtu, ja tā būtu. Cerēsim. Virsniekiem jau tas jāzina. Nu, lai kā, līdz rītam nav tālu . . .

*

„ . . . Nu, ko tagad darīsim? ” jautāja Abrenietis, atspiezdami rokām uz pulkveža galdam.

„Jūs zināt pavēli, vai ne? ” atteica Grīnbušs.

„Jā. Bet mēs nācām uz Ventspili cerībā, ka vēl kas notiks. Mēs cerējām, ka te būs nodibinājusies latviešu valdība; ka te izcelsies zviedru vai sabiedroto desants. Vai par to nekas nav zināms? ”

Pulkvedis lēnām un necerīgi pakratīja galvu.

Iestājās neērts, nospiedīgs klusums; kapteinim vairs nebija vārdu ko teikt.

Šai brīdī virsleitnants, kas bija stāvējis aizmugurē, pie durvīm, nāca uz priekšu un nostājās kapteinim blakus, tieši pretī pulkveža galdam. Gārnis bija bāls, lūpām zemes krāsā, apsarkušām acīm; viņam varēja būt drudzis, no bezmiega naktīm, no sēdēšanas jūras vējā, no kaislīgās veltīgās gaidīšanas. Bet viņš runāja mierīgi.

„Pulkveža kungs, mūsu sakaru dienests pēdējā laikā kliboja un tagad pārtrūcis pavisam. Vai nevarētu drīzāk būt, ka mēs nezinām, kas notiek? Ir taču skaidrs, ka situācijā, kas radusies ar vācu armiju padošanos, nepieciešama sabiedroto iejaukšanās, lai mūs pasargātu no krieviem, lai atjaunotu Latvijas neatkarību. Kad to darīs, ja ne tagad? Ja nekas nenotiktu, tad jau . . . tad jau sabiedroto neskaitāmas reizes atkārtotie solījumi, ka viņi cīnoties pret varmākām, par apspiesto tautu brīvību, būtu tukši vārdi . . . vēl ļaunāk, pasaules krāpšana . . . es vienkārši,” virsnieka balss iedrebējās, „es vienkārši atsakos tam ticēt.”

Pulkvedis sacīja: „Mums ir radio. Darbojas visu laiku, un mēs klausāmies visu laiku. Tur, no tās puses, vairāk nekā nedzird kā tikai gaviles par uzvaru — un slavas dziesmas varonīgajai sarkanajai armijai, kas sakāvusi vāciešus. Par mums ne vārda. Ne pušplēsta vārda. It kā mēs nemaz nebūtu pasaulē . . .”

„Bet ko tad? ” apslāpētā balsī iesaucās Gārnis, „kaut kam taču jānotiek, kaut kam jānāk. Ja angļi, franči nevar sataisīties, ja zviedri kavējas, tad amerikāņiem drīz jābūt klāt. Amerikāņi mūs nepametīs, mēs droši varam sagaidīt gaisa desantu, kuŗu katru brīdi. Viņi varot ar izplētniem nolaist pat tankus . . .”

Pulkvedis Grīnbušs atkal pašūpoja ievainoto galvu.

„Jūs tā domājat,” viņš teica. „Es vēl vakar redzēju amerikāņu tanku. Tepat pilsētas laukumā, netālu no komandantūras. Šermaņa tipa, pat vēl nepārkrāsotu, ar baltajām amerikāņu zvaigznēm uz torņa. Tiešām, tas bija skaists tanks. Tanī sēdēja krievu leitnants un daži kareivji dzelteniem, šķībacainiem mongoļu ģimjiem . . .”

„ . . . Tad jūs domājat, ka nenotiks nekas?” lēni jautāja virsleitnants. „Nekas? Esam pilnīgi nodoti krievu varā? Neviens nenāks mūs glābt, neviens neaizstāvēs?”

Pulkvedis nometa zīmuli, ar ko bija vilcis aplūkus un likumus uz papīra.

„Es nezinu,” viņš noteica pieceldamies. „Kā lai uzminu, ko neviens nevar pateikt. Bet domāju, ka . . . nekas nenotiks. Man liekas, tā ir. Nekas.”

Virsleitnants īsu brīdi pastāvēja uz vietas, it kā nebūtu izšķīries, ko darīt; tad, vairāk ne vārda neteicis, atkāpās no galda, pagriezās un izgāja no istabas . . .

. . . Atkal iestājās klusums, un šai klusumā viņi sevišķi skaidri dzirdēja šāvienu — likās, turpat aiz loga. Tas nebija nekas neparasts; piedzērušies krievu kareivji kļaiņoja pa pilsētu un šāva logos, uz suņiem, kaķiem, pa retam uz kādu karavīru vācu tērpā.

Tad atsprāga durvis, un cita caur citu murdēja uztrauktas balsis; seržants Savelis iesaucās: „Kapteiņa kungs, kapteiņa kungs! Virsleitnants Gārnis nošāvēs . . .”

DIEVS, TAVA ZEME DEG!

Dievs, Tava zeme deg — grēka un ienaida liesmās!
Dievs, Tava zeme deg! Debesis upuru nopūtu pilnas,
zudušos varoņus saukājot, vaimanā nelaimju dzilnas.

Dievs, Tava zeme deg!

Ciemi un pilsētas gruvešos, nīcības putekļos triektas,
augstāko kalngalu virsotnes nīcīgi ielejās liektas.

Dievs, vai nāk pastarā tiesa?

Ienaidā

deldēta asins un miesa.

Piecel no putekļiem pilsētas, kalngalus atpakaļ stādi,
tautām, kas negaisos noliektas, cerību karogu rādi!

Klausa Tev lejas un augstumi — ļaunums un vētras lai stājas,
pasaules plašums kā Dieva galds visus lai stiprinot klājas.

Dzirdi, Dievs, lūgšanu maigu:

žēlastību!

Neapslēp dusmībā vaigu!

Neļauj vairs saulei un mēnesim asiņu dūmakās tities:

Augstu lai tautas tur tikumu: mīlēt mums Tevi un bities!

Pienem, Dievs, lūgšanu cēlu:

mūžīgu brīvību

elpot grib Latvijas dēli!

Dievs, svaidi mūs ar savu garu:

tas zobens nesalaužams — uguns bulta.

Kā brāļiem dzīvot liec, kā vīriem mirt!

Ko tautā savienojis — neļauj šķirt!

Mēs jauni zvani, Kungs — Tu mūsu dziesma.

Dod spēku dvēselei, kā uguns šķīsti:

Mums baltu vainagu ar godu nest,

kā mūsu mātes nesa.

Mums tēva zobenu ar godu celt

kā mūsu tēvi cēla.

Mēs maza tauta, Dievs — Tu mūsu uguns.

Lai skaidri izkarstam mēs svētās liesmās,

kā jauni zvani, Kungs, un jauna dziesma!

Mēs jauni avoti — Tu dzīvais ūdens.

Lai laiki mainīgi mūs nesajauktu,

lai kādi gājēji vien garām trauktu!

Mēs tēvu zemes gods un rota!

Jau tuvu tā diena — mēs tēvzemei svaidīti.

Lai topam kā jūra un vilņojamies!

Jau tuvu tā stunda — mēs cīņā gaidīti!

Lai topam kā kalni un paceļamies!

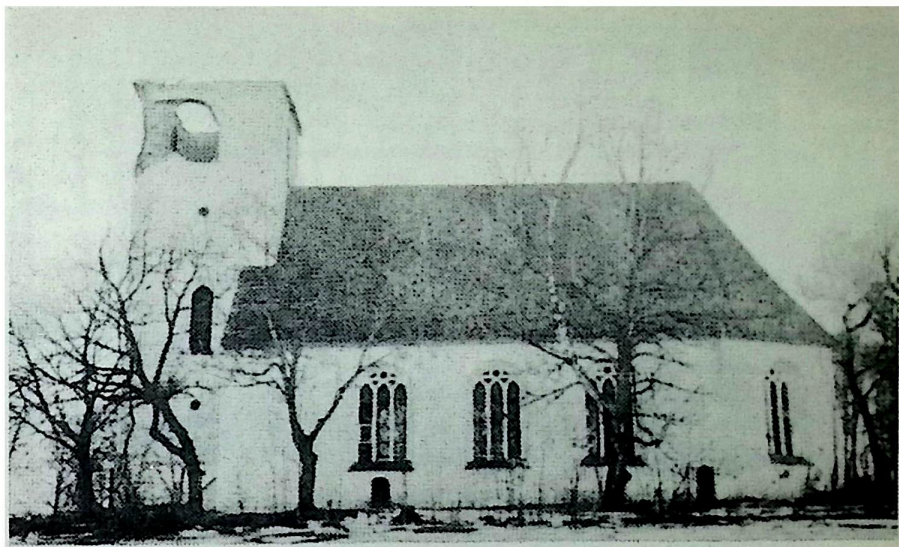
Pret savu Dievu,

pret jaunu dienu!

Uz jaunām debesīm un zemi!

Andrejs Eglītis

Kantāti „Dievs, Tava zeme deg!” Andrejs Eglītis sacerēja 1943. gadā, kad mūsu dzimteni no jauna apdraudēja boļševiku armijas. Tai pašā gadā tā pirmo reizi atskanota Rīgas Doma baznīcā ar Lūcijas Garūtas mūziku. (Trimdā kantāti par jaunu komponēja Bruno Skulte). Kā šī, tā arī citas Andreja Egliša dzejas pauž latviešu tautas tragēdiju: neraugoties uz viņas karavīru varonīgajām cīņām, tēvzeme tomēr pakļauta svešu un bezdievīgu iebrucēju laupīšanām un terroram.

Lestenes baznīca 1945. gada janvārī.

KURZEMES GALS

(Fragments)

Dievs, Tava zeme deg — grēka un ienaida liesmās!
Dievs, Tava zeme deg! Debesis upuru nopūtu pilnas,
zudušos varoņus saukājot, vaimanā nelaimju dzilnas!

Dievs, Tava zeme deg!

Tēvzemes altāri sagrauti, pasaule uguns dalās,
kopā ar zvēru dreb cilvēki, slēpdamies pazemes alās,

Dievs, Tava zeme deg!

Teiciet, kas noticis ķareivjiem? Piepeši apstājas kauja.
Kurzemē nāvei vēl izkopts zib, nebeigta varoņu plauja.
Blāzmainas pāršķēlas debesis, tauta zem ugunu gaisa,
sauciet, vai nomodā ķareivji? Mēmi kam ieročus raisa?

Ko, bāliņi, nu vaicāji,
saule kapa dibenā,
apraks zvaigznes, apbērs sauli,
apraks pašu latvju tautu,
atstās tumsā latvju zemi!

Kurzeme, Kurzeme, atstātā, mana jau vilkačus kaucot.
Tauta dzird asiņu stingumā vientuļu ķareivi saucot:

Dievs, Tava zeme deg!

Es kauto brāļu dusmu vējš.
Es savu māsu vaidu balss.
Tā uguns es, kas pati kuŗas,
tas dzelons, kas caur nāvi duras.
Es viesulis, kas necelts ceļas,
un avots dziļš, kas nerakts smeļas.
Es nesalauzts sev krustu lieku —
kaut dzīvs, nu līdzīgs kautiem tieku —

Dievs, Tava zeme deg!

Pāršalc pār Ventu un Abavu latviešu vaimanu auka,
tēvijas cīnīnā karogi saplēsti lielceļus slauka . . .

Šaujot un postot un dzirojot, ordas steidz Kurzemi laupīt,
kailus līdz dvēselei noplēšot, negrib tās miroņus taupīt.
Īsi, kā sāpe vēl pieskaŗas nīcībai nolemto glāsti,
bēgļi draud apmāti debesīm, cauri skan sirmgalvju lāsti,

Bēgu, bēgu, neaizbēgu,
nu panāca ļauna diena —
paņem jaunus, paņem vecus,
visu tautu nepaņems.

Aklībā truli uz kaušanu, līdzīgi avīm iet vāci,
gan tu reiz aizrisies dziļodams, rījīgais austrumu lāci!
Samīti likumi, taisnība, zvēram kad iedota vara,
mūŗos to nevarēs atdarīt, šodien ko Latvijai dara!

Aiz asinīm nevar vairs jūŗu pazīt,
aiz nopūtām nevar vairs dvēsli atrast.

Kurzeme, dvēseļu cietoksnis! Gavīļu dienas mums slāpa,
aizejot skatieniem novērŗos: paliec kā degoŗa lāpa.

Kā zvaniem skanēt bij —
un kareivjiem mājās nākt —
un mātes klēpī galvu spiest
un teikt: es esmu beidzis ciest.
Kā zvaniem skanēt bij!

Viss nopūtu pilns līdz malām,
vissīkākais ziedu kauss, visdziļākais avots.
un jūŗa.

Vēl viena roka cīņai ceļas,
vēl viena mute Dievu slavē,
vēl viena puķe trūdodos slienas,
vēl viena dvēsle mīlēt poŗas,
vēl vienas acis priecēt taisās —
tā mana tēvija, uz mūŗiem skumjā,
tā, nāves skūpstīta, man pretī skatās,
tā neizraudāmā, kas mūŗos sāpēs,
tā neizmīlamā, kas mūŗos mīlēs.

Dievs, Tava zeme deg!

Kurzeme, dvēseļu cietoksnis! Brīvības gaisa mums slāpa,
bēgdams es skatos un novērŗos: paliec kā degoŗa lāpa . . .

Andrejs Eglītis

Latviešu leģionāru kapi Lestenē.

KURZEMES KRASTS

Iznira jūras krēslainā klajā
Rēgains kuģis, vientulīgs masts;
Sen bij apvārsnis dūmakā placis.
Pēkšņi sāpēs satumsa acis —
Liesmās atblāzmo Kurzemes krasts!

Tur tā palika — cerību zeme,
Mūsu slavas un ticības riets,
Tu, kas trimdai celies un aujies,
Svešiem vilņiem un ūdeņiem ļaujies,
Uguns zīmi atmiņā liec.

Miera zvani modina tautas;
Mūsu miers kad beidzot būs rasts?
Visos ceļos un likteņos kļūmos
Jutīsim: asinīs, mokās un dūmos
Māj mums degošais Kurzemes krasts.

Veronika Strēlerte

(Par Latviešu leģiona cīņām bagātīgs ilustrāciju klāsts un plašāks apraksts atrodams A. Silgaiļa grāmatā „Latviešu leģions”. Lasi arī kauju aprakstus: J. Ķīliša „Es karā aiziedams”, A. Šinča „Kurzemes cietoksnis”, V. Januma „Mana pulka gaitas”, V. Hāznera „Varmācības torņi” un citās grāmatās, kā arī Anšlava Eglīša romānu „Es nebiju varonis” un Valdemāra Kārklīņa romānu „Kurzeme”!)

Latvieši Latvijā tagad

Komūnistu vara Latvijā

Latvijā tagad valda komūnisti (boļševiki).

Kur komūnisti valda, tur valda bezdievība, terrorsi, netaisnība un meli.

Jau tūlī pēc ienākšanas Latvijā — 1944. un 1945. gadā — komūnisti izsūtīja sagūstītos karavīrus un citus patriotus uz Iekškrīeviju un Sibīriju, kur tos ilgi vārdzināja salā un badā gūstekņu nometnēs. Tūkstošiem latviešu tur mira necilvēcīgos apstākļos. Citi atgriezās Latvijā nomocīti un slimi.

Visvairāk deportēto un ieslodzīto latviešu gāja bojā Vorkutā¹ (Krievijas Eiropas daļā, aiz polārā loka, rietumos no Urālu kalniem), kā arī Nariļskā un Magadenā: pēdējās vietās nometināja sagūstītos latviešu leģionārus un nodarbināja rūdas un zelta raktuvēs līdz viņu nāvei. 1941. gada deportēto lielāko daļu nometināja Tomskas-Krasnojarskas apvidū.

Daudzus noslepkavoja jau dzimtenē. Rīgas centrā uzcēla karātavas, kur publiski pakāra sagūstītos vāciešus, kā arī latviešu patriotus un antikomunistus.

Izsūtīšanas 1949. gadā

Lai novērstu zemkopju pretestību pret viņu zemes atņemšanu un ieskaitīšanu kopsaimniecībās², 1949. gada martā dažās dienās aizveda uz Sibīriju ap 50 000 latviešu zemkopju un viņu ģimenes locekļus. Aizvesto vietā Latvijas pilsētās un laukos ieplūda daudz krievu.

I Pārkrievošana

Pārkrievošanu komūnisti Latvijā izdara plānveidīgi. Latvijā ierīko nevajadzīgi daudz fabriku un rūpniecības uzņēmumu, kam vajaga

¹ Sk. aprakstu 165. lp.!

² Tā sauktie, „kolhozi” (kopsaimniecības) vai „sovhozi” (valsts saimniecības).

daudz strādnieku. Tos ieved no Krievijas un citiem Padomju Savienības apgabaliem. Latviešus savukārt kara dienestā sūta prom no Latvijas, kā arī vilina ar izdevīgiem darba piedāvājumiem uz Krieviju.

1980. gadā latviešu Latvijā bija vairs tikai nedaudz vairāk par pusi no iedzīvotāju kopskaita.

Latviešu tautas nākotnei bīstama arī mazā latviešu dzimstība: vispār nedrošie dzīves apstākļi, kā arī dzīvokļu trūkums kavē latviešus stāties laulībā un nodibināt ģimenes dzīvi. Daļa latviešu — tāpat kā Amerikā — noslēdz laulības ar cittautiešiem un neaudzina vairs bērnus latviskā garā.

Staļina nāve

1953. gadā mira diktators Staļins.

Staļina nāve modināja apspiestajās tautās cerības uz brīvību. Notika sacelšanās vairākās zemēs, kur valda komunisti (Polijā, Austrumvācijā, Ungārijā). Tās nežēlīgi apspieda jaunais Padomju Savienības diktators Kruščevs ar saviem tankiem un karaspēku.

Biruta Blūma

Sacelšanās notika arī vairākās spaidu darbu nometnēs. Kingiras nometnē cīņu par brīvību varonīgi vadīja latviešu jaunava Biruta Blūma.

Arī šos nemierus asiņaini apspieda.¹

Biruta Blūma
iesvētes dienā 1941. gadā
Jelgavā.

¹Kingira atrodas Karagandas apvidū: sk. karti 166. lp. un aprakstu 167. lp.!

Vēlāk Kruščevs atļāva apspiestajām tautām mazliet vairāk brīvības. Latvieši tagad drīkst sazināties ar piederīgajiem Latvijā, sūtīt pārtikas saiņus, apmeklēt Rīgu.¹ Dažiem latviešiem atļauts arī apmeklēt tuviniekus brīvajā pasaulē, dažreiz pat palikt šeit uz pastāvīgu dzīvi.

Melu un netaisnības vara turpinās

Bet citādi melu un netaisnības vara turpinās. Apspiež Baznīcu un ticīgos, katru brīvu domu, katru demokratisku tiesību, katru nacionālisma izpausmi. Lielam skaitam ieslodzīto un izsūtīto vēl arvienu aizliegts atgriezties dzimtenē. Citi no jauna notiesāti kā antikomunisti gan ar izsūtīšanu spaidu darbos, gan pat ar nāves sodu.

Komunistu partijas kongress Rīgā.

Ja terrors, salīdzinot ar Staļina laiku, šķietami samazinājies un apcietināšanas un izsūtīšanas nenotiek vairs tik plašā apjomā kā iepriekš, tad tāpēc, ka tauta Latvijā ir tik apspiesta un tik stiprā policijas kontrolē, ka komunistiem nav jābaidās no atklātiem nemieriem vai sacelšanās.

¹Par saiņiem komunisti prasa ļoti lielas muitas nodevas. Tā tie iegūst viņiem vajadzīgo ārzemju valūtu: dolārus, angļu mārciņas, vācu markas, zviedru kronas utt. Stingri aizliegts ievest latviešu grāmatas un laikrakstus, kā arī jebkādas reliģiskas priekšmetus. Pēdējos gados ārpus Rīgas atļauts apmeklēt vēl Rīgas Jūrmalu, Siguldu, Vidzemes jūrmalu; bet tikai organizētās ekskursijās vai ar speciālām atļaujām.

Tomēr rodas atsevišķi latvieši, kas nebaidās protestēt pret netaisnībām un apspiešanu. Tie ir t. s. „disidenti”. Dažiem no viņiem izdevies pēc ilgu gadu ieslodzījuma spaidu darbu noietnēs izklūt brīvajā pasaulē.

Tai pašā laikā gan Kruščevs, gan viņa pēcnācējs Brežņevs melo, stāstīdami par brīvību, demokratiju, vienlīdzību, mieru un labklājību viņiem pakļautajās zemēs.

Netrūkst naivu cilvēku brīvajā pasaulē, kas nepazīst komūnismu un tic viņu meliem.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Apraksti deportācijas un citas nežēlības Latvijā pēc komunistu ienākšanas 1944. un 1945. gadā!

Apraksti deportācijas 1949. gadā!

Kurās vietās Krievijā gāja bojā visvairāk latviešu?

Parādi šīs vietas Eiropas un pasaules kartē!

Kā notiek Latvijas pārkrievošana?

Kas izraisīja sacelšanos komunistu okupētās zemēs?

Kā tās beidzās?

Ar ko ievērojama Biruta Blūma?

Kādi sakari tagad trimdas latviešiem ir ar tautiešiem Latvijā?

Kā izpaužas komunistu vara Latvijā tagad?

NO DEPORTĒTO UN IESLODZĪTO LIECĪBĀM

. . . Kam vēl bija saglabājušies produkti, tie varēja kaut kā iztikt. Bet kam nebija nekā, tiem bija neapskaužams stāvoklis. Visas apkārtējās zāles, kā virzu, nātras un citas, noplūca un vārija ēdienā. Nekur neredzēja vairs nevienas zālītes, tik kails viss bija noplūkts. Kad saņēmām mēneša normā zivis (pusotra kilogramma — apm. 3 lbs. — mēnesī), tad asakas neviens prom nesvieda, bet paglabāja, sakaltēja uz pannas un apēda. Noskatījos reiz, kā mana mazā māsiņa viena pati sēdēja pie ugunsкура. Uz pannas, kas bija novietota uz diviem ķieģeļiem, starp kuřiem vēl gailēja dažas oglītes, atradās pāris zivju asaciņas. Viņa tās rūpīgi grozīja no vienas puses uz otru, lai tās ātrāk izkalstu. Bet, acīm redzot, viņa nespēja vairs ilgāk gaidīt, bet sāka jau dažas gatavākās ēst. Rocīņas klēpī salikusi, skrandaina, netīra viņa tur sēdēja, nespēdama sagaidīt, kaut tik būtu vēl kaut kas ēdams mutē iebāžams. Un līdz ar viņu mūsu grupā bija simtiem šādu izsalkušu latviešu bērnu . . .

. . . Pusdienas laikā upmalā ieraudzījām krastā izskalotu nosliukušu zirgu. Tas bija uzpūtis ūdenī liels un resns. Tā kā jau dzīvojām pusbadā, nolēma pamēģināt zirgu ēst. Ar nažiem izgraizīja gabalus no sprāgušā zirga, sagrieza smalki jo smalki un lika katliņā vārties. Gaļa bija tikai mazliet apvārijusies, kad izbadējušies jau kāri metās tai virsū un plēsa zobos lieliem gabaliem. Lai gan man ļoti gribējās ēst, tad tomēr vēl nespēju dabūt mutē šo riebiģi zilgano zirga gaļu. Man palika slikti, un nogāju sāņus . . . Bet drīz jau arī mani bads padarīja līdzīgu zvēram . . .

Vai nu no sliktās barības, vispār barības trūkuma vai apsaldēšanās, vai no visa kopā — radās miesas sapampums. Tas sākās ar kājām, kas piepampa kā bluķi, slimais nespēja vairs paiet. Tad sapampums pārgāja uz ķermeņa vidus daļu, pamazām uz augšu, līdz piepampa seja līdz nepazīšanai. Šķiet, sapampums atstāja iespaidu arī uz smadzenēm: valoda un darbības vairs nebija sakarīgas. Miesa kļuva dzeltena vaska krāsā, kā liķim. Bet tad jau drīz nāca nāve, un katru rītu celdamies domājam: kas būs nākošais? . . .

No Rūtiņas U. grāmatas „Vēl tā gribējās dzīvot!”.

. . . Pie mums (izsūtītiem kolchozā Karagandas apvidū) laiku pa laikam ieradās luterāņu mācītājs, 62 gadus vecs vīrs, Volgas vācietis. Viņš noturēja pa svētbrīdim un veica citus amata pienākumus. Ap viņu pulcējās deviņi „brāļi”, ticīgi cilvēki, kas šad tad, kad mācītājs

Mocekļu ceļā.

A. Grundes zīmējums.

atradās citā vietā, vadīja arī dievvārdus. No 1948. līdz 1951. gadam strauji uzliesmoja ticīgo vajāšanas. Bailēs es savu dziesmu grāmatu apraku zemē, tomēr gribēju, lai manu vecāko dēlu iesvētī. Mācītājs to manā istabiņā arī izdarīja. Tad kādu dienu mani izaicināja NKVD un prasīja, vai mācītājs iesvētījis manu dēlu. Nevarēju to noliegt. Pratināja arī citus. Pēc astoņām nedēļām mūs visus aizveda uz tribunāla sēdi. Bijām piecdesmit astoņi „liecinieki”. Tiesas priekšā mūs tincināja četras dienas, pie kam mācītāju un tā deviņus „brāļus” notiesāja katru uz 25 gadiem ieslodzījumā. Tas notika 1951. gada 12. decembrī, un šī ir drūmākā diena manā mūžā, jo manu liecību izmantoja pret šiem krietnajiem vīriem.

Deportētās latvietes ar Sibīrijā dzimušiem bērniem.

. . . Mēs dzīvojam māla būdās (Karagandas nometnē) ar tūkstošiem utu, blakšu un mušu, tai pašā dzīves līmenī kā Kazachstanas aziatiskie nomadi, bet bez viņu aitas gaļas un rūgušpiena. Īsajās naktīs mēs gulējam uz zemes, bez maisiem un segām, un, saulei lecot, mēs cēlāmies augšā, lai sāktu dienas darbu, kas vilkās līdz saules rietam . . . Kā mēs iemācījāmies nīst šo nežēlīgo Sibīrijas sauli, kad, sargu durkļu pavadīti, mēs gājām savās vergu darba gaitās klajājā vienmuļajā stepē! Neviena vienlīga koka, ne mazākā krūma, visu vasaru tā pati dzeltenbrūnā, neauglīgā zeme . . .

. . . Mūsu nometne atradās 200 jūdzes uz ziemeļiem no polārā loka. Nometnē atradās arī 2200 baltiešu, vairums virsnieku vai sieviešu. Visi strādāja ogļraktuvēs. Trijos mēnešos (no 1941. gada oktobra līdz 1942. gada janvārim) nomira 600 baltiešu, gan aiz bada, gan sala, jo trūka gan drēbju, gan uztura. Kādā aukstā ziemas rītā, kad tikām dzīti darbā, sastapām baltiešu sieviešu grupu, bruņotu sargu apsardzībā. Skats bija drausmīgs. Drēbju vietā šīm sievietēm bija

nožēlojamas skrandas, tās pašas pagalam noplīsušas. Ieraugot mūs, viņas likās izmisušas sava neizteicami bēdīgā izskata dēļ . . . Visos manos Sibīrijas gūsta gados es nespēju aizmirt šo satikšanos un drausmīgo iespaidu, ko tā manī atstāja . . .

Kāda spāņu kara gūstekņa stāsts.

*

. . . No 1941. gada deportētiem vīriem mirušo ir vīrieši. Tas tādēļ, ka tos nosūtīja lielāko tiesu uz polārā loka apgabaliem. Daudz latviešu virsnieku atrada kapa vietu Nariļskā, citi starp Kotlasu un Vorkutu ziemeļu dzelzceļa būvē un meža cismās. Tie, kas palika dzīvi, atgriezās dzimtenē kā kropli. Padomju varas uzņēmumi Sibīrijā un Urālu apgabalā no tiem atbrīvojas, lai nebūtu jāuzņemas darba nespējīgu cilvēku uzturēšana.

*

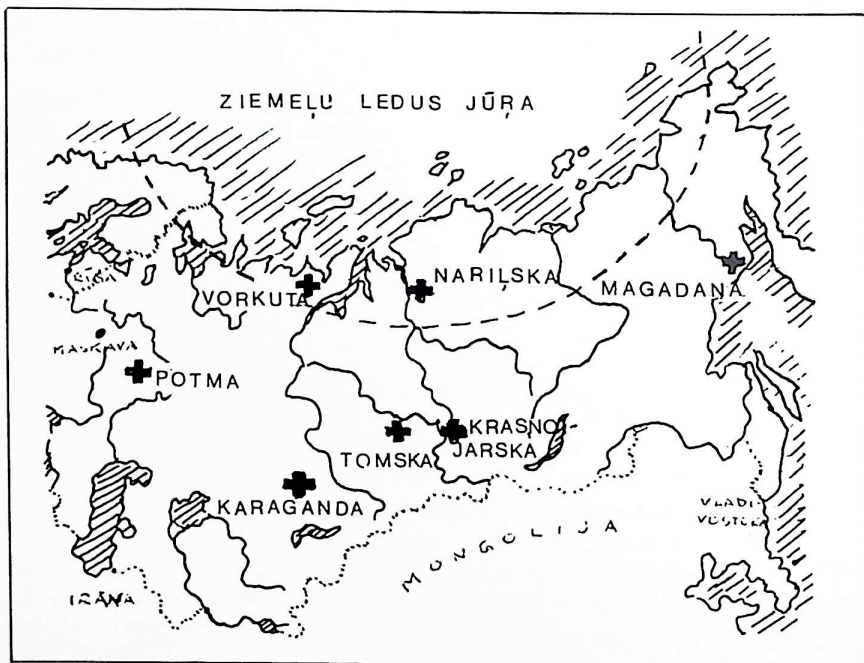
Vorkuta atrodas ziemeļu polārajā joslā un tikai ap 100 km no Ziemeļu Ledusjūras. Ziemas mēnešos sals sakāpj līdz 40 gradu Celzijā, bet atgadās arī dienas, kad termometrs rāda 55 — 60 gradu zem nulles. Vasara iestājas maija otrā pusē un ilgst 12 nedēļas. Pavasara un rudens tikpat kā nav. Pārējie ir ziemas mēneši . . .

No Vorkutas nav kur bēgt. Līdz pirmajam kociņam ir divi simti kilometru, līdz tuvākai pietātai 1100 km. Aiz neizbrienamas tundras nāk necaurejama taiga, mežonīgs mežu biezoknis. Drošs cietums bez sienām!

Vienu ziemu trīs nometinātie nolēma bēgt. Sagādāja slēpes, produktus, kompasu un sniega vētrā devās ārā no nometnes. Bet kur tu tiksi? Lidmašīna uzgāja tumšos punktiņus Urālu aizās, sardzes rota uz slēpēm panāca bēgļus un turpat uz vietas nošāva. Vasarā bēgt vēl grūtāk, visapkārt ūdeņi līdz ceļiem. Izbaidīto tundras putnu bari tūlī bēgli nodod. Odu bari pāris dienās izsūks visas asinis. Aplīp aizmīgušam, piesūcas, nevar vairs acis dabūt vaļā . . .

Briesmīgas ir sniega vētras jeb „purgas”. Nevaldāmā spēkā tās veļas pāri tundrai no Ledus jūras. Īsā mirklī tās aizputina ceļus un apkāj ceļā esošo darba brigādi sniega masām. Nav iespējams redzēt tālāk par metru, un galīgi zūd orientēšanās spēja. Trūkst elpas. Rīstoties siekalas sasalst ar slapjumu, kas tek no nāsīm, ap zodu sakalst ledus kamara. Seja un āda ir kā karsonī. Vienaļga, kas mugurā — ledus adatas izspiežas cauri katrai vilītei. Visbīstamākais tādā brīdī ļaut sevi ieputināt sniegā vai pieplakt sniega kupenām, meklējot atpūtu. Tad viss pagalam. Kolīdz kāds sabruk, biedri pūlas to piecelt. Ja to nepamana, šāds cilvēks pazūd sniega murskulī . . .

19. gadsimta pirmajā pusē krievu cars esot sacījis: „Nevienu cilvēku te nevar piespiest dzīvot . . .” Kā krievu caram, tā Staļinam bija zināms, ka šīnī apgabalā atrodas bagātīgi ogļu slāņi. Kamēr cars cilvēcīgu apsvērumu dēļ atteicās no šo dabas bagātību izmantošanas, tikmēr Staļins trenca nāvē simtiem tūkstošu un sakropļoja vēl prāvāku skaitu cilvēku, lai izveidotu Vorkutu par lielāko raktuvju apgabalu arktikā.

Latviešu ciešanu vietas Krievijā. 1941. gadā deportēto viena daļa novesta uz Vorkutu, bet visvairāk uz Tomskas — Krasnojarskas apvidu. Leģionāri izsūtīti uz Vorkutu, Nariļsku un Magadanu. Potma izvērtās par milzu noņemņu rajonu 1950-tos gados. Karagandas apgabalā atrodas Kingira, 1954. gada nemieru vieta.

Vorkutu labi aprakstījis M. Rozanovs savā grāmatā „Balto lauku ieķapotāji”. Rozanovs apcietināts 1928. gadā un bijis noņemtināts Vorkutā līdz 1941. gadam, kad vasarā kādā šķīrošanas noņemnē satiek deportēto latviešu grupu: inteliģenci — ārstus, juristus. Ar savām neredzēti labajām drēbēm viņi rada ievēribu, bet reizē arī tumšu skaidību, un dažās dienās viņu izskats jau pārvērties: viņus aplaupījuši noņemnes mēris — kriminālisti . . .

Kriminālisti noslepkavoja arī prāvestu Paulu Rozenbergu, kas pēc 10 gadu ieslodzīšanas 1954. gadā tika atbrīvots. Pirms došanās pie ģimenes, kas bija izsūtīta uz kādu Sibīrijas apgabalu, Rozenbergs gāja atvadīties no drauga — skolotāja, Volgas vācieša, kas dzīvoja tikai vienu kilometru no nometnes. Bet vēl nebija noiets pusceļš, kad ieslodzīto mīļotajam un cienītajam mācītājam uzglūnēja slepkavas un viņu nosita, lai iegūtu dažus simt rubļus nopelnītās naudas . . .

Kažaspēks apspiež ieslodzīto sacelšanos

. . . Tanki, apspiežot sacelšanos Kingirā, Karagandas apkārtnē, aizdedzināja barakas, iegāza to stūrus, vēlās pār visu, kas gadījās ceļā. Kājnieki ieskrēja barakās, šaudami uz gulētājiem un tiem, kuŗus mežonīgais troksnis bija piecēlis kājās . . . Ložu kārtas un izbaiļu saucieni jaucas ar ievainoto vaidiem. MVD vīri duŗ vēl tos, kas guļ zemē, ložu caururbti. Uz attālāk stāvošiem tankisti šauj no lūkām . . .

Visvaronīgāk turas 2. nometne. Divi reizes tā atvaira uzbrukumu. Uz tankiem lido karbida pudeles, un pret to sienām un lūkām sprāgst paštaisītās granātas. Kad pietrūkst šo ieroču, vīrieši un sievietes tver pēc akmeņiem un raida tos pret uzbrucējiem Dažas latviešu meitenes turpina cīņu kādā citā stūrī. Ik brīdī kāda saļimst. MVD vīra lode ķer zemgalieti, Lāčplēša ordeņa kavaliera meitu Birutu Blūmu, kas šīnī drausmīgajā cīņā plecu pie pleca turas ar otru latvieti, par kuŗu zināms tikai tas, ka tā ir divu bērnu māte. Dzīvās vēl saķēŗas ķēdē un dodas tieši tankiem pretī. Viņu rokās vairs nav karbida pudeļu, nav akmeņu. Kā Beverīnas dziedonī tās iet pretī ienaidniekam ar dziesmu.

Kas tā par dziesmu, grūti saklausīt. Varbūt korālis, varbūt kāda dziesma par dzimteni. Tanku dzelži un kāpurķēdes aprij jebkuŗu skaņu. Ir tomēr citi laiki . . . Tanka koloss, liels un briesmīgi varens, ceļ savu dzelzs vēderu tieši pret meitenēm. Un tad tas ir jau viņām pāri. Piedzirditie tankisti rēc no smiekliem . . .

Šai cīņā piedalījās visi baltieši, kas bija nometnē. Tādēļ kritušo un ievainoto skaits viņu daļā ir liels. Nonāvēto kopskaits vispār Kingirā — ap 500 . . .

. . . Vorkutā masu slepkavošanas pavēli dod vīrs, kuŗa vārds pazīstams visā pasaulē. Tas ir Padomju Sociālistisko Republiku savienības ģenerālprokurors pulkvedis Rudenko, kuŗš Nirnbergas kara noziedznieku prāvā uzturēja apsūdzību pret nacionālsociālistu kara noziedzniekiem — par noziegumiem pret cilvēci! Tagad no pašas Maskavas

sūtīts, lai izbeigtu šo vergu sacelšanos, viņš ar pistoles šāvienu dod pavēli uzbrukt ieslodzītiem. Ieslodzītie, cieši saķērušies rokās, kā dzīvs mūris, paceltām galvām un neslēpdamies, stāvēja savu slepkavu priekšā. Vēl Rudenko pistole nebija noslidējusi gar sāniem, kad sagūstīto cilvēku krūtīs atsitās simtām ložu . . . Tāds bija Vorkutas varoņciņas rekviems . . .

Ziņas no A. Šildes grāmatas
„Pa deportēto pēdām” un ieslodzīto atstātiem.

MOCEKĻU DZEJA

Latviešu noskaņas padomju verdzībā labi pauž arī dzejoļi, kas izsūtīti brīvajā pasaulē. Dažus paraugus šeit pievienojam.

Tuksnesis

Tuksnesis vientulīgs aizvijas tālē — bezgala tālē,
Pelēkā smiltājā kaltusi zāle vientuļa bālē.

Saule tuksneša smilti degošām asarām slaka —
Kur gan slēpusies veldzi dodošā dzīvības aka?

Upes, kas neatnāk viesos, ezeri — kur gan tie slēpjas?
Tuksnesis sadrūmis, tālē pelēks kā pavediens vērpjas.

Nedzird jūra, grimusi kāpu smiltājā baltā —
Nemiera vētras auklējot dzelmes šūpoli saltā.

Vienīgi ērkšķainā kamieļu barība uzzied zilajiem ziediem,
Baltajā mirdzoņā, zvaigžņainā gaišumā — pretim tuksneša biediem.

Smaidus neredzēt sāpēs stingušam, pelēkam tuksneša vaigam,
Cilvēks, cerības zaudējis, līdzīgs smilšainam tuksnesim baigam.

Astrachaņā, soda nometnē, 1956. g.

**Piemineklis nomocītiem latviešiem Intas spaidu darbu nometnes kapsētā,
Krievijā. Pieminekli cēluši paši latviešu ieslodzītie.**

CIETUMNIEKS SAVĀ ZEMĒ

Solījums

Tu stāvi viens pie kādas nāves ejas,
Kur ceļu galā kaps pie kapa rakts;
Te tev gar acīm aizslid tūkstoš sejas,
Kā lapas lapkrītī tās aizrauj nakts.

Vai liek tev visas zemes baigās sāpes
Te, savu kārtu gaidot, sakrāt Dievs,
Un visu alkas ciest un visu sāpes?

Un atbild Tēls, kas Krustā pacēlies:
To iespēs mirstīgais un — dzīvē ies! . . .

Ai, gaismas solījums — kad augšup vedīs kāpes?

Pēdējais riets

Vēl dažas īsas laika šaltis mums,
Ko dziļi ieelpot — pirms saules rieta,
Kad pēkšņi tumsis lauks un debesjums,
Un smilts, kur stāvam, kļūs mums kapa vieta.

Bet ir tik gaišs un mierīgs mūsu prāts,
Un bojā ejas griba ir tik cieta,
Ka stājas laiks, šī spēka mulsināts.

Un sirds, kas saules satumsumu gaida,
Kā milā reibst no dienas pēd'jā smaيدا,

Kur atmirdz labais viss, kas viņā pašā krāts.

Jānis Medenis

Jānis Medenis pēc Kurzemes cietokšņa kapitulācijas 1945. gada maijā mēģināja nokļūt Zviedrijā, bet komunisti viņu jūrā sagūstīja. 1947. gadā bijis apcietinājumā Bolderājā, kur arī sacerēts dzejoļu cikls „Cietumnieks savā zemē”. Tā kā Bolderājā gandrīz vai katru dienu kāds ieslodzītais notiesāts uz nāvi, tad šī neziņa un nāves nojauta izpaužas arī dzejnieka rindkopās. Vēlāk Medenis notiesāts un izsūtīts uz Kolimu, no kurienes atgriezās pazemots, izmisis un slimis 1955. gadā. Mira 1961. gadā 58 gadu vecumā.

Dzimtene raud

Latviet, vai dzirdi,
Dzimtene raud.

Mierini viņu!
Tuvāk sev glaud!

Ieslēdz skāvienā
Spēcīgi skautā!

Noslauki asaras
Brīvības autā!

Ko tu vērpi, Liktenmāte?
Vērpju stipru pavedienu
Sasiet Naidam kārās rokas.

Ko tu audi, Liktenmāte?
Aužu smalku līķa autu
Ietīt visas ļaužu mokas . . .

No nezināma autora Tajšetas noietnē.

(LASI: Ādolfā Šildes grāmatas „Pa deportēto pēdām” un „Vāžu rāvēji”, kā arī Jāņa Simsona „Vorkutas gūstekņa stāsts” un Rūtiņas U. „Vēl tā gribējās dzīvot”! Ā. Šilde, dzīvodams Vācijā, gadiem ilgi ir vācis ziņas par latviešiem izsūtīšanas vietās un spaidu darbu noietnēs, galvenokārt no vācu kara gūstekņiem, kas pēc gariem gadiem Sibīrijā un citur Krievijā atgriežas dzimtenē. Simsons savukārt pats pavadījis 10 gadus Vorkutā, sabojātas veselības dēļ atbrīvots un beidzot izkļuvis brīvajā pasaulē. Rūtiņa U. ir 14. jūnija aizvestā, toreiz tikai 14 gadus veca.

Par latviešiem un dzīvi Latvijā stāsta arī cittautu autori, kas apmeklējuši Latviju tagad, tāpat arī izceļotāji no Latvijas. Amerikānis John Noble, arī Vorkutas gūsteknis, stāsta par latviešiem savā grāmatā „I Found God in Russia”. Sk. arī literātūras norādījumus 201. lpp.)

KĀ LATVIEŠI LATVIJĀ PRETOJAS KOMŪNISMAM UN PĀRKRIEVOŠANAI

Pēc kara daudz latviešu leģionāru un citu patriotu turpināja cīņu pret boļševiku okupantiem kā partizāni. Viņi paslēpās Latvijas mežos un no turienes bieži uzbruka boļševiku varas vīriem un kaŗaspēka vienībām. Tikai pēc vairāku gadu niknām cīņām boļševikiem izdevās partizānu kustību iznīcināt: daudzus nogalināja, citus sagūstīja, spīdināja, izsūtīja spaidu darbos.

(Par partizānu cīņām sk. Alfreda Dziļuma „Kurzemes sirds vēl dzīva”!)

Pretestība komūnismam un pārkrievošanai latviešu tautā tomēr turpinās.

Pat vairāki latviešu komūnistu vadītāji mēģināja ierobežot krievu ieceļošanu, prasīja latviešu valodas lietošanu visās iestādēs un uzņēmumos, kā arī centās pārkārtot Latvijas saimniecību tā, lai Latvijas ražojumi mazāk tiktu izvesti uz Krieviju. Tomēr šos centienus nesaudzīgi apspieda. Vienu no visaugstākajiem latviešu komūnistu darbiniekiem — Edgaru Berklāvu 1959. gadā atcēla no visiem amatiem un izsūtīja uz Krieviju. Atcēla arī citus Berklāva domu biedrus. Latvijas komūnistus un viņu vadību no jauna pakļāva stingrai Maskavas un krievu kontrolei.

Kad 1968. gadā kāds latviešu komūnists I. Jachimovičs protestēja pret cenzūru un runas un domu brīvības apspiešanu („Idejas nevar nogalināt ne ar lodēm, ne cietumu vai spaidu darbu nometnēm,” viņš rakstīja), viņu apcietināja un vēlāk ieslodzīja vājpātīgo iestādē.

Tagad Latvijā valda vai nu krievi, vai Krievijā dzimuši latvieši (no kuriem vairums neprot vai negrib runāt latviski), kā arī vietējie latviešu komūnisti, kas pakalpiņi izpilda visu, ko Maskava prasa.

Latviešu tautas vairākums tomēr cenšas saglabāt savu tautību un norobežojas no visa, kas latviešiem svešs un nepieņemams.

Pretestība komūnistiem un pārkrievošanai izpaužas dažādā veidā.

Drošsirdīgi jaunieši savās skolās un augstākās mācību iestādēs protestē pret apspiešanām ar rakstiem un demonstrācijām. Kad 1972. gadā Kauņā, protestēdams pret boļševiku režīmu, sevi sadedzināja kāds lietuviešu skolnieks, uz viņa bērēm organizēti lielā skaitā devās jaunieši no Latvijas un Igaunijas. Valdībai vajadzēja norīkot uz robežas stiprus policijas spēkus, lai viņus aizturētu un neļautu iebraukt Lietuvā.

Citi sanāk slepenos pulciņos un apspriežas, kā labāk pretoties

apspiedējiem. Tos izspiego, apcietina, notiesā spaidu darbos.

Apzinīgie latvieši izvairās runāt krieviski. Neatkarīgās Latvijas valsts svētku dienā viņi uzpošas labākās drānās un cenšas piešķirt šai dienai svinīgu raksturu. Mirušo piemiņas dienā latvieši dedzina piemiņas svecītes Brāļu kapos pie kritušo latviešu karavīru kapiem un pie mātes Latvijas tēla, kā arī pie neatkarīgās Latvijas valstsvīru Čakstes, Meierovica u. c. kapiem. Joprojām daudzi svin Ziemsvētkus un Lieldienas pēc senām baznīcas paražām.

Bet par ipašām nacionālas manifestācijas dienām izvēršas dziesmu svētki. Lai gan šais svētkos netrūkst ne komunistu sarkano karogu, ne komunistisku runu un plakātu un katru gadu arvien vairāk latviešiem jāklausa krievu un citu Padomju Savienības tautu dziesmas, tad tomēr ar sevišķu sajūsmu tiek apsveiktas latviešu dziesmas. Tās koņiem jāatkārto atkal un atkal, kamēr svešās dziesmas un tās, kam komunistiskas propagandas raksturs, neizpelnās tikpat kā nekādu atsaucību.

Līdzīgi grāmatu veikalos ātri tiek izpirktas latviešu dzejnieku grāmatas, sevišķi tās, kurās latvieši saklausa tēvzemes Latvijas mīlestību, ilgas pēc brīvības un aicinājumu saglabāt latviešu kultūru un tradīcijas.

KO LATVIEŠI LATVIJĀ ŠODIEN SAKLAUSA DZEJNIEKU DARBOS

Latvijā ļoti iemīļota kļuvusi Emīļa Dārziņa koņa dziesma ar Raiņa vārdiem „Lauztās priedes”.

Vējš augstākās priedes nolauza,
Kas kāpās pie jūrmalas stāvēja.
Pēc tālēm tās skatieniem gribēja sniegt,
Ne slēpties tās spēja, ne muguru liekt:

„Tu lauzi mūs, naidīgā pretvara,
Vēl cīņa pret tevi nav nobeigta.
Vēl ilgās pēc tāles dves pēdējais vairs,
Ik zarā pret zaru šņāc nerimstošs naidis!”

Un augstākās priedes pēc lūzuma
Par kuģiem no ūdeņiem iznīra —
Pret vētru lepni cilājas krūts,
Pret vētru cīņa no jauna dūc:

„Brāz bangas, tu, naidīgā pretvara —
Mēs tāles sniegsim, kur laimība!
Tu vari mūs šķelt, tu vari mūs lauzt —
Mēs sniegsim tāles, kur saule aust!”

Rainis sadzejoja šo dzejoli 1900. vai 1901. gadā, kad bija izsūtīts trimdā Slobodskā, Krievijā. Ar naidīgo pretvaru viņš saprata cara Krievijas policijas varu, kas apspieda brīvību. Bet latvieši Latvijā tagad ar naidīgo pretvaru saprot pašreizējo krievu boļševiku režīmu, un tālab dziesma koncertos izraisa lielu sajūsmu un vienmēr jāatkārto.

Par 1905. gada revolūciju¹ dzejo arī vairāki tagadējie okupētās Latvijas dzejnieki. Tā Imantam Auziņam ir dzejolis ar krievu vārdu „Pļi!” virsrakstā, kas latviski nozīmē militāru pavēli „Šaut!”

Pļi! — tos, kas viņu emisārus padzinuši.
Pļi! — tos, kas savu zemi savās rokās paņēmuši.
Pļi! — tos, kas savu domu domājuši.
Pļi! — tos, kas krievu caru nava mīlējuši.
Pļi! — tos, kas cilvēkcieņu pazinuši.

Arī šeit dzejnieks runā par krievu caru un viņa karavīriem, kas apšāva revolūcionārus. Bet — Latvijā arī tagad valda krievi ar savu „caru” — Brežņevu Maskavā, kas arī nesaudzīgi apspiež tos, „kas savu domu domājuši” un „krievu caru nava mīlējuši . . .”

Tam pašam dzejniekam ir vēl kāds garāks dzejolis „Ugunsvēji”, kurā lasām vārsmas:

Rīga . . .
Tev divkāršu verdzību nes
Šeremetjeva pulki kā slogs,
Jo viņa augstībai, Pjotram Pirmajam
Plašāks uz Eiropu jācērt logs . . .

Šeremetjevs bija krievu cara Pēterā (dzejnieks lietojis krievisko apzīmējumu „Pjotrs”) Pirmā karavadonis, kas lielajā Ziemeļu karā nesaudzīgi postīja Vidzemi un pakļāva krievu varai mēra smagi piemeklēto Rīgu.² Arī tagad pār Latviju un Rīgu „divkāršu verdzību” nesuši krievi!

Par vēstures temu dzejo arī Vizma Belševica savā dzejoli „Indriķa Latvieša piezīmes uz Livonijas chronikas malām”.³ No šī dzejoļa dažas rindas:

¹ Sk. „Latvijas vēsture” I daļu 147. un sek. lappuses!

² Sk. „Latvijas vēsture” I daļu 93. un sek. lappuses!

³ Par Latviešu Indriķa t. s. Livonijas chroniku sk. „Latvijas vēsture” I daļu XI, kā arī 47., 57. — 60., 64. un 65. lp.!

Kā greizsirdīga sieva Roma prasa,
 Lai ik uz soļa mīlestību zvēr
 Tai publiski . . . Un spiegu acīm lasa
 Starp manām rindām, ka tai nepieder
 Šī sirds, kādreiz tik ļāvīga un naīva.

 Es gribu sadegt. Ugunskaipu dodiet!
 Gaŗš bijis mūŗš. Bet mūŗa nomods — Iss.
 Visaugstākais no manu tēvu godiem —
 Pa stāvu liesmu uzkāpt debesīs
 Un izkliegt netaisnību, kurā mana tauta
 Ar dzelzi kvēlojoŗu nīdēta un kauta . . .

Ar Romu dzejolī domāta Romas katoļu baznīca, kas vadīja senlatvieŗu cilŗu pakļauŗanu vācu varai. Bet ja dzejoļa lasītājs lasa „Roma”, bet domā „Maskava” — dzejolis iegūst pavisam citu nozīmi.

Savas paŗa domas latvieŗu lasītājā izraisīs arī citi dzejoļi: ŗīs domas varētu arī nebūt vienmēr tās, ko dzejnieks domājis. Mēģināsim uzminēt, ko izjūt un domā latvieŗu lasītājs Latvijā ŗodien, lasot dzejoļus, kā:

Vilks

Vilks skatās uz meŗu, lai kā viņu baro,
 Un saglabā meŗoņa muguru stīvu.
 Lai būda cik silta, lai ķēde cik gaŗa,
 Viņŗ nesacīs paldies, ka atstāja dzīvu.

Vilks skatās uz meŗu, ko netaisās pārdot
 Par gabalu maizes un cīpslotas gaļas.
 Viņŗ neklausās saimnieka glaudīgos vārdos.
 Bet varbūt, ka nedzird? Jo ķēde par skaļu.

Vien suņi caur ŗvadzoņu saimnieku klausās,
 Vien suņi lien nolaizīt sitēja roku.
 Un nenāc ar bļodu — uz meŗu vilks ausās,
 Un nesniedzies paglāstīt — pirkstus var nokost!

Ja atraisīt vilku no ķēdes tu baidies,
 Tad nosit! Vien suņi ar nebrīvi sarod.
 Vien sunim par silu kļūst saimnieka skaidiens.
 Vilks skatās uz meŗu, lai kā viņu baro.

Vizma Belŗevica

Ticības dziesma

Šis dzejolis ir noslēguma daļa no garāka dzejojuma „Aizmigusi”, kas it kā attēlotu kāda cita dzejnieka noskaņas, kas dzīvojis 1840tajos gados — laikā, kad latviešu tautu apspieda gan vācu muižnieki, gan krievu cars.

Es, velns un atstumtais, kam es vēl ticu?
Ai, ticības nav man! ne par matu.
Bet pārliecība — ir: es rītu skatu.

Mēs dzīvosim. Un aizies visi kungi.
Un aizies svešnieks, tavu zemi ņēmis.
Tā laiks ir domājis, tā laiks ir lēmis.

Kad taisnais nenomāks vairs savu kvēli,
Pat lišķis kaunēsies bāzt savu mēli
Zem troņa — balstam,
Tad tie troņi — grūs.

Un šajā senā, sirmā zemesmalā
Rīts bagātīgu rīta gaismu skalos.

Tā spēcīga un brīva tauta būs.

Imants Auziņš

Nācijas dziesma

Šis ir ungāru (jeb kā ungāri paši sauc savu tautu — maģāru) 1848. gada brīvības cīnītāja Sandora Petefi dzejolis, ko latviski tulkojis Laimonis Kamara.

Vārdu „maģārs” godā celsim,
Gadsimteņu lāstu velsim,
Slavu pārkalsim par jaunu,
Nomazgāsim savu kaunu!
Lai skan Ungārijas dieviem
Soltjums,
Soltjums — ne mūžam vergiem
nebūt mums!

Padomāsim, ko teic mums par apstākļiem Latvijā sekojošais dzejolis!

Gandrīz puse

Mans brillainais, vienmēr smaidošais paziņa
Izbijies saka:

— Esot paziņots
Kaut kādā sanāksmē vakar,
Ka neesot ieteicams sapņot,
Neesot — kā gribi, tā grozi . . .

Viņš mani ap pleciem apņēma:
— Es gulēju tā kā nosists,
Neredzot ne melnbaltus, ne krāsainus sapņus.
Ja vajadzēs (kas var zināt!)
Varbūt tu vari to apliecināt?

Es atbildu: — Labi, cilvēk, es to varu,
Tikai redzu ik nakti es sapņus garus
Un arī dienā, ejot atvērtām acīm .
— Bet to tikai nevajag citiem sacīt . . .
— Kāpēc? Vai tu vari atbildēt — kāpēc?

Gandrīz puse dzīves ir miegs,
Gandrīz puse dzīves ir slāpes,
Gandrīz puse dzīves ir sapņi,
Un gandrīz puse sapņu kļūst dzīve.

Imants Auziņš

Okupētās Latvijas dzejniekiem ir arī ne mazums dzejoļu, kuŗos
izskan aicinājums — palikt uzticīgiem savai tautai un tēvuzemei.
Dažus šeit pieminam.

Es savā zemē

Es savā zemē gribu kļūt par zvanu,
No kuŗa mūžam jaunas dziesmas list —
Kā sniegpulksteņu pirmās taktis sniegā,
Kā pūces vaidi sveču mēnesī.

Es savā zemē gribu kļūt par zvanu,
Ko jūsu rokas nenogurstot lej
No tautasdziesmas nemaldīgiem ritmiem
Un putna balss, kas pieder pasaulei.

No manas dziesmas nokaliet sev zvanu,
Pirms mana saule rūgti degot riet!
Es savā zemē gribu kļūt par zvanu,
Kas vēl aiz nāves uzticību dzied.

Jānis Peters

Ir dzimtā zeme . . .

Ir dzimtā zeme katram viena,
Un šūpulis ir katram viens.
Tu piedzimsti. Un kopš tās dienas
Pie tautas mūža pavediena
Ir piesiets vēl viens pavediens.

Laimonis Kamara

Daugava

Kas tā pie Daugavas sirdi sien,
Ka atrauties nevar nekā?
Mums Daugava nav upe vien —
Tā Latvijas mūžība.

Elza Stērste

Latvijas daļums

Tavs daļums, Latvija, nav pilsētās —
Es esmu redzējusi skaistākas par tavām —
Bet liekas, nav nekur uz zemes šās
Ne tādu birztalu, ne tādu lazdu gravu.

Tu vienmēr sirdi spēj man atkausēt
Ar savu pīpeņu un kumelišu smaidiem,
Gar tavām upēm sirmi kārkli sēž.
Kā makšķernieki, lielo lomu gaidot.

Un egļu mežu klusums smaržīgais,
Un priežu silu velves tālskanīgas —
Es jūtu, kā pa naktīm atplūst gaiss
No turienes līdz maniem logiem Rīgā.

Un kad starp bērziem Gaujas zilgme mirdz
Un baltus mākoņus veļ saulei garām vēji,
Es savus senčus tencinu no sirds,
Ka tieši tevi viņi izvēlējās.

Ārija Elksne

ANEKDOTI

Grūtos apspiešanu laikos tautā rodas anekdoti, kas ar rūgtu humoru raksturo gan laika grūtības, gan arī nepatiku, ko apspiestie izjūt pret saviem apspiedējiem.

Piemēram, daži anekdoti, ko tagad stāsta Latvijā.

Ieceļotājus zemēs aiz t. s. dzelzs priekš kara pārsteidz skaistie puķu rotājumi pilsētu laukumos un apstādījumos, bet vēl vairāk — neskaitāmie plakāti, kas slavina krievu armiju un komunistu partiju un iekārtu. Tai pašā laikā nereti pilsētu iedzīvotājiem pietrūkst pārtikas produktu.

Čigāns (ko parasti mēdz uzskatīt par lielu balamuti) esot tāpēc tā slavējis komunistu iekārtu: „Kas tad mums agrāk bija? Tikai olas, speķis un sviests! Olas, speķis un sviests! Bet tagad, es jums saku, tagad pavisam cita dzīve: puķes un plakāti! Puķes un plakāti!”

*

Pēc krievu iebrukumiem Austrumvācijā, Polijā, Ungārijā, Čehoslovākijā un pašā pēdējā laikā Afganistānā:

Kas ir tanks? Satiksmes līdzeklis, ar ko krievi apmeklē draudzīgas republikas.

*

Nepatiku pret varasvīriem pauž sekojoši anekdoti:

Skolotājs, iepriekšējā stundā stāstījis par komunistu vadona Ļeņina ģeniālītāti un lielumu, nākamajā stundā atprasa skolniekiem: „Cik liels bija Ļeņins?”

Kāds no skolniekiem zina atbildi: „Vienu metru un sešdesmit astoņus centimetrus!”

Pārsteigts skolotājs jautā: „Kā tu to zini?”

„Mans tēvs ir metru un astoņdesmit astoņus centimetrus garš,” tā skolnieks, „un viņš vienmēr saka, ka Ļeņins esot viņam līdz kaklam . . .”

*

Latviešu komunistu partijas vadītājs Augusts Voss grib pats pārliecināties, ko tauta par viņu domā. Pielipinājies liekas ūsas un apgērbies nodriskātā uzvalkā, viņš iziet uz ielas un iegriežas krogū, pasūtina vodu (krievu degvīnu) un uzsāk sarunu ar otru krogus apmeklētāju: „Nu, ko tu domā par Vossu?”

Uzrunātais iztrūcies atbild: „Vai tu traks esi, ka gribi par tādām lietām šeit, visiem dzirdot, runāt?”

„Nu, tad iziesim ārā!” Voss teic un uz ielas atkārto jautājumu.

„Vai tad tu neredzi, ka te visapkārt tik daudz cilvēku: kā gan es tev drīkstu sacīt, ko domāju par Vossu?” svešais joprojām izvairās.

„Nu, tad sēdīsimies taksītī!” un Voss aptur garāmbraucošu taksometru, un, kad abi iekāpuši, atkārto jautājumu: „Tā, tagad tu vari stāstīt, ko tu domā par Vossu.”

Otrs uzliek plaukstu uz lūpām un mēmi parāda uz šoferi: „Nevar!”

Kad taksometrs abus izvedis ārā no pilsētas un Voss ar līdzbraucēju izkāpuši, abi iet mežā, kas piekļaujas ceļam. Tur, iepriekš rūpīgi apskatījies apkārt, vai tuvumā nav kāds sēņotājs vai nejaušs garāmgājējs, svešais pieliecas Vosam pie auss un beidzot čukst: „Vai tu zini: man Voss p a t i k: bet tikai — lūdzu, lūdzu — nesaki to nevienam!”

*

Mikla: kas tas ir? Krustām šķērsām kauli likti, pati miesa cauri spīd? — *Atminējums:* 'слозъ взошлѡхъ

Mikla: vīrs iet pa ceļu, rats uz muguras. — *Atminējums:* 'мѡлѡчѡкѡмъ рѡзѡмъ нѡвѡмъ рѡзѡмъ

Latvieši trimdā

Latvieši ārpus Latvijas

Brīvajā pasaulē atrodas ap 120 000 latviešu: visvairāk Amerikas Savienotajās Valstīs, bet arī Kanadā, Austrālijā, Anglijā, Vācijā, Zviedrijā, Venecuēlā, Brazīlijā un vēl citās zemēs.

Ārpus Latvijas daudz — varbūt ap 200 000 — latviešu atrodas arī Krievijā.

Pirms Pirmā pasaules kara uz Krieviju izceļoja lielāks skaits latviešu zemkopju un iekopa Krievijas laukos savas saimniecības. Tur palika daļa no cara Krievijas dienestā esošajiem latviešiem, kā arī laba tiesa kara laika bēgļu un strēlnieku; tāpat gandrīz visi latviešu komunistu vadoni.

Latviešu komunistu organizācijas un to vadītājus gandrīz pilnīgi iznīcināja 1936. un sekojošos gados, kad Staļins ar nesaudzīgu terroru vērsās pret etniskām grupām Krievijā. Tie, kas pārdzīvoja šo terroru, pārkrievojās. Arī tagad Latvijā augstos amatos ir šo latviešu komunistu pēcnācēji, kam ir gan latviski uzvārdi, bet kas latviski neprot vai runā pavisam vāji.

Latviešu organizācijas

Brīvās pasaules latvieši pulcējas savās draudzēs un organizācijās. Katrā zemē ir arī savas centrālās latviešu organizācijas, kas cenšas apzināt un vienot latviešus kopējam darbam, organizē latviešu skolas un kultūras dzīvi, atgādina Latvijas likteni savu zemju valdībām, saskaņo un vada politiskas akcijas Latvijas brīvības labā.

Amerikas Savienotajās Valstīs šī centrālā organizācija ir Amerikas Latviešu apvienība (ALA), Kanadā — Latviešu Nacionālā apvienība Kanadā (LNAK); tāpat savas centrālās organizācijas ir Austrālijas un Jaunzelandes, Vācijas, Anglijas, Zviedrijas un Dienvidamerikas latviešiem. Tās visas sadarbojas Brīvās Pasaules Latviešu apvienībā (BPLA),

kuŗas priekšsēži kopš tās dibināšanas bijuši ASV latviešu dzīves vadītāji Pēteris Lejiņš, Uldis Grava un Ilgvars Spilners.

Latviešu jaunatne savukārt pulcējas savās organizācijās: Amerikas Savienotajās Valstīs jaunatnes pulciņus apvieno Amerikas Latviešu Jaunatnes apvienība (ALJA), Kanadā — Latviešu Nacionālā Jaunatnes apvienība Kanadā (LNJAK); līdzīgas organizācijas ir Austrālijas, Eiropas un Dienvidamerikas latviešu jauniešiem.

Bijušie latviešu leģionāri nodibināja Daugavas Vanagu apvienību, kam ir nodaļas visās trimdas zemēs un kas nodarbojas gan ar nacionālpolitisku, gan kultūrālu, gan palīdzības darbu. Tāpat visās trimdas zemēs darbojas skauti un gaidas, korporācijas un citas studējošo organizācijas. Draudžu darbu vada un saskaņo baznīcu organizācijas. Lielākās latviešu ticīgo grupas — Latvijas Evgāneliski Luteriskās baznīcas — dzīvi vada Baznīcas virsvalde ar archibīskapu Arnoldu Lūsi (Toronto).

Komūnistiem nepatīk šī trimdas latviešu organizēšanās. Tāpēc viņi cenšas traucēt šo darbu gan ar melīgiem propagandas un lamu rakstiem, gan radot šķelšanos un nesaskaņas trimdas latviešu starpā.

Šādas nesaskaņas, piemēram, radīja komūnistu organizēti t. s. „kultūras sakari”, sūtot uz brīvo pasauli gan komūnistu publikācijas un filmas, gan arī organizējot okupētās Latvijas mākslinieku un rakstnieku viesošanos Amerikā, Kanadā, Austrālijā un citās zemēs. Tai pašā laikā ievest Latvijā brīvās pasaules latviešu grāmatas un laikrakstus ir stingri aizliegts. Tur viesoties atļauts tikai atsevišķiem ielūgtiem latviešu māksliniekiem un rakstniekiem, par kuriem komūnisti ir pārliecināti, ka tie sadarbosies ar viņu iestādēm un nedemonstrēs Latvijā nacionālu un antikomūnistisku nostāju.

Kā cīnīties par Latvijas brīvību

Mēs nevaram pašreiz cīnīties par Latvijas brīvību, kā mūsu varoņi cīnījās par brīvību ar ieročiem rokās. Bet mēs varam cīnīties par Latviju, ja saglabājam latviešu valodu, kultūru un tradīcijas, mācāmies par Latviju, esam lepmi uz savu latvisko izcelsmi un stāstām visiem, kā mūsu tēvzeme cieš komūnistu varā un ka šī komūnistu vara ir melu, bezdievības, netaisnības un apspiedēju vara.

Ja paliksim uzticīgi Latvijai un izpildīsim savu pienākumu, tad varam cerēt, ka Dievs dos mūsu tautai un tēvuzemei atkal brīvību. Tad piepildīsies izsūtītā un nomocītā dzejnieka Leonīda Breikša vārdi:

Mēs varam iet caur visām mokām,
Mēs varam ciest vēl briesmīgāk:
Jo pacels Dievs uz savām rokām
Mūs tad, kad mūsu diena nāks.

JAUTĀJUMI ATKĀRTOŠANAI

Apmēram cik latviešu atrodas brīvajā pasaulē?

Kurās zemēs?

Nosauc savas zemes centrālo latviešu organizāciju!

Nosauc savas zemes centrālo latviešu jaunatnes organizāciju!

Kas pašreiz ir šo organizāciju vadītāji?

Kas ir BPLA?

Kas ir Daugavas Vanagi?

Kā komunisti cenšas traucēt trimdas latviešu centienus un sadarbību?

Ko varam darīt Latvijas brīvības labā?

Amerikas Latviešu apvienības jubilejas kongress

1976. gadā Vašingtonā. Kongresa vadība un ALA-s valde: ceturtais no kreisās — ALA-s valdes priekšsēdis 1980. gadā Jānis Riekstiņš, sestais — toreizējais ALA-s valdes priekšsēdis Adolfs Lejiņš, astotais — BPLA priekšsēdis Ilgvars Spilners.

LATVIEŠU KULTŪRAS DZĪVE TRIMDĀ UN DZIMTENĒ

Latviešu kultūras dzīve trimdā un dzimtenē joprojām vēl ir rosīga.

Trimdā dzīvojošie latviešu rakstnieki un mākslinieki nav pakļauti komunistu režīma ierobežojumiem un spaidiem: viņi var brīvi izvēlēties tematus un rakstniecības vai mākslas stilus, kā arī brīvi paust savus personīgos uzskatus. No otras puses, ir vairākas mākslas nozares — kā teātris, opera, balets, koŗu dziedāšana — kas Latvijā saņem ievērojamu valsts pabalstu, kamēr trimdā mūsu kultūras darbinieku panākumi ir katra paša centienu un talanta rezultāts.

Prozas *rakstniecībā* trimdas autoriem, kā Anšlavam Eglītim, Alfredam Dziļumam, Valdemāram Kārķiņam, Gunāram Janovskim un citiem, nav līdzīgu dzimtenes autoru vidū. Totiesu dzejā Latvijā ir radies lielāks skaits spējīgu talantu, kas — vismaz skaitliski — pārspēj to, ko dzejnieki trimdā varējuši dot savai tautai.

Latvijas operas balets deķo Emīļa Dārziņa „Melancholisko valsī”.

Visnotaļ pieminamas trimdā izdotās Latvijas *vēstures grāmatas*. Vēsturnieki E. Andersons, E. Dunsdorfs, U. Ģermanis, A. Johansons, A. Spekke, A. Šilde un citi izmantojuši brīvās pasaules arhīvos un bibliotēkās atrodamos materiālus un publicējuši vērtīgus darbus par Latvijas vēsturi un tās problēmām. (Sk. norādījumus uz literātūru 199. lpp.) Turpreti okupētajā Latvijā izdotās vēstures grāmatas ir boļševiku un krievu propagandas melu piesātinātas.

Spējīgi *komponisti*, kā arī *mākslinieki-izpildītāji* (pianisti, vijolnieki, solo dziedātāji u. c.) atrodami gan trimdas, gan dzimtenes latviešos. Jau starptautisku atzišanu ieguvuši trimdinieki komponists Tālvāldis Ķeniņš un pianists Arturs Ozoliņš (abi Kanadā), bet no Latvijas talantiem — diriģenti Arvīds Jansons un Mariss Jansons, kā arī t. s. vieglās mūzikas komponists un izpildītājs Raimonds Pauls. Ļoti izcilā operdziedoņa Jāņa Zābera spožo karjēru Latvijā izbeidza pāragra nāve. Vairāki ievērojami jaunākās paaudzes mākslinieki, kas savu mūzikālo izglītību ieguvuši pēc Otrā pasaules kara Latvijā, atraduši iespēju izceļot uz brīvo pasauli, kur turpina savu mākslinieka karjēru. Tā vijolnieces Rasma Lielmane un Ilze Graubiņa, vairāki pianisti, baletdejotāji u. c.

Glezniecībā trimdas latviešu mākslinieki šķiet vairāk progresējuši, visnotaļ jau pieminētās tematu un stila izvēles brīvības dēļ.

Teātris trimdā cieš no tā, ka gandrīz visi latviešu aktieri nodarbināti citos arodos un savai mākslai var nodoties tikai vaļas brīžos. Tomēr atzīmējami vairāki ansambļi, kas laiku pa laikam iepriecina latviešus ar labi sagatavotām teātra izrādēm. Šeit jāmin Latvijas neatkarības laika mākslinieku Osvalda Uršteina, Reiņa Birzgaļa un Jāņa Lejiņa sagatavotās izrādes, kurās piedalās ASV austrumpiekrastē dzīvojošie aktieri. Bez tam ansambļi, kas sekmīgi darbojas, pa daļai šeit izglītotu režisoru vadībā, ir Sanfrancisko Mazais teātris un vairāki Austrālijas ansambļi, arī teātrnieku grupas Kanadā, Anglijā, Zviedrijā. Zviedrijā dzīvo un joprojām raksta lugas Mārtiņš Zīverts; tāpat vairākas vērtīgas komēdijas sarakstījis Anšlavs Eglītis. Ēvalds Dajevskis izvirzījies trimdā kā izcils dekorators.

Joprojām latvieši iemīļojuši savus *dziesmu svētkus*, ko regulāri svin dažādās valstīs un vietās, dažreiz vairāk lokālā, citreiz vispārējā, pat globālā apjomā (piemēram — Visbijā, Gotlandes salā, Zviedrijā 1979. gadā). Šie svētki gan trimdā, gan dzimtenē kļūst par plašu gan nacionālu, gan mākslas demonstrāciju.

Salīdzinot ar Latvijas neatkarības laiku, ļoti lielu ievērību ieguvuši *tautas deju* uzvedumi. Gan dziesmu svētkos, gan tautas deju uzvedumos latviešiem izdevība parādīt savus vecos un krāšņos *tautas tērpus*. Lietpratēji atzīst, ka trimdā darinātie tautas tērpi un tautiskie

Dziedātāji dziesmu svētkos Rīgā 1970. gadā.

audumi visumā ir saglabājuši vairāk latviešu ētniskās tradīcijas un arī dažādību, nekā tie, ko tagad Latvijā redzam.

(Pilnīgāku sarakstu par latviešu māksliniekiem un rakstniekiem gan trimdā, gan dzimtenē atrodam L. Streipa „Visjaunāko laiku Latvijas vēsture” 153. — 187. lp.)

Latviešu kultūras tradīcijas apdraud latviešu jaunākās paaudzes tieksme pāriet trimdas zemes iedzīvotāju tautībā, bet Latvijā — pārkrievošana un komūnisma spaidi. Šajos nelabvēlīgos apstākļos saglabāt savu latvisko dzīves ziņu, valodu, tradīcijas un kultūras vērtības ir tāpēc jo vairāk mūsu pienākums.

**Garēzera latviešu vasaras vidusskolas absolventi
1980. gadā Mičigenas štatā Amerikā.**

**Latviešu gaidas
dievkalpojumā 3. lielajā skautu un gaidu nometnē Ketskilu kalnos,
Ņujorkas štatā, 1977. gadā.**

Dziesmu svētki trimdā

Čikagā 1953. gadā.

Klīvlendē 1968. gadā.

Bostonā 1978. gadā.

Visbijā 1979. gadā.

Kr. Granta uzņēmumi

**Latviešu jaunieši demonstrē
un prasa brīvību Baltijas valstīm.**

Vašingtonā

Ņujorkā

Stokholmä

Minsterē

ATKĀRTOJUMAM: NOTIKUMI PĒC 1921. GADA

1921

26. janvārī Latvija atzīta de jure.

1922

7. novembrī Sanāk pirmā Latvijas saeima.

1925

22. augustā Mirst Zigfrīds Meierovics.

1927

14. martā Mirst prezidents Jānis Čakste.

1933

Hitlers pārņem varu Vācijā.

1934

Staļins nostiprina savu varu Krievijā ar masu slepkavībām un „tīrīšanas prāvām”.

15. maijā Kārlis Ulmanis apvērsumā atlaiž Saeimu un nodibina t. s. Vienības kabinetu.

1936

11. aprīlī Kārlis Ulmanis top par valsts prezidentu.

1938

Martā *Hitlers okupē Austriju.*

29. septembrī *Mīnchenes pakts: Anglija un Francija meklē izlīgumu ar Hitleru.*

1939

Martā *Hitlers okupē Čehoslovākiju un Klaipēdas apgabalu Lietuvā.*

23. augustā	<i>Hitlera un Staļina „draudzības līgums”.</i>
1. septembrī	Vācija uzbrūk Polijai. Otrā pasaules kara sākums.
17. septembrī	<i>Krievi uzbrūk Polijai no muguras.</i>
5. oktobrī	Padomju Savienība noslēdz līgumu ar Latviju par militāru bažu ierīkošanu Latvijas teritorijā.
Oktobrī	Sākas Latvijas vāciešu izceļošana uz Vāciju (t. s. repatriācija).
29. novembrī	<i>Krievi uzbrūk Somijai.</i>

1940

14. jūnijā	<i>Vācieši ieņem Parīzi.</i>
17. jūnijā	Komūnisti okupē Latviju.
21. jūlijā	Komūnisti deportē valsts prezidentu Kārli Ulmani uz Krieviju.
5. augustā	Padomju Savienības augstākā padome „uzņem” Latviju Padomju Savienībā.

1941

14. jūnijā	15 000 latviešu apcietināšana un deportēšana uz Sibīriju.
22. jūnijā	Vācijas — Padomju Savienības kara sākums.
1. jūlijā	Rīgas atbrīvošana.
7. decembrī	<i>Japāna uzbrūk Perl Harborai. ASV iestājas karā.</i>

1943

2. februārī	<i>Krievi iznīcina vācu armijas Staļingradā.</i>
10. februārī	Latviešu leģiona dibināšana. Cīņas Volchovas purvos.

1944

Aprīlī	Latviešu leģiona cīņas pie Veļikajas upes.
--------	---

6. jūnijā *Sabiedrotie izceļ kaņaspēku Francijā („D Day”).*
20. jūlijā *Neizdevies atentāts pret Hitleru. Sazvērnieku ģenerāļu apcietināšanas un tiesāšanas sākums.*
31. jūlijā **Komunisti ieņem Jelgavu.**
13. oktobrī **Rīgas krišana.**
- Novembrī **Frontes nostabilizēšanās un smagu cīņu sākums par Kurzemes cietoksni.**

1 9 4 5

7. martā *Sabiedrotie pāriet Reinu un ielaužas Vācijā.*
25. aprīlī *Krievi ieņem Berlīni.*
8. maijā **Otrā pasaules kara beigas: Vācija kapitulē bez noteikumiem.**

1 9 4 8

Sākas latviešu izceļošana no Vācijas uz aizjūras zemēm.

1 9 4 9

- Martā 50 000 latviešu izsūtīšana uz Sibīriju.**

1 9 5 3

- Martā Mirst Staļins. Maļenkovs — viņa vietā.*
- Jūnijā Sacelšanās Austrumvācijā.*

Sacelšanās Vorkutas un Nariļskas spaidu darbu nometnēs.

1 9 5 4

Sacelšanās Kingirā un citās Sibīrijas nometnēs.

(Atsevišķās nometnēs sacelšanās notikušas jau agrāk, kā 1946. gadā Kolimā, 1950. gadā Salechar-dā, 1952. gadā Krasnojarskā u. c.)

1955

*Kruščevs un Bulgaņins nomaina Maļenkovu.
Vēlāk Kruščevs pārņem visu varu.*

1956

Jūnijā

Sacelšanās Polijā.

Oktobrī

Sacelšanās Ungarijā.

1965

Kruščevu nomaina Kosigins un Brežņevs.

1968

Krievi iebrūk Čehoslovākijā.

1980

Krievi okupē Afganistanu.

Kosigins atkāpjas. Brežņevs nostiprina savu varu.

Lūgšana par Latviju
latviešu bērnu vasaras nometnē Ketskilu kalnos.

Anatols Dinbergs
Latvijas sūtniecības vadītājs Vašingtonā.

**Trimdas pamatskolas absolventi
Nujorkas draudzes Longailendas pamatskolas absolventi 1972. gadā.**

Uz tevi, Latvija, iet visas mūsu domas,
Par tevi lūpas lūgsnu vārdus liek,
Kad vakarā un tumsā jāiestieg.

Uz tevi, Latvija, iet visas mūsu domas,
Par tevi rīta ausmā sapnis nāk,
Ar tevi vien tik bēglis dzīvot māk . . .

*

Svešas kājas samīda Latvijas zemi.
Sveša roka izkaisa latviešu tautu.
Sāpes dvēseli plosa līdz nāvei,
Nabaga putnu.

Zinaida Lazda

Triju zvaigžņu ordenis.
Dibināts 1924. gadā. Piešķir par nopel-
niem Latvijas valsts labā.

Literātūra

Literātūra par Latvijas vēstures jaunāko posmu — pēc 1914. gada — ir visai plaša, un nav iespējams šeit visas publikācijas uzskaitīt. Minēsim tikai dažas grāmatas, kas var noderēt skolotājiem kā rokas grāmatas un — dažos gadījumos — skolēniem kā papildu lasāmviela.

Vispirms kapitāldarbi:

Latvju Enciklopēdija, apg. Trīs Zvaigznes Stokholmā 1950. — 1955.
Latvju Enciklopēdija, papildinājumi, apg. Trīs Zvaigznes Stokholmā 1962.

E. Andersons, Latvijas vēsture 1914. — 1920., apg. Daugava Stokholmā 1967.

Ā. Šilde, Latvijas vēsture 1914. — 1940., apg. Daugava Stokholmā 1976.

M. Peniķis, red., Latvijas atbrīvošanas kara vēsture I — II, 2. izd., Daugavas Vanagi ASV, Linkolnā 1961. — 1962.

Latviešu karavīrs Otrā pasaules kara laikā I — VII, Daugavas Vanagu centrālās valdes izd., Vesterosā, Zviedrijā, 1973. — 1979.

A. Silgailis, Latviešu leģions, apg. Imanta Kopenhagenā, 1962.

Prof. N. N. (A. Spekke), Latvijas vēsture, Miķeļa Goppera apg. Stokholmā 1948.

A. Bilmanis, Latvia as an Independent State, Latvijas sūtniecības Vašingtonā izd. 1947.

Citas vēstures grāmatas:

U. Ģermanis, Latviešu tautas piedzīvojumi, 3. izd., Valtera Ziedīņa apg. Toronto.

Fr. Zālītis un E. Nagobads, Latvijas vēsture skolām un pašmācībai, Grāmatu Drauga apg. Ņujorkā 1947.

R. Miķelsons, Latvijas vēsture (tautskolas kurss), 5. iesp., LCK apgāds Latvija 1949. (?)

P. Dreimanis, Latvju tautas vēsture, apg. Imanta Kopenhagenā 1957.

L. Streips, Visjaunāko laiku Latvijas vēsture, ALA izd. 1979.

E. Dunsdorfs, Latvijas vēstures atlants, 2. izd., Kārļa Zariņa fonda izd. Austrālijā 1969.

Vērtīgus dokumentu un aprakstu citātus sniedz:

E. Dunsdorfs, Senie stāsti, apg. Austrālijas Latvietis 1955.

E. Dunsdorfs, Mūžīgais latviešu karavīrs, ģen. Kārļa Goppera fonda izd. 1967.

Atsevišķus vēstures notikumu posmus apskata:
strēlnieku un brīvības cīņas un Latvijas valsts tapšanas laikmetu (1914. — 1920.) —

J. Goldmanis un E. Mednis, red., Latviešu strēlnieki mūžības gaismā, apg. Strēlnieks Ņujorkā 1953.

A. Krīpens, Kalpaka bataljons un Baloža brigāde, Sidnejā 1963.

Ziemeļnieki, rakstu krājums I — II, Ziemeļlatvijas brīvības cīņu piemiņas komitejas izd., 1974.

E. Blanks, Latvju tautas ceļš uz neatkarīgu Latviju, apg. Ziemeļblāzma Vesterosā, Zviedrijā, 1970.

J. Seskis, Latvijas valsts izcelšanās, apg. Pilskalns Linkolnā 1961.

Ā. Klīve, Brīvā Latvija, Grāmatu Drauga apg. Ņujorkā 1969.

A. Plensners, Divdesmitā gadsimta pārvērtības, Grāmatu Drauga apg. Ņujorkā 1978.

H. Lācis, Toreiz, kad Latvijas valsts tapa, izd. Fr. Jēgers 1954.

Latvijas neatkarības laika politiskās partijas un Saeimas darbību apraksta:

O. Freivalds, Latvijas politiskās partijas 60 gados, apg. Imanta Kopenhagenā 1961.

Kārļa Ulmaņa personas un darbības novērtējumus ietekmē autoru personiskie politiskie uzskati un simpatijas vai antipatijas pret Ulmani kā personu un sevišķi viņa darbošanos laikmetā pēc 1934. gada. Pozitīvi vērtējumi:

Alfreds Bērziņš, Kārlis Ulmanis — cilvēks un valstsvīrs, Grāmatu Drauga apg. Ņujorkā 1973.

Alfreds Bērziņš, Labie gadi, Grāmatu Drauga apg. 1963.

Alfreds Bērziņš, 1939, Grāmatu Drauga apg. 1976.

Edvarts Virza, Kārlis Ulmanis, 2. izd., apg. Imanta Kopenhagenā 1955.

Kārlis Ulmanis — 75 gadi, rakstu krājums, apg. Brīvā Zeme.

Ļoti kritisks vērtējums —

E. Dunsdorfs, *Kārļa Ulmaņa dzīve*, apg. Daugava Stokholmā 1978.
(sk. arī tā paša autora rakstu par Ulmani viņa rakstu krājumā
Deviņvīru spēks, apg. Daugava Stokholmā 1956.)

Latvijas likteņus starptautiskās politikas ietvaros apskata.

P. Klāns, *Karsta dzelzs*, Grāmatu Drauga apg. Ņujorkā 1968.

Latviešu leģiona cīņas — bez augstāk minētiem kapitāldarbiem —
apraksta:

V. Janums, *Mana pulka kauju gaitas*, autora izd. 1953.

O. Freivalds, *Kurzemes cietoksnis I — II*, apg. Imanta Kopenhagenā
1954.

A. Šķinķis, *Kurzemes cietoksnis I — II*, autora izd. 1954.

J. Ķīlītis, *Es karā aiziedams*, autora izd. 1956.

Par to, kā Zviedrijas valdība izdeva Padomju Savienībai internētos
latviešu leģionārus, raksta:

O. Freivalds un E. Alksnis, *Latviešu karavīru traģēdija Zviedrijā*,
apg. Imanta Kopenhagenā 1956.

Deportācijas un dzīvi spaidu darbu nometnēs un izsūtījumā
aprakstījuši vairāki autori, no kuriem jāpiemin īpaši:

O. Freivalds, *Lielā sāpju draudze*, apg. Imanta Kopenhagenā 1952.

Ā. Šilde, *Pa deportēto pēdām*, Grāmatu Drauga apg. Ņujorkā 1956.

A. Solženicins, *Gulaga archipelags I — II* (tulk. no krievu valodas),
Grāmatu Drauga apg. Ņujorkā 1973.

Rūtiņa U., *Vēl tā gribējās dzīvot*, Grāmatu Drauga apg. Ņujorkā
1977. (vairāki izdevumi, tulkota arī angļiski un vāciski)

J. Simsons, *Vorkutas gūstekņa stāsts*, apg. Vaidava Linkolnā 1965.

E. Kurzemnieks, *Divdesmitā gadsimta verdzībā PSRS*, autora izd.
1974.

Dzimtenei atrautie, Veltas vēstules, apg. Gauja, Grand Haven, MI
1979.

Par dzīvi Latvijā tagad:

Ā. Šilde, *Važu rāvēji*, apg. Imanta Kopenhagenā 1960.

Ā. Šilde, *Bez tiesībām un brīvības*, apg. Imanta Kopenhagenā 1965.

- J. Dzintars, *Okupētās Latvijas dienas grāmata, 1944.* — 72., LNF izd. Vesterosā, Zviedrijā, 1976.
- A. Plaudis, *Mirušie apsūdz*, LNF izd. Vesterosā, Zviedrijā, 1976.
- P. Klāns, *Rīga Retour*, 2. izd., Grāmatu Drauga apg. Ņujorkā 1961.
- A. Kings, *Kas notiek Baltijā* (tulk. no zviedru valodas), Grāmatu Drauga apg. Ņujorkā 1974.
- R. Ekmanis, *Latvian Literature Under the Soviets 1940. — 1975.*, Nordland Publ., Belmont, MA 1978.
- U. Ģermanis, *Zili stikli, zaļi ledi*, Grāmatu Drauga apg. Ņujorkā 1968.
- P. Babris, *Baltic Youth Under Communism*, Research Publ., Arlington Heights, IL 1967.

Beidzot, bez iepriekš minētām, jāmin vēl citas atmiņu grāmatas, kā:

- R. Bangerskis, *Mana mūža atmiņas I — IV*, apg. Imanta Kopenhagenā 1958. — 1960.
- Ā. Klīve, *Latvijas neatkarības gadi*, Grāmatu Drauga apg. Ņujorkā 1976.
- Arturs Bērziņš, *Kārlis Zariņš dzīvē un darbā*, apg. Rūja Londonā 1959.
- J. Roze, *Latvijas rītausmā, saulrietā*, apg. Daugava Stokholmā 1978.
- E. Krieviņš, *Viņās dienās*, Austrālijas Latviešu izd., Melburnā 1966.
- A. Spekke, *Atmiņu brīži*, Zelta Ābele Stokholmā 1967.
- A. Plensners un M. Akmenājs, *Briedis*, Zelta Ābele Stokholmā 1963.
- K. Goppers, *Krusttēvs Oskars — atmiņas par draugu pulkvedi Kalpaku*, 2. izd., Zelta Ābele Stokholmā 1966.
- V. Hāznars, *Varmācības torņi*, apg. Vaidava Linkolnā 1977.

Interesantas atmiņas vēl rakstījuši sociāldemokrātu politiķi F. Cielēns un V. Bastjānis, mākslinieki Jānis Mediņš, Ādolfs Kaktiņš, Mariss Vētra, Jānis Cīrulis, Jēkabs Poruks, zinātnieki J. Alksnis, E. Dārziņš, teologi Ludis Bērziņš un Kārlis Kundziņš, ģenerālis O. Dankers, literāti Pēteris Ērmanis, Jānis Grīns, Angelika Gailīte, žurnālists Ž. Unams u. c. Sporta dzīvi Latvijā vairākās grāmatās apraksta V. Čika un A. Šmits.

Jāpiemin arī bagātīgā papildviela, ko Latvijas vēstures skolotājam dod latviešu laikraksti un žurnāli. No pēdējiem īpaši jāpiemin PBLA izdevums „Latvija šodien”, AABS izdevums „Journal of Baltic Studies”, žurnāli „Universitas”, „Tilts”, „Ceļa zīmes”, „Strēlnieks”, „Kadets”, Daugavas Vanagu Mēnešraksts” u. c.

Šajā sarakstā uzrādītas tikai trimdā izdotās un pieejamās grāmatas un žurnāli. Latvijas neatkarības laika izdevumi, kā arī tagad okupētajā Latvijā izdotās grāmatas un žurnāli nav minēti.

Norādījumi uz latviešu rakstnieku darbiem: attiecīgo nodaļu beigās.

Par sakārtotāju

Alberts Ozols dzimis 1915. gada 20. janvārī Valmierā. Beidzis Latvijas universitātes teoloģijas fakultāti. Bijis skolotājs Rubenes pamatskolā (pie Valmieras) un trimdas skolās Virzburgā (Vācijā) un Ņujorkā, kur bijis draudzes skolu sistēmas un bērnu vasaras nometnes vadītājs, pašreiz ir šīs draudzes mācītājs, skolu lietu referents un Bronksas vidusskolas pārzinis. No 1958. līdz 1964. gadam skolu lietu referents Latviešu draudžu apvienībā Amerikā; kādu laiku arī Amerikas Latviešu apvienības Izglītības biroja un grāmatu vērtēšanas komisijas loceklis. Rakstījis par teoloģiskiem un pedagogiskiem jautājumiem latviešu žurnālos un laikrakstos. Sastādījis mācību grāmatas ticības mācībā un Latvijas vēsturē. 1969. gadā saņēmis Krišjāņa Barona prēmiju un 1975. gadā — Pasaules Brīvo Latviešu apvienības Kultūras fonda apbalvojumu par sasniegumiem pedagogijā.